

KOMÁROMI NAPOK

1849-ben,

KLAPKA GYÖRGY

HONVÉDTÁBORNOK

ALATT.

IRTA

HAMARY DÁNIEL.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

—

1869.

KOMÁROMI NAPOK

1849-ben.

Pest, 1869. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

KLAPKA GYÖRGY

TÁBORNOKNAK,

KOMÁROM HÖSÉNEK, EGYKORI FŐVEZÉRENEK

HAZAFIÚI TISZTELETTEL

A SZERZŐ.

Csatatér ez a sík, szent csatának tére,
Mert a szabadságért harcolnak rajta.
Oh árva szabadság haldokló kezedből
Undok árulás a fegyvert kicsavarta.

És a hősök, kik itt a hazáért vívtak,
Hazátlan bujdosók, földönfutók lettek

PETŐFI SÁNDOR.

B E V E Z E T Ő.

Az elviharzott 1848—49-dik évek örökre emlékezetes nagy napjaiból, véres küzdelmeiből irunk le egy részletet, a legfontosabbak egyikét, melyet Komárom várőrsége élt át, s kitörölhetlen betűkkel vésett be magatartásával, fegyverével a történelem lapjaira Klapka György honvédtábornok vezérlete alatt 1849-ik évben.

Ez irat egyszerü — de hű — emlékezés akar lenni ama nagy idökre, távol minden igénytől.

Hogy a magyar haza miért és miként sodortatott az óriás küzdelmekbe, arról nem szólunk, eléggé tudva van az; bár még is oly sokszor érte és éri a kiméletlen kárhoztatás, az elismerő helyeslés gyöngéd hangjai mellett!

Lázadást, törvényszegést, forradalmat vetnek szemünkre gyakran.

De hát mi is az a soktól annyira kárhoztatott forradalom?

„A jogosult eszmék erőszakos érvényesülése erőszakos elnyomás ellenében.

Jogosultsága minden forradalomnak csak az előrehaladásban rejlik s fogalmával ellentétben áll a hátramenés. Forradalom ott lehet, hol a modern eszmék sápadt ellenségei bilincsbe verték a kor alkotó kezeit, ráültek a teremtő szellemre, s a hagyományok penészét ápolják a népek testén. Itt kitör az eszme erőszakosan s lerázza a természetellenes nyögöket.“ Ezt a „Pesti Napló“ mondja 1868. július 2-ki számában „Bécsi dolgok“ rovat alatt, s neki igaza van, mit minden kifogás nélkül elfogadhatunk.

Ha tehát forradalmat vetnek szemünkre: fölemelt fővel bátran kérdehetjük, nem volt-e jogosult forradalmunk?

Vagy ha vádolnak és kárhozzáttnak érte: ismét nyugodt, tiszta lélekkel kérdehetjük: ki volt oka, vagy kik voltak okai? Kit vagy kiket illethet a vád, a kárhozzátás?

De hagyjuk e kérdéseket! A történeti igazságot úgy sem lehet semmiféle vitatkozással, semmiféle csúrés-csavarással elhomályosítani.

Mi célunkhoz képest szóljunk csak az említett időről, s lássuk mint küzdött Komárom várőrsége — a honvédsereg — Klapka vezérlete alatt, a magyar haza elévülhetlen jogai- s a legujabb kor szép eszméiért!

Jelen műérdeke némi fokozódást nyerhet az által, hogy a ki irta, maga is a küzdők közt volt s ágyui mellett kardját sem hagyta pihenni.

Iratunkban a tárgylagosságot tartjuk leginkább szem előtt, azért legfőbb gonddal arra törekvünk, hogy a kormánybiztosi, várkormányi és hadseregparancsnoki hivatalos hirdetéseket, jelentéseket, tudósításokat stb., — melyek az események leghivebb tükrei — egész terjedelmükben, hiven, közvetlenül az első forrásból meritve, időrendben közölhessük.

A szabadsajtó működését is jelezzük, mely a „Komáromi lapok“-ban elismerést érdemlő buzgalommal ragyogtatá hatalmát még akkor is, midőn már a haza napja „szülötte bünein“ leszállt s leigázott földén mindenütt az ellenséges hadak — tartózkodás nélkül — száguldozhatnak.

Igy véljük minél tisztább világításban az 1849-ki komáromi napokat most — 20 csodás év után — bemutatni!

Komáromi napok 1849-ben.

I.

1849-ben, midőn már sok viszály megtörtént a féltett haza ügyeit vezetők közt, midőn már sok gyilkos csata vihara elzugott a Duna és Tisza partjainál, hegyei, halmai és völgyeinél e hazának, midőn már az aggodalom és remény gyorsabban kezdték váltogatni egymást a honfi szivekben: e nevezetes év második felében, júliusban nemzeti kormányunk Klapka György honvédtábornokra ruházta a komáromi város őrsereg főparancsnokságát.

Komáromvár évszázadok óta gyöngye a magyar honvédelemnek s különösen az újabb időkben nevezetes szerep jutott neki harczainkban. De bizonyára legnevezetesebb feladat volt az, mely 1848^{8/9}-ki szabadság harczunk alatt érte, midőn félévig az osztrák sereg akkor még tekintélyes és félelmes erejének kellett gátul szolgálnia, aztán pedig biztos menedékkül a fegyver lerakások áldozatainak s végső remény horgonyul az annyira üldözött magyar szabadság ügyének.

Az 1848^{8/9}-ki magyar nemzeti kormány felfogta Komárom e fontosságát, fölszerelte, ellátta élelemmel,

derék őrséget rakott belé s midőn vitéz hadserege a szűz falakon, féléyi távollét után újra kitűzhetette diadal-
más lobogóját e lobogót oly férfi kezére bizta, kinek úgy
becsületességében, mint hadvezéri tehetségében min-
denki megnyugodott, e férfi — mint megjegyeztük
— Klapka György tábornak volt, ki átvevén a vár
vezényletét következő felhívást bocsátott ki annak
őrségéhez.

„A komáromi vár — s őrsereg főparancsnoksága,
nemzeti kormányunk által rám ruháztatott; — e fel-
adat, s azzal összefüggő felelősség terheit érzem s
ismerem, de örömet vállalom el, ha meglehetek győ-
zödve: hogy a sereg vitézségét s szilárd lelkesülését
irántami bizalommal párosítja.

Vitézek!

Mig a hadseregnek egy része, hazánk más tarto-
mányai felé tér, segedelmére amott fenyegetett test-
véreinknek, mi itt maradunk, mint védőrei Komárom
várának, — hű védői ama nemzeti ereklyének — mely
nélkül magyar honunk önállósága nem képzelhető, —
s melynek megtartásától, a nemzet, — becsületünk s
nevünk megmentése függ.

Vitézek!

Fogjátok fel e magas feladatot, melyre a végzés
benneteket kijelölt, tudjátok meg, hogy csak egyedül
bátorságtoktól s tántorithatlan kitartástoktól függ,
hogy örökös tisztelettel említessék-e a magyar név?
vagy halálos meggyaláztatásnak essék-e áldozatául? s
ne feledjétek, hogy e föld, melyet tapostok, még most

is vértől párolog, — testvéreitek véréből! kik a haza szent ügyeért — s szabadságunkért oly örömet álldozák éltüket.

A büszke, elbizakodott ellenség ismétleg tapasztalá, hogy bennünket aljas igájába szorítani képtelen, vágyakodva nézi most e szeplőtelen várat s újabb harczra készül; de velünk van istenünk! magasztos segélyével ide hátrább is diadalmaskodni fogunk a zsarnok törekvései felett s átkozott szívéhez magyar szuronyaink mindenkor utat törendnek.

Rajta hát Vitézek, rajta magyarok! — tartsátok meg bátorságtokat, mely eddig érckebletek tulajdona vala, csudálni fog benneteket a világ, hőstényeiteket még a késő kor is magasztalni fogja, s mi a legdicsebb: emlékteket, utódaink áldása végnélkül követendi.

Legyetek bizalommal, vezéreitekhez, bizalommal önerőtökhöz, s ekkor Isten fegyvereinket megáldja.

Éljen a szabadság! Éljen szeretett hazánk!“

E felhívás tüzelő hatással volt Komárom vára örégére, senki sem volt a honvédek közt öröm nélkül, még a sokat küzdött és szenvedett derék komáromi polgárság hamvadó reményét is annyira föléleszté, hogy kiki jobb napokról álmodozott!

II.

Alighogy elzúgott a július 11-diki iszonyu csata vihara, már az üzéri leleményesség, hogy ne mondjuk: rossz akarat, igen is tág tért engedett önérdéknek, körülkerített várak kebelében nagy alkamat is

találhat egyedáruskodási rosz hajlamainak, és ha kellőleg nem fékeztetik, nyomort idézhet elő. A bűnösüzérkedés felütötte sátorát Komáromban is, úgy hogy Ujházy László kormánybiztos szükségesnek látta árszabályzatot állapítani meg az élelmi czikkekre nézve, melyet adatképen jónak látok közzétenni e töredékes mű folyamában. Az árszabályzat július 14-ről szól, következőleg:

„A megyei és városi hatóság előterjesztése nyomán s a mostani körülményekhez mérve, — mindaddig — míg ezek meg nem változnak, a legszükségesebb élelmi cikkek ára következőkép szabályoztatott:

1. A muntliszt mázsája 11 ft. 12. kr. p. p. — 2. Zsemlyeliszt 8 frt. 24 kr. — 3. Czipóliszt (Auszug) 6 frt. — 4. Vám vagy kenyérliszt 5 frt. 12 kr. — 5. A zsemlye muntliszből készüljön, 4 latos legyen sennekára leend 1 kr. — A cipólisztból készitendő 6 latos zsemlye szinte 1 kr. — 7. A fehérebb pékkenyér egy fontot nyomjon és ennek ára 8 kr. — 8. A barnább pékkenyér ugyan egy fontos 6 kr. — 9. A disznózsir fontja 38 kr. — 10. A szalonna fontja 30 kr. — 11. Tojás párja 2 kr. — 12. Borsó itcéje 8 kr. — 13. Lencse itcéje 8 kr. — 14. A bab itcéje 4 kr. — 15. Köleskása itcéje 6 kr. — 16. Árpakásáé 6 krppénz.

Ezen árszabályzat ellen vétkezőket az elkobzás súlya érendi!!

Ez árszabályzat s az abban foglalt fenyegetés egy kis időre legalább meghökkentette a lelketlen

üzéreket, de később annál inkább felhasználták a szorongatott helyzet minden kényszerűségét; és ürt nyitottak magok és mind azok közt, kik a hazának, az erősségnek, és ebben magok az üzérkedők vagyónának védelmében, életüket minden perczen kockáztatták.

Ha az emberi gyarlóság egyes botlásokban nyilvánul, elnézhető, megbocsátható; de ha aljas üzérkedés olyanoktól gyakoroltatik, kiknek legfőbb kötelességük lett volna a haza méltánylását kiérdemelni s olyanok irányában, kik értük is küzdenek s tékozzolják hiven életüket: már ez igen fájts mélyen sérté az igaz ügy hű bajnokait. De hajh! csak úgy van az az életben, hogy az érdemes, becsületes mindig igazán küzd, hiven törekszik: a léha hitványság pedig mellékes, alattomos és bünyös utakon járdal, mégis övé többnyire a jutalom; az érdemesé a mellőztetés, lenézés, guny igen gyakran azok részéről is, kik hivatvák jutalmaznia érdemet s jó irányt adni az ingatag közönség balitéletének.

III.

A debreceni igen nevezetes napok után, mely napok közt a legkiválóbb s nemzetünk politikai lételebe mélyen beható április 14-dike volt, mely azonban csak feleletül szolgált a kremsiri 1849. márczius 3-ki napra, — ama napok után tehát, midőn már a diadal ragyogó napjait borongós, felleges napok váltották fel, midőn már nemzeti királytalan kormányunk üldözött

vadkint változtatta székhelyét s most Szegedre tette át: a komáromikormánybiztos Ujházy s a vár- és hadsereg főparancsnoka egy fölvidító tudósítást közlöttek velünk.

Azonban a nemzet távol volt még akkor is a csüggedéstől, — mennyivel távolabb kellett attól lenni nekünk, kik megvíhatlan vár oltalma alatt, biztonság várhattuk a hadi szerencse jobbra fordultát. Bizodalunk és bátorságunk fenntartására szolgált azonban nagy mértékben a „hivatalos, örvendetes tudósítás,” melyet a kormánybiztos és fővezér július 23-kán egyesülten tettek közzé Komáromban.

„Tegnap futár érkezett kormányunk székhelyéről Szegedről, ép oly hiteles, mint örvendetes tudósításokkal.

Erősödj magyar, édes hazád iránti szeretetben, — gondos kormányunk iránti hiv ragaszkodásban; mert e virraszt felettünk és felette az isteni gondviselés, mely nem engedheti, hogy egy jó s becsületes népe, habár több egyesült zsarnokok prédájává váljék.

Im, van okunk áldani a gondviselést.

Bem, a székek atyja, — Királyhágón tuli földünknek nemtője — kitisztítá ujabban győzelmes fegyverei oltalmára bizott Erdélyt a muszkáktól.

Szaporitja egyre seregeit; — mert a haza számára Törökországon keresztül nyert fegyverekből 30,000-et már valósággal által vett.

Temesvár, midőn futárunk Szegedet elhagyá, —

végvonaglásai közt kiadandó vala fekete sárga elkárhozott lelkét.

Vetter altábornagy Kmeti és Guyon tábornokokkal egyesülve Feketehegytől Temerinig visszaverték Jellachichot.

Visoczky, Perczel, — Dembinszky fővezérlete alatt 35 ezerből álló serege számos lelkes népfölkelés által környezve Pestmegyében Nagy-Káta felől nyomul a muszkák ellen.

A Tiszahátról Kazinczi vezérlete alatti 10,000 főnyi sereg Tokajhoz érkezett, — melynek közeledtével Debrecen városánál kinn táborozó muszkák oly hirtelen hagyák el a tiszántuli vidéket, hogy az általuk requirált vastag debreczeni szalonnát is nagyobb részben ott hagyák.

Visszavonulási utjokat ragályoskórban elesetteknek sűrűn elmaradozott tetemei mutatják a magyar vándornak.

Görgeinek a muszkákkal csatában, a katalini szoros mély ut sirvölgye lön e csorda 5—6 ezerének, miket a magyar ágyuk keresztbe vett kartácstüze ott halomra löve.

Igy működik nemzet a te elszánt sereged, — így vezénylik seregeidet bátor, eszélyes vezéreink!

Csak te légy hive tenmagadnak, — és nem sokára becsült leszen Európa népei előtt függetlenségnek diadalmas lobogója!“

Ilyen hivatalos tudósítások után ugyan lett volna-e honvéd, ki kardját a legnagyobb elszántsággal

föl ne emelte s az ellenséggel szembe ne szállott volna? A városban mindenütt öröm mutatkozott az arcokon . . . de mégis sajátságos előérzetével, balsejtelmével a bekövetkezendett szörnyű napoknak.

IV.

Hogy augusztus elején már mily viszonyok tündeztek fel Komáromban, s mily hangulat kezdett uralkodni, azt a kormánybiztos augusztus 3-diki következő rendelete eléggé igazolja:

„Ujabbi kihirdetése az ország kormányzó elnöke rendeletének. Magyarország jövedelmeire, Gr. Almási, Völgyi és Endrei aláírások alatt a bitor ellenség által kibocsátott csalárd utalványok, vagy úgy nevezett Zwangs-Noták iránt.

Az ellenség a hadi-költségek fedezéseire képtelenségét önkint elismervén, olyatén forgalmi eszközhez folyamodik, melyet oly valamire alapít, a mi nem az ő tulajdona s azzá soha nem is lesz, — t. i. Magyarország közjövedelmeire. Azaz: adósságot csinál más vagyónára.

Ezen cselekedet a legundokabb csalás nemek közé tartozik.

Ugyan azért a fentemlitett utalványokat semmit érőknek s csalárdoknak nyilvánítván, rendelem:

hogy azok sem a közpénztáraknál, sem pedig magán forgalomban el ne fogadtassanak.

Ki ezen utalványokat elfogadná, vagy éppen azokat kiadni merészelné; a nemzet függetlenségi nyilatko-

zatában foglalt határozat értelmében is akkint fog tekintetni, mint a ki az ellenségnek hazánk ellen intézett pártütő céljai kivitelét előmozdítja, következtetés-kép mint honáruló fog tekintetni és büntettetni.

Kelt Debrecenben, april 22. 1849.

Kossuth Lajos, s. k.
az ország kormányzó elnöke.

Ezen országos rendelet erejénél fogva, a csalárd utalványokat elfogadók, titokban tartók, vagy kiadók elfognak fogatni s a rögtön ítélő vegyes törvényszék elébe állítatni.

A kikre pedig ezen utalványok az ellenség által erőszakoltattak volna, tartoznak azokat a helybeli előjárásnak, ez pedig tovább kormánybiztosi hivatalomnak bejelenteni; különben mint hamis letartóztatók lévén tekintendők.“

Komáromban, augusztus 3. 1849.

Komáromi t. h. kormánybiztos,
Ujházy László, m. k.

E rendelet kihirdetésekor a bűnösök összedugdosták fejeiket, sugtak-bugtak, el nem titkolható nyugtalanság által ismertették meg magukat. Nem akarunk keserűk lenni kijelentésével annak, kik voltak vagy miféle fajhoz tartoztak ama hitványok, kik a haza legveszesebb napjaiban az ellenséggel nem átalottak galádul kacérkodni; de kárhoztatásunkat, mielőtt a szokásos kifejezés szerint fátyolt boritanánk a multra, most 20 év után is, hangsúlyozva ki kell je-

lentenünk. Valóban, isten csodája, hogy még áll hazánk! . . . mert hiszen

A meddig a történet csillaga
Röpi a multakba sugarát:
A szem saját kezünkben mindenütt
Saját szívünkre célzó gyilkot lát,
S ez öngyilkos kéz, hányszor szálla ránk! . . .

A következőkben látni fogjuk, mily lázas forrongás, mily balsejtelmű örömök, mily tarka várakozások, mily változó remények, mily meglepő, váratlan győzelmek stb. tarták hullámmásban a komáromi várőrséget sa város polgárságát, míg az utolsó, a legvégső csapás bekövetkezett, s egy hosszú-hosszu zsibasztó éjszaka borult ránk, melyben véres rémeket, gyilkokkal felszerelt idegen alakokat, penészes börtönöket, ijesztő bitófákat, kemény hurkokat, csörgő rablánczokat, jeltelen sirhalmokat, zokogó özvegyeket, siró árvákat, kipusztult ősi lakhelyeket s egyéb hasonló jeleneteket kellett látni s átélni e letiprott nemzetnek.

V.

A július 2-diki és 11-ki, Komárom alatt a Duna jobb partján vívott kemény harcok után, augusztus 3-kán volt a magára hagyott komáromi helyőrségnek kirohanása a várból.

E kirohanás mind a csatatervre, mind a kivitelre, mind az eredményre nézve szabadság harcunk alatt a honvéd fegyverek dicsőségét újra tetőzte.

Fájdalom, hogy ez idő szerint egyszersmind betetőzte! . . .

A leáldozó naphoz hasonlított, a hiven küzdő honvédsereg e dicsőséges csata alkalmával, mint a mely örök ragyogásu fényével bearanyozza még egyszer és utóljára a táj és távolabb vidék síkjait, berkeit, hegyeit és halmait, hogy ha aztán bekövetkezik a hosszú csillagtalan éjszaka, legyen alkalma az emlékezetnek legalább a szép multon eléldelegni.

E nevezetes csata alkalmával Ó-Szőny, Almás, Neszmély, Tata, Naszály, Mocsa, Kis és Nagy-Igmand, Ács, de leginkább Győr felé szóratott s vad futamodásban talált menekvést a rendet nagyon szerető s nálunk is ezt létesíteni akaró ellenség.

A helyzet hű képét tükrözi vissza a felső seregbeli teljhatalmukormánybiztos Ujházy és az érdemkoszorus vezér Klapka tábornok szózata, mely következőleg hangzik:

Szózat, Komárom rendithetlen várából a feldunai hív magyar néphez!

Áldott legyen e nap testvéreink és osztályosaink a szabadság és testvériségben!

Áldott! mert győzelmet s üdvét hirdetünk nektek.

Győzelmet, melyet a komáromi sereg e folyó hó 3-kán vívott ellenállhatlanul; csapást és veszteséget, melynek hírére a sárga feketék nyomoru kebelében megálland a lélekzet.

Ott panaszolják a szétvert zsoldosoknak marad-

ványai lesütött fővel már Pozsony vagy Bécs falai
alatt rémült uraiknak futásukat s veszteségüket.

Mondhatják: vesztettünk

30 s pedig többnyire 24 fontos ágyut, többeket
futás közben a Dunába is taszítván be,

5000 löfegyvert,

30 teli lőszer kocsit s azon kívül rakéta kész-
leteket.

Legalább 50 megrakott társzekeret.

2624 vágó ökröt.

804 hizó sertést.

35 mindennemű élelmi cikkekkel s felszerelési
szerekkel terhelt hajót.

Elhullottak s foglyokká lettek közülünk ez-
renkint.

Igy jajdulnak fel a nyomoru németek, és mi ör-
vendünk.

Igenis, atyánkfiai, vesztettek mindent, a mi velük
volt; mert ki győzne a tömérdek zsákmány közt
mindent elszámolni.

Csak a becsületet nem veszték, — de miért
nem?

Mert, ki pusztá zsoldért a népek leigázása végett
botor és elég merész küzdeni, annak becsülete nem
lehet.

A becsület a mi részünkön van, mert népjog s
egyenlőségért vivunk.

És ezért áldja meg az igazságos isten fegyvereinket,
Legyen isten után köszönet érte vitéz seregünknek;
De azért atyámfiai pusztá köszönettel beneérjük!

A kigyónak, ha fejétösszezuzzák is, teste napestig mozog.

Szabadság harcunknak dicsőségteljes napja a fáradalom utáni pihenésre szánt alkonyathoz még nem közelít, — s a kigyó kinjaiban farkát ide s tova csavarítja még.

Ha valaha, most kell gyámolítani seregünket, — szaporítani a nép számos elszánt karjaival.

Még egy erő kifejtés — nemzetünk! — és biztosítva leend apáink földé a zsarnokok bitorlásától.

Biztosítva szabadságunk, melyért már annyi ezer drága rokonink vére elfolyt.

E vér boszuért és elégtételért kiált föl hozzátok sirhalmái alól.

Csatlakozzék tehát a sereghez minden háztól egy férfi, hol többen vannak egy hajlék alatt, — kinek kora a 30 évet felül nem múlja.

Gyakorlott s már harcedzett honvédeink oldalán mindenki közületek vitéz lehet.

Ezt tartja augusztus 5-kén kiadott rendeletünk is, melyre az ország kormányzó elnöke által fel vagyunk hatalmazva.

De hiszszük, nektek rendelet sem kell, mert magyarok vagytok és nem engedhetitek, hogy ezen édes szülőföld a német vért és pénzt szívó tanyája legyen.

Éljen a szabad haza s annak hajthatlan kormányja!

Kelt Komáromban, augusztus 6. 1849.

Komáromi s felső seregbeli t. h. kormánybiztos,

Ujházy László, m. k.

Klapka György, m. k. tábornok.

E szózat után sok új vendéget lehetett látni Komáromban, kiket részint a kíváncsiság csöditett be, a roppant zsákmányokat, vagy tán helyesebben mondvá visszaküzdött sajátjainkat szemlélhetni, részint a lelkesedés, a hir-koszorus honvédsereg fennlobogatott zászlói alá esküdni, ezek közt a serdülés korába alig belépett ifjoncokat teli tüzzel tele lánggal, őszbe csavarodott férfiakat, a hir és dicsőség fényétől sugárzó honvéd ruhába öltözött nőket láthatánk, kik közül többen hatalmasabban forgatták fegyvereiket, mint sok férfi honvéd. Ilyen volt a többi közt Ny . . . Mari, ki harcaink után, a pesti magyar nemzeti színház tagjai is volt egy ideig, míg utóbb egy komor betegség, kioltá e derék nő-honvéd életét. Küldjünk egy áldó sohajtást az ő és több hasonló sirhalmára, ennyit megérdemelnek s kísérje egyszersmind hű emlékeztünk hamvadásaikban őket s valamennyi elhunyt bajnok társainkat!

Vajha ama sziveket a haláltól visszavehetnők

Teljes erőben úgy, mint dobogának elébb! . . .

Mily szép lett volna látni amaz elhunyt nőhonvédeket újra, ha bár romjaiban is szépségüknek s ko-

ruknak, ha megjelentek volna a honvédegyletek igazoló bizottmányai előtt, megszégyenítendőek sok olyan kérkedő szájhűs, olcsó álhazafit, ki a csaták napjaiban mindig ott járt más-más öltözetben, hol a gyávák s orvok tanyáztak s ellenséget szemben soha, legfőlebb is hátrafordított fejjel futtában s ijedtében messziről látott, vagy helyesebben szólva, inkább mindig az ellenséggel állt szemben, de meghittent társalogva, hogy saját hazájának és nemzetének romlását sietesse. S hát a szolgaság sötét napjaiban mit műveltek ezek?! És most, az idők enyhültével, úgy mutogatták magukat, mint legelső hű honvédek. Csak hogy ismerték galád tetteik rovatát; s hijában erőlködtek a becsület színében megjelenni s elaltatni lelkiismeretüket, a közérzület és vélemény hangosan tiltakozott ezen ál-honvédek, valóságos Fallstaffok, cégéres árulók ellen.

Midőn az emberiség nagy erkölcsi czélok felé halad, talán a becsületes haladók közt, az ily feslett erkölcsü kengyelfutókat is jó elnézni, legalább utálatot gerjesztenek maguk iránt.

De hogy is lehetne a hazaáralókat büneik mértéke szerint büntetni?! . . .

VI.

A komáromi várőrség utolsó szép napja tehát 1849-ben augusztus 3-dika volt.

Fényes diadal napja ez!

Az 1848—49-dik évi magyar hadjáratok történelmi méltatása még nem egészen a mai nap feladata.

Sok földeriteni való van hátra.

Amaz örökre emlékezetes korból fényesen kimagasló vagy sötéten eltörpült élő alakok sokat tehetnek a történetek igaz megismertetésére nézve, csak az elfogultságot, a lázasszenvedélyek üszkét, „s a jellem-sértő bárdokat hagyják otthon“ ha az irodalmi küzd-
térre lépnek.

E győzelem után augusztus 5-kén következő hadseregi parancs közöltetett velünk:

„Addig is míg oly szerencsés leendek a 3-dik augusztusi győzelemdus ütközet érdemében legszive-
sebb köszönetemmel párosult őszinte elismerésemet teljes mértékben nyilváníthatni, vegyék röviden min-
den e jeles s Magyarhon történetében mindenkor tűn-
döklendő ütközetben részt vett egyének a haza és sza-
badság nevében legforróbb hálámat. Hogy azonban az
érdem méltányolatlan ne maradjon: felszólítom min-
den egyes parancsnokságot, azon egyének névjegyzé-
két, kik magukat ez alkalommal leginkább kitüntet-
ték, mert hiszen kitüntette magát minden egyes, hol-
nap délelőtt mulhatlanul fölterjeszteni.“

Ezen hadseregi parancs után következett az au-
gusztus 9-diki, mely következőket tartalmazott:

„A 3-diki diadalmas csata következtében, követ-
kező előléptetések illetőleg feldiszítések történnek,
mint:

Asserman Ferencz ezredes, a balszárynak vitéz,
ügyes vezérlete végett, mely az ütközet eldöntését lé-
nyegesen elősegítette;

Kosztolányi Mór ezredes, a hetényi s bajtsi csatában tanusított ritka vitézségeért, valamint a mocsai megtámadás jeles kiviteleért;

Janik János ezredes, a mult havi 2-diki és 11 diki ütközetnél, valamint folyó hó 3-kán az ácsi erdő megtámadásánál különös bátorsággal párosult eszélyes vezényleteért, mely által a csata jobb szárnyán oly dicsőn eldöntetett;

Schulcz Bódog alezredes, derék vezénylete, fényes, rendithetlen vitézségeért, melylyel a támadó csapatot a csémi sánczoknak vezette, azokat megtámadta, bevette és az ellenségnek szétbomlását eszközölte — mind a négyen a katonai érdemrend II-ik osztályával diszesítettnek fel, az utóbbi egyszersmind (Görgei tábornok urtól már a csatatéren a 3-dik érdemjellel diszesítettett).

Továbbá a 15-dik és 57-dik zászlóalj, melyek rendithetlen vitézséggel és hősies elszántsággal rohanták meg a csémi sánczokat azokat az ellenséges kartács-zápor ellenére dicsőségesen be is vették, zászlójuk az érdemjel 3-ik osztályával diszesítettik és mind a két zászlóaljnak a vörös sapka hordása megengedettik.

A 18. 37. és 64-dik zászlóalj, már több ízben, valamint ez alkalommal is tanusított vitéz és hazafiui magukviseleteért zászlójuk hasonlóul az érdemrend 3-dik osztályával diszesítettik fel.

A 25. és 48-dik zászlóaljnak pedig különösen,

valamint a többi e csatákban résztvetteknek egyáltalában jeles és vitéz maguktartásaért a haza nevében legforróbb köszönet nyilvánittatik.

Az érdemjel III-dik osztályával diszesítettnek továbbá: Szilányi vezérkari őrnagy előléptetéssel alezredessé, Prihoda huszárőrnagy alezredessé. Deák, Duschek, Kernpotich őrnagyok, Burian százados, osztálysegéd, Kondor százados, Sulyovszky főhadnagy egyszersmind előléptetéssel századossá, Rott táborkari főhadnagy, Szakácsi nyargoncز főhadnagy, ugyszinte Müller és Kovács tüzerhadnagyok, valamint Hofmann, Svicz irányzók a Mezey-féle ütegtől, mely ütegnek egyszersmind kitüntetésül a vörös sapka hordása megengedtetik, melytől Bartha János irányzó, Huszár Gábor főágyus és Udvardi József szekerész tizedes vitézségükért még különösen megdicsértetnek.

Méltányosnak tartom végre fáradhatlan ügyes működéseikért és hősies elszántságukért Prágai őrnagy főparancsnoki segédet és Rutkay 64-dik zászlóaljbeli őrnagyot alezredesekké, Raming századost őrnagygyá a vezérkarnál, Krivátsi és Markó tüzerőrnagyokat alezredesekké, Károlyi Sándor hadnagyot pedig főhadnagygyá kinevezni, egyszersmind Latinovics, Horvát Pál, Mihecz őrnagy és Böszörményi századosnak a hon nevében köszönetemet nyilvánítani.

Az előléptetetteknek rangja és illetménye folyó hó 1-től számítandó, az ünnepélyes feldisztés ideje pedig egy utóbbi parancs határozata szerint tudtul adatik. "Klapka, tábornok.

A „Komáromi Lapok“ az augusztus 3-diki csata rajzát következőleg adja: ki e csatát expeditiónak mondja, annak csatáról és expeditióról még csak fogalma sincs.

Mi nagyszerű csatának tartjuk, még pedig Komáromra nézve eldöntőnek is.

Az ácsi erdő sok vérünkbe került már s kétszer hiúsítá meg reményeinket.

De harmadszor kudarczot vallott.

Klapka tábornok ugyanis — kinek már megérdemlett borostyánkoszorujában a tegnapi diadal egy örökzöld lomb leend — kimélte a vért, s a helyett, hogy az ácsi erdőt megrohantatta volna, ildomosabban intézkedett.

A terv nem volt egyéb, mint az erdőt s a sáncokat körül keríteni.

Mi pompásan sikerült is.

Asserman ezredes augusztus 2-kán este 9 órakor indult meg seregével, Komáromból Almás felé, hogy küldetését itt befejezván a kijelölt vonalon folytathassa utját.

A legnagyobb elővigyázattal haladva, serege egy részét Naszályra küldvén, a másik részszel reggeli 3 órakor Almás elébe ért, a nélkül, hogy ellenséget csak észrevett volna.

A csatárlánczczá alakult előcsapat az Almás előtti hidhoz közeledvén, elkezdődött a kis fegyverreli tüzeles.

Az ellenség tudván, hogy aki Almásra akar jönni,

ezen hidat ki nem kerülheti, nem is fárasztá embereit távolabbi őrséggel.

A kis fegyverreli tüzelés nem sokáig tartott.

Az ellenség, kinek tábora a falu felső végén feküdt, rögtön ágyukkal rakatta meg a faluba vezető szoros utat.

Válthattunk egymással mintegy 15 ágyulövést, mire honvédeink megrohanták a falut, az ellenség pedig elmet szve a főseregtől, oly sebesen futott Esztergam felé, hogy még gözmozdonynyal is alig lehetett volna utol érni.

Az Almás elleni mozdulatnak az volt célja, hogy a netán ott levő erő, nehogy működő seregünknek hátába jöhessen, ártalmatlanná tétessék, az az vagy elfogassék, vagy elmet szessék.

A ki ismeri Almást, fogja tudni, hogy körülvétele, helyzeténél fogva lehetetlen — s mint már mondtuk is, csak egy szoros utcán lévén bejárása; s ez okozá, hogy a benn volt, mintegy 3 század gyalogság s egy szakasz lovasságból álló ellenséges csapat el nem fogathatott, de elmet szetett, még pedig az ügyes vezénylet által annyira, hogy még csak egy hirmondó sem mehetett Ácsra — a főhadiszállásra — jelentendő az expeditiót.

Ezután — e vitéz seregünk — Naszály, Tömörd s Igmánd felé Ácsnak huzódott.

Midőn megérkezett a jelentés, hogy Assermann Tömördön van, Kosztolányi ezredes sánczainkból Moca felé huzódott. Itt a Baumgarten nevet viselő gya-

log zászlóaljat tiszttestül elfogta, s úgy indult az ellenség sánczainak oldalába. A Baumgarten-féle zászlóalj Assermannak Almásról, Tömörd felé vonuló seregét látván, rögtön aviso-t küldött Ácsra, hogy Komáromhoz új hadtest közeledik, mint sejték Aulich vezénylete alatt.

Kosztolányival egy időben indult ki Bátori Bódog alezredes, egyenesen szembe az ellenséges sánczokkal s ő volt, ki a sánczokat, míg a többi helyeken az ellenség csak foglalkodtatott, személyesen előmenve, rendithetlen bátorságával megrohanta, s alig egy negyed óra alatt, szuronysegezve be is vette.

A sánczrohanásnál a 15-dik és 57-dik honvéd-zászlóalj rendkívüli bátorságot, erélyességet, lehet mondani vakmerőséget tanusított.

Minél inkább hullott rájuk a kartács és golyózápór, annál nagyobb elszántsággal rohantak előre.

S így történhetett csak, hogy e, már oly sok vérbe került sáncznak bevétele, alig néhány pillanatnak műve volt.

E két zászlóalj valóban megérdemli, hogy oly parancsnokkal birjon, mint Bátori Bódog.

Bátori Bódog is megérdemli, hogy ily zászlóaljakat vezényeljen, mint a 15. és 57-dik.

Az ellenség, mely ezen sánczban egy 18 fontos ágyut hagyott, vad futással szaladt, az ácsi erdő alsó balszélének tartva. A mely ponton már ez alatt Nasszály s Igmádon keresztül Ácsig előrenyomult Assermann ezredes által illően fogadtatván, oly zavarba

jött, minőt Európa hadi története felmutatni nem képes.

Tudta, hogy nemcsak tömérdek mindenfélét, hanem még csapatokat is hagy hátra, ám nem gondolva semmivel, miután már a Monostor felől jött hadtestünk által is nyomatott, eszeveszetten szaladt a hid felé, azon a szigetbe átment s maga után részint felgyújtatta, részint elbontatta, mert félt, hogy követni fogjuk.

Ekkor volt alkalmuk megmutatni, hogy uszni is tudnak. És produkálták is magukat, mert ugyancsak eviczkeltek a Dunában.

Egy orosz futár is fogatott el, kinél nevezetesebb irományok voltak.

E csatánál, zsákmányban gazdagabbat, szabadságharczunk nem képes felmutatni.

Az ellenséget herczeg Colloredo Mansfeld és Barkó tábornokok vezényelték.

Ez utóbbi magyar ember, midőn a forradalom kiütött, a Coburg-huszárok ezredese volt.

Lehet képzelni, minő volt a confusio, midőn még — miként ezt itt az elfogott tisztek beszélik, kik szemtanuk voltak — Colloredo is a Dunába ugrott ijedtében segédjével gróf Kauniczczal.

Az ácsi erdő előtt 2 zászlóalj le akarta tenni fegyverét, s a szavak, melyekkel ezredesük e cselekményről lebeszélé, ezek voltak: „Kinder! um Gotteswillen macht dem Haus Österreich keine Schande!“

VII.

Minthogy a vár az augusztus 3-diki nagy eredményü kirohanás után újra körülvéttetett s a rendszerető osztrák hadsereggel egyesült muszka vitézek is gyülekeztek a vár körül, azért a várparancsnok Assermann Ferencz, helyén látta a várőrség számára az élelmi illetmények takarékos kiszabását, nehogy az éhhalál rettentő kinjai is gyötörjék a sereget, ha tán a vár hosszú időre elzáratnék s kemény ostromot lenne kiállandó az osztrák és muszka, béke és rendszerető, egyesült hadseregtől.

Érdekes ezt is tudni, kivált olyanoknak, kik a könnyen élelmet megszokták, és a tele hast többre becsülik minden egyéb földi dolognál.

Ez időre az illetmények fejenként négy napra következőleg állapittattak meg: 1 font marhahús 3 napra, — $\frac{1}{4}$ font szalonna a 4-dikre, — 4 lat szalonna mint zsiradék, vagyis 1 lat naponkint, — $\frac{1}{2}$ messzely árpakása 1 napra, — $\frac{1}{2}$ messzely borsót a 2-dikra, — $\frac{1}{2}$ font darát a 3-dikra, — $\frac{1}{2}$ messzely kölest a negyedikre, — 1 itcze bort, vagyis minden másodnapra 1 messzelyt, — 3 lat sót, naponkint $\frac{3}{4}$ latot, — $\frac{4}{32}$ lat paprikát, naponkint $\frac{1}{32}$ latot, — $\frac{1}{8}$ font szappant fél hóra.

Ostrom alá jutott várba kellene olyanokat bevinni, kiket akár a nevelés, akár a könnyelműség tékozlókká, az erkölcsi világrendet megvetőkké tett: bizonyosan felocsudnának lelki és testi tévengéseik.

ből. — Csak néhányszor süvöltene el halántékaik körül az ellenség golyója, csak néhányszor szórná szemük közé az ostromlók ágyuja a sánczok hideg porát, kövecset, csak egyszer-kétszer pattanna el sarkuk mögött a leeső bomba s föcscentené arcukra valamely várvédő meleg agyvelejét, csak egyszer szakítaná el a kartács elpuhult, elkényeztetett testük fájóbb részecskéjét s csak egy ily jelenetekben eltelő napon ne töltethetnék meg gyomraikat a szokott módon: állítani merjük, hogy fölébredne bennük az emberi jobb érzés és gondolat szikrája, mely megtérésüket okvetlen eszközlendéné.

VIII.

Önvédelmi és függetlenségi harcaink alatt a mily nagy szerepre volt hivatva Komárom vára és a komáromi lakosság: ép oly nagy mérvben felelt is meg a halálra zaklatott haza várakozásának, mind a vár, mind a lakosság; bár a felzúgott harczok viharában kipótolhatlan életveszteségeket, rendkívüli károkat, pusztításokat, leirhatatlan szorongattatásokat szenvedtek.

A kisebb csatázásokat, riasztásokat nem is említve, csak az 1849 dik évi április 26-diki, július 2-dik és 11-diki s a legutolsó augusztus 3-diki nagyszerű csatákat hozzuk emlékezetbe, melyek e város és vár falai alatt és határában annyi bámulatos hősiességgel vivattak s eredményeikben oly tiszteltté s magasztossá tévék a honvéd nevet, melyre a haza örökké büszke lehet.

Ily csaták alkalmával midőn sok ezernyi bajnok állt öldöklő fegyverrel egymás ellenében a kietlen vérmezőn: mily roppant erőfeszítést kelle tenni Komáromnak, hogy a nagy feladatok megoldhatásában hatályos szerepét becsülettel betöltse. És Komárom becsülettel felelt meg szerepének mindig, különösen körülkerítettése alkalmával, melynek megható bizony-ságaul szolgálhat az 1849-dik évi augusztus 9-dikén tartott nemzetőri tiszti gyűlés jegyzőkönyve is a többek közt, melyet emlékezet okáért — de még inkább nyilvános elismerés végett — ide igtatunk s következőleg hangzik:

„Mig hazánk megmentésének nehéz munkájában fáradozó és szabadságunk ifju csemetéjét vérével öntöző hadseregünk a sikon harczol, és győzelemről győzelemre haladva újabb babérokat vív ki, addig a haza Komárom várának, mint legfőbb kincsének és e városnak megőrzését és védését a városi nemzetőrség és lakosság hazafiui érzelmeire bizá és kezeibe tevé le; az események hova fejlődése kiszámithatatlan, azért készen kell lennünk, hogy a jövőndő által készületlenül meg ne lepessünk és hogy a nemzetőrség e magasztos hivatásának megfelelhessen, és a benne helyezett bizalomnak eleget tehessen a kívánt szolgálatok mimódoni teljesítése iránt f. évi aug. hó 9-kén nemzetőri tiszti gyűlés tartatott, melynek jegyzőkönyve ekép szól:

Folyó 1849-dik évi augusztus 9-én d.e. 10 órakor Amtmann Jenő polgárnagy ur elnöklete alatt tartott nemzetőri tiszti gyűlés jegyzőkönyve.

Miután a várőri szolgálat sokkal tetemesb, mint-hogy ezt megbízatásához képest a nemzetőrség jelenlegi létszámában teljesíthetné, — nem tekintve azért az erre vonatkozó törvény betűire, de a beállott szükség által parancsolt eszközöket véve foganatba, elhátároztatott: mikép

1-ször. Addig is, míg a városban rendszeres házszám szerinti összeírás útján a nemzetőrség reorganizáltatnék, minden a városban lakó férfiú 20 évtől 60-ig tartozik nemzetőri szolgálatot tenni; ehhez képest mind a hat nemzetőri százados ur felhatalmaztatik s utasittatik századja lakása körében házszám szerint pótlólag összeírni mindazon egyéneket, kik eddig ugyan nem, de a most hozott szabály szerint a nemzetőrségbe sorozhatók.

2-szor A rend szigorú fenntartása tekintetéből, az illető százados urak minden altiszti állomást, a zászlóalj parancsnokához utólagosan bejelentendő kinevezés útján rögtön betölteni kötelesek.

3-szor. Minden nemzetőrnek, ki az összeírásban benfoglaltatik, vagy altisztnak kineveztetik s általában az alantos — a főtisztnek is kötelességök a főbbvalóktól érkezett akármely rendeletet kellő időben pontosan teljesíteni, ellenkező esetben következő pénzbüntetés állapított meg:

a) Köznemzetőr, ha valamely felhívást vagy parancsot teljesítetlen hagy, annyiszor mennyiszor fizet büntetésképp 2 frt pengőt.

b) Tizedes, ha ki- s beparancsolásra vagy más

szolgálatra rendeltetett s meg nem jelent, fizet 4 frt pengőt.

c) Örmester, ha kötelességét nem teljesíti s általa zavart okoz, egyes esetenként fizet büntetésül 5 frtot pengőben.

d) Ha pedig a százados vagy akármely minőségbeni főtiszt hibája vagy hanyagsága miatt a szolgálat hiányt szenvedne, vagy még tetemesb zavarokat idézne elő, az ily önkénytesen botrányt okozó főtiszt fizet 20 frtot pengőben.

Mely elősorolt pénzbüntetéseket a jogosan bevádoltakon a városi törvényhatóság rögtöni végrehajtás útján a nemzetőrség pénztárába behajtandja.

Folyó évi augusztus 10-kén tartott közgyűlésben felolvastatván ez, a nemzeti kormány által rendelt általános népfelkelés alapján és elvén indulva, azon módosítással, hogy e városban lakó minden férfi 18-dik évtől kezdve 60-ig bezárólag köteleztetik a nemzetőri szolgálat teljesítésére, hagyatott helybe s illetőleg határozattá és törvényt szentesített.

És vajjon, ki ne védné e várat és várost! Ki ne viseltetné e föld iránt kegyelettel, hová a rokonság és barátság kapcsai lánczolnak, hol gyermekéveink boldog időszakát éltük le? Azért azon hazafiui érzelmekkel lelkessé e város minden lakóit, melylyel minden magyar fenyegetett hona iránt viseltetni szent kötelessége; teljesítse azért mindenki szívesen és egész készséggel azon szolgálatokat, melyek magyar hadseregünk, mely alkotmányos szabadságunk és függet-

lenségünk hajóját minden vészek daczára a felzúdult hullámok közül a béke és boldogság révpartjához vezérlendi, győzelme elősegítésére szükségeseek.

Ezt kívánja a haza, ezt a nemzet, magunk és utódaink szebb jövődjéje.

Kelt Komáromban 1849-dik évi augusztus 10-én tartott közgyűlésből. Kiadta Szerényi Ödön s. k. főjegyző.“

E nemzetőri jegyzőkönyv tartalma is legszebb bizonyság Komárom város lakosságának hazaszeretéről.

De e sokat szenvedett város lakosságának szebb fele a derék hölgyek is méltán osztályosai a haza örök elismerésének: mennyi igaz részvét, mennyi gyöngédség, mennyi buzdítás sugárzott felénk arczaikról küzdelmeink alatt; mennyi önzetlen tevékenység és segély nyújtatott számunkra, ha erőnk lankadott sebeink miatt, vagy ha már a halál fuvalma lengett vérző bajnoktársaink felett!

Oh e szép tetteket el nem feledjük soha!

IX.

Hogy a balsejtelem, mely hetek, sőt hónapok óta lapangva kinozta a becsületes hazafi gondokba elmerülteket, hogy -- úgy mondjuk -- egész megdöbbenő borzasztóságában előtérbe lépjen, oda elég volt ama rémhír szárnyalása, hogy Világosnál augusztus 13-án a hir- és győzelem-koszorus honvédséreggel az árulás letétette a fegyvert, azon fegyvert, mely ha az ellenre

fölemelve villogott a hű honvéd kezében, mindig hallált mért ellenére, s villanásával új fényt gyűjtött a már különben is ragyogó honvéd névre, — azon fegyvert, melyet a nemzet geniusa megáldott s áldással kísért minden mozdulatában, — azon fegyvert, melyet a nemzet szebbfele birtokosaival együtt örömkönnyek közt csókolt meg a győzelmes csaták előtt és után, — azon fegyvert, mely nem egy nemzetet, az életre legértemesebbet de egy világrész jelentékeny javát az emberméltóság postulatumát a függetlenséget és szabadságot menthette volna meg, — azon fegyvert, melynek élén elvászott a zsarnokság hatalma s felvirult a polgári szabadság hajnala, — azon fegyvert . . . letétette a cselszövény, az árulás! . . .

Hogy e rémhír még inkább bizonyosodjék a komáromi lakosság és várőrség előtt, a kormánybiztosi és hadsereg főparancsnoki „Tudatandó“ elég volt arra nézve, mely következőt tartalmazott, bár a világosi borzasztó eseményről mitsem jelezett, mit sem gyaníttatott.

„Tudatandó a komáromi közönséggel!

Tegnap a Komárom ellenében álló osztrák seregtől parlamentaire érkezett az itteni hadsereg s várőfőparancsnokságához, azon felszólítással: hogy alkudozásba bocsátkozzunk, melynek pontjait az osztrák vezér maga a császár elébe terjeszteni igéré.

A főparancsnokság ismervén a haza iránti kötelességét, hadi tanácsból kelt rövid tagadó válaszszal felelt.

Meggyőződhetik ebből a közönség, hogy midőn az ellenség már nem föltétlen megadásróli hangon beszél, — akkor nemzetünk ügye rosszul nem állhat. Komáromban augusztus 20. 1849. komáromi kormánybiztos Ujházy László m. k. A vár s hadsereg főparancsnoka Klapka tábornok.“

E hirdetmény után öröm, aggodalom, remény gyorsan váltogatók egymást kebleinkben, ugy azonban, hogy az utóbbi és az első mindinkább tűnni kezdett, legyőzve az aggodalom által.

Valami kimagyarázhatlan tulajdonsága az emberi kebelnek azaz előérzet, az a sejtelem. Pedig lám a „Tudatandó“ igen eszélyesen írva, a legnyomatékosabb módon bátorító, vigasztaló, sőt megnyugtató volt!

X.

Az időjelei mindinkább tanusíták, hogy a nagy mű tragikus befejezése felé siet; ezt bizonyítja az augusztus 22-diki hadseregi napi parancs, melyből következőket emlitünk fel:

„Nem mellőzhetem el ez alkalommal a térparancsnokságnak meghagyni, hogy a hazát jelen körülményei közt többnyire gyávaság s jellem szilárdtalanság miatt elhagyó, becsületes érzés nélküli egyéneket, még azon nap, melyben az elbocsátó parancs kiadatik, a város körvonalából kitiltsa.“

Továbbá:

„Az aldunai s bánási események arra bírák a haditanácsot, miszerint az osztrák részről az oroszok

közbejöttével kért 14 napi fegyvernyugvást elfogadja, miről a várőrséget azon észrevétellel tudósítom, hogy 14 nap lefolyása alatt, mind a két részről minden ellenségeskedések megszűnendnek.

A fentebbiek következtében felszólítom a parancsnok urakat, hogy ezen fegyverszünet alatt egész iparukat és tehetségüket oda fordítsák, miszerint a legénység a fegyverforgatásban gyakoroltassék, a né tán itt-ott hiányos fölfegyverzési czikkek megszereztesse nek, szóval a várőrség oly parancsoló lábra állitassék, melytől ne csak tartsanak, de tőle méltán rettegjenek is.

A katonáknak tudtára adandó, hogy ezen fegyverszünet általunk főleg azon okból fogadtatott el, hogy az alsó hadseregnek állásáról biztos hireket szerezhesünk, egyébiránt azok ügyesen oda viendők, miszerint magukat testi- s lelkileg erősítsék vezénylőik iránti bizalmukban, eddigi jó szellemükben gyarapodjanak s lelkesüljenek, és minden perczen készen álljanak e szent kincsért, melyet hazánk bizalma kezeink közé helyezett, nemcsak elleneinkkel megvívni, de érette utósó csepp vérünket is áldozni, mert mig Komárom fennáll, addig magyar hazánk veszve nincs! Klapka tábornok.“

Az augusztus 23-diki hadseregi parancsból következőket véljük érdekesnek közleni:

„A tegnapi parancs következtében kihirdetett fegyverszünetre vonatkozó határvonalok következők:

A Duna jobb partján részünkről; Herkály (itt

irattak alá későbbben a vár feladási föltételek), Csém, Mócsa, Naszály, Almás, Neszmély falvak; az ellen részéről: Ács, Igmánd, Tömörd, Tata, Szomód, Süttő; a két elválasztó közti tér semleges.

Csalsóközben részünkről: Lér, Aranyos, Vizvár; az ellenség részéről: Gúta, Ekecs, Megyer, Tany, Néma, a nevezett vonalak közt fekvő tér szintén semleges.

A Duna balpartján részünkről: a Vág balpartja egész Szered felé az országutig, innen lefelé a Mocsonoknak vezető ut Ujváron keresztül egész Párkányig (Esztergam átellenébe) vezet. Az ellenség részéről: Gútától fölfelé a Vág balpartján Szered, Ujlak, Nyitra, Léva, és lefelé a Garam balpartján egész a Dunába ömléseig. Az Érsek-Ujváron keresztül Párkányig vezető országut és más mellékutak is, melyek Ujlaktól Ürmény, Komjáti és Jarnódon keresztül Kéméndig vezetnek, semlegesek.

A vonalak közti semleges tér mindkét félnek nyíltan áll. Azonban azon őrmestertől lefelé, a legénység csupán fegyver nélkül jelenhet meg.

Ugyanezen napiparancsból még a következő erőlyes részt is közöljük:

„Sajnosan kénytelenítették a főparancsnokság tapasztalni, hogy a tegnapi elhelyezésben, mely csupán a legénység, főleg a lovasság és tüzérség kipihenése céljából rendeltetett, a fegyverszünetre némelyek gyanus okot találnak. Valamint egy részt igen örömet látom, ha a tisztikar hazafiui bizalmát minden alkalommal nyilvánítja s szent ügyünkhöz ragaszkó-

dását szóval mint tettel tanusítja: úgy más részről igen kellemetlen, ha némely tulzók agyrémi képzelgéseikkel minden egyes rendeletek s tervek iránt éretlen aggodalmakat képzelnek, mely által más bajtársaikat is nemcsak lehangolják, de elégedetlenséget s bizalmatlanságot is idéznek elő. Már pedig e nehéz pillanatban a kölcsönös és a vezérhezi bizalom az, mely bennünket a meghasonlástól megmenthet, s e reánk bizott nemzeti kincset megtarthatja és szegény házáknak még mind azt biztosíthatja, mi biztosítható.

Azért hát minden izgatások megelőzése végett, szeretett szent hazám szent érdekében ezennel nyilatnom, hogy minden olyan egyént, ki lehangoló kifejezései által, vagy tán rossz akaratból is elégedetlenséget s bizalmatlanságot kívánna előidézni, röviden haditörvény elé állítandók, s az ilyenek lelkiismeret szerinti följegyzésére a parancsnok urakat fölkérem.

Ezen alkalommal el nem mulaszthatom Janik ezredes ur hadosztályát dicséretesen megemlíteni, mely tegnap sánczait mindaddig oda nem hagyá, míg az elkészett fölváltás meg nem érkezett, mi általa a hadosztály szilárd jellemének újabb tanuságát adá.

Kulsinszky Oluphrius orosz ezredbeli főhadnagy a 114-dik zászlóaljhoz osztatik be szolgálattételre. Klapka, tábornok.“

Az augusztus 24-ki hadseregi parancs:

„Tegnap történt az az eset, hogy a kötött fegyverszünet ellenére is, még pedig semleges téren, 2 ellenséges katona a mieinktől elfogatott és ide beho-

zatott; ezen népjog elleni eset rosszaltatik, s egyszerűsmind a sereg ujonnan felszólittatik, hogy a fegyverszünet idejére minden ilyen letartóztatásoktól annál is inkább óvakodjék, mert az ellenség Mednyánszky alezredes hátramaradt embereivel szintén azt tehetné. Klapka, tábornok.“

Ugyanezen napi várkormányi parancsból:

„Az orosz fogoly tisztek, felsőbb engedelemből, esti 8 óráig szabadon mulathatnak. Assermann, várparancsnok.“

Az augusztus 26-diki várkormányi parancsból a következőt jegyezzük ide:

„Több kérelem érkezett a várkormányhoz, hogy a szolgálatban levő csapatoknak naponkint a borilletmény kiadassék, — de minekutánna most fegyverszünet ideje alatt a csapatok nagyobb része beszállásoltatott, ezennel tudtul adatik, hogy a szolgálatban levő csapatoknak ez idő alatt csak pálinkailletmény fog kiadatni. Assermann, ezredes.“

Ugyan e napi fővezéri parancsból azt tudjuk: hogy a fogoly tiszteknek a vársikon (Glacis) sétálás, ha azok becsületszavukat adják az el nem távozásra, megengedtetik.

Augusztus 28-kán a hadseregi parancs azt mondja: „Betegségem idejére, a hadsereg főparancsnokságát Kászonyi ezredes urra ruházom, azért hát minden közvetlen a seregek külügyét illető beadványok a nevezett ezredes urhoz küldendők.“

Az augusztus 29-diki várkormányi parancs egy pontja azt mondja:

„Minthogy az aprópénz jelenleg Komáromban megszáporodott, minden zászlóalj holnap 8—9 óráig 200 pengő forintot válthat a pénztárnál, de a kitett időn túl a pénztárnokot hivatalában háborgatni tilos. Assermann, várparancsnok.“

Ugyanezen napi hadseregi parancs egy része azt közli:

„Panaszok érkeztek az osztrák zárlati hadtest parancsnokságától, hogy többen az elválasztó határvonalokat (Demarcations-Linie) fegyveresen átlépik s táborukat felriasztják; a legszigorubb büntetés terhe alatt meghagyom ujonnan, hogy az ily botrányos merények elkövetésétől mindenki ovakodjék; ellenkező esetben a kellemetlen következményeket, melyeket tettük maga után vonand, kiki magának tulajdonítsa.“

Továbbá:

„A mindig gyakrabban előforduló szökések és engedelem nélkül való eltávozások a legszigorúbb rendelkezéseket igénylik, azért hát ezen bűnök ellen ujonnan a rögtön ítélőszék hirdettetik ki, azon hozzáadással, hogy a zászlóaljok és minden önálló hadtest parancsnokságai ezen ítélőszék felállítását a legénységnek három egymásután következő napon, anyanyelvükön kihirdessék s nekik lelkiismeretesen megmagyarázzák, miszerint ezen ítélőszék, mely mindenkor golyóvali halálra ítél, nemcsak a világos szökésekre, hanem az engedelem nélküli eltávozásokra is kiter-

jesztetik, s minden különség megszüntetik, ha az eltávozó akár a katonaság, akár a polgárság által hozati be. Előfordulható esetekben a főparancsnokság meggyőződik arról, hogy a háromszori kihirdetés valóban megtörtént-e, vagy nem? Ha nem történt volna, az illető parancsnok a legszigorubb fenytést vonandja magára.“

Az augusztus 30-diki hadseregi parancsból a következő érdekes pontot iktatjuk ide:

„Annak elismerését, miszerint Grabbe orosz tábornok foglyainkkal oly gyöngéden bánt, sőt az alsó táborban elfogott honvéd tiszteket szabadon bocsátotta, az itten levő guerillák által elfogott s kirabolt néhány orosz tisztet a reciprocitásnál fogva Grabbe táborába visszaküldeni elhatároztam, ezt ezenel köztudomásra hozom.“

Az augusztus 31-diki hadseregi parancsból még egy pontot idézünk ez alkalommal, hogy az ugyan e napról keltezett s a komáromi várórség tisztikarához intézett „napiparancs“ indokait annál inkább megérthessük; a kérdéses pont így szól:

„Tudomásomra jutott, hogy több tiszt Tatába ki szokott rándulni, részint mulatás, részint más, előttem ismeretlen czélból: valamint a tiszt uraknak e tettük rosszaltatik, úgy betiltom, hogy jövőre senki, kivéve, kik én tölem engedelmet nyernek, Tatába, egyáltalában az elválasztó határokon túl menni ne merészeljen. Klapka, tábornok.“

XI.

Az események és hírek ily megrendítő tömkelegében, lássuk a honvéd fegyverek hatalma mellett, mint küzdött a szabadsajtó a „Komáromi Lapok“ hasábjain. Mint a kard, úgy a toll is becsületet vivott ki a honvéd kezében, mert hisz az írók is ekkor, majd mind honvédek voltak itt Komáromban.

Következőleg szólt egy cikk: „roppant kereskedést űz a sejtelmek hatalma Komáromban.

Kereskedők: a hazafiak.

Bólt: a szív rejteke.

Árucikkeik: mély combinatióra fektetett sejtelmük.

A czégér, mely azt mutatja, mi árultatik benn a boltban: az arczkifejezés.

Ez a kirakat, vagy hogy érthetőbb kifejezéssel éljek, az Auslagkasten, melyben, a boltban lévő portékák mindegyikéből van néhány példány.

Csak arczkifejezésre figyeljünk, s tudni fogjuk, miféle eladó árucikkek vannak a boltban.

Egyiknél: desperatio, mert hazáját félti; másiknál: desperatio, mert nyakát félti; harmadiknál öröm, mert svarzgelb eszméit győzelemhez látja közeledni.

Ezen tárgyakat mindenki árulja s örül, ha vevőre talál, az az: ha olyan emberre akad, ki véleményében osztozik.

És mi okozza ezen szokatlan sürgést forgást?

A tarka hírek halmaza.

Soha annyi hír nem keringett még talán az egész országban, mint itt e napokban.

Soha nem volt oly kevés igaz a hírekben, mint a mostaniakban.

És talán soha sem voltak oly kevesen, kik alaposan kombinálhattak volna, mint épen most.

Mi még ezen hírekről nem szóltunk, mert olyanoknak tartottuk, melyeket commentálni kelle; ezt pedig mindeddig nem tehattuk, de fogjuk tenni körülmenyesen és hosszasan.

Addig is néhány szót.

Mi a hazát soha sem féltettük, és most sem féltjük.

Magyarország elibertatiója megvan írva a végzetek könyvében.

S ezt ki is fogja a nemzet vivni, vagy saját hadi ereje, vagy a diplomatia útján alakítandó pacificatio által.

Mely pacificatiót azonban nem a becsület útján fogjuk megvásárolni.

S a hely, hol a nemzethez méltó pacificatio aláíratik, Komárom leend.

Azért Komáromról, jöjjenek bár minő hírek az ország egyéb részéről, mást feltenni, minthogy utósó perczig állani fog s utósó csepp vérig védendi magát, hazaárulás.

Bitót, golyót vagy tört annak számára, ki Komáromról egyebet föltenni merészel.

Komárom vagy sirja lesz várórségének s ezzel

együtt a nemzetnek; vagy bölcsője, a becsületes pacificatio útján megalapítandó nemzeti szabadságnak.

Tertium non datur.“

Egy másik cikk — melyet csak töredékesen közölhetünk — következőleg hangzik: Soha nemzettel méltatlanabbul nem bántak mint a magyar-
ral

— — — — —
Mit mivelte a magyar nemzet marciusi törvényeivel? visszavette törvényes uton azt, mit . . . törvénytelen utakon tőle titkon elraboltak.

Biztosította önmagának saját nemzeti életét, mely ha úgy maradt volna mint eddig, sorsa nem más leend, mint a fattyu gyermeknek, megfojtatik, elvettetik és nem leszen többé.

Biztosította önmagának saját nemzeti jövedelmeit, melyek ha ezentul is telhetlen zsebekbe folynak, a kövér nemzet éhen hal és koldus lesz saját gazdag telkein.

Biztosította önmagának saját nemzeti függetlenségét, mely ha az eddigi védpaizs alatt marad, bele olvasztatik az osztrák birodalmi egység iszapjába s a magyar név csak mint bolygó lidércz tűnendett volna fel késő évtizedek után a ronda mocsár felett.

— — — — —
Midőn nemzetünk szabadságharczát nyíltan megkezdte jelszava volt „győzzünk aztán számoljunk.“

Az idők, körülmények változtak, jelszavunk legyen: „szabad élet vagy dicső halál“.

Igen, nekünk szabadon élnünk lehet, sőt szabad csak, hogy a tengernyi szabadságért elfolyt ártatlan vér átkot ne kérjen a késő ivadéokra s az átok levonhatlanul rá ne rozsdásítsa a szolgalánczokat a szolga-
tagokra.

Vagy ha jött az idő — a mit nem hiszek — hogy e nemzet szabadon nem élhet; haljon meg e nemzet egy lábíg s a szabadságért elhunyt hősök szent árnyait a tulvilági találkozás s viszontlátás örömkéjével engesztelje ki.

— — — — —
Egy lélekrázó hír indította e sorok íróját fentebbiek előadására.

Néhány halál madár jelent meg a komáromi várban, kik azt állítják, hogy Görgei gyáván vagy árulólág megadta magát és serege letette fegyverét.

Mindaddig míg ezen állítás, hogy t. i. Görgei áruló, hitelesen bebizonyítva nem lesz, a hirhozó vészmadarakat, kik ezt már mint positiv tényt állítják, be kell börtönözni, mert az ellenség béreltjei, kik az augusztus 3-diki győzelmi magasztaltságot akarják a nemzet szívéből kihamvasztani.

De ám legyen igaz a mit e vészmadarak huhognak a magyarügy kockája végkép elvetve nincs. Görgei áruló, átok rá, punktum.

„Áll Buda, él magyar még“ eddig ez volt a magyar nemzet büszke jelszava.

* Buda falai leomlottak győzelmes fegyvereink előtt, de áll Komárom vára s él magyar még.

A komáromi vár főparancsnoka Klapka, ő nevét a halhatlanok közé írta be utósó kirohanásával s most a nemzet nagy részének szemei csüngenek rajta.

Ha szétveretnek mindenütt a magyar szabadság bajnokai; ha egy nagy temető leend e hon, hol mindenütt a szabadságért elhunyt hősök hamvai porlandnak; ha az esti hűs szél a komáromi vár izmos sánczai közt egy sohajt hord szárnyain, mely az utósó magyar honvéd halálhörgése leend: álljon Komárom, mint a szabadságért elvérzett vértanuk nagyszerű emléke, s törjék meg falain az ellen hatalma, mint a hullámok hatalma megtörik az óriás sziklafőn.

Emlékezzék Komárom Szigetvárra, és emlékezni fog Klapka a szigetvári hős Zrinyire.

Gyászos volt Zrinyi végsorsa, de azért örökké él a nemzet ajkán, él szívében s élni fog, míg a történetek lapjait az idő egy rántással le nem törli.

Haljon meg mindenki e várban a magyar nemzet ősi dicsőségeért, haljon meg a hírnévért, melyet az újabb korban Európa előtt szerzett; vagy a ki halni nem akar, tegye le fegyverét, távozzék s mint barom huzza az oktroirozott alkotmány szekérét.

Áll Komárom, s Klapka, a haza második Zrinyi Miklósa lehet, s hisszük: ha kell, lesz is.

A nép közül: Egy, így szólt a „Komáromi Lapok“-ban:

„Egyik azt mondja, hogy Görgei az egész hadse-

reggel letette a fegyvert Világosnál; mások szerint csak az ő seregével; — hogy Kossuth s a kormány lemondott s Görgei mint dictator kezeli a fő s teljes hatalmat.

Legyenek ezek így vagy amugy, szabadságunk eseményeire nézve lehetnek többet vagy kevesebbet aggasztó tények.

A tengely mind a mellett, mely körül sorsunk kereke s jövőnk eseményei forgandók, azon állítólagos megállapodás, hogy Görgei valamely orosz herceg nevében s javára működik; hogy minket az orosz cár kegyében bizni utasít; hogy az orosz tábor vezérletét átvette.

Mi mindezt nem hisszük, de föltesszük, s ekkor Komáromnak legnagyobb feladat jutott.

Soha se tévedjen el szemünk forradalmunk fő-céljától: mely nemzeti függetlenségünk s a szabadság.

Ezeket nem fogja nekünk semmi ígélet, semmi betű, semmi pártfogó hatalom biztosítani: csak saját kifejtett erőnk, határozott akaratunk.

Ha azt kérjük, mit nyertünk, ha például egy orosz fejére tesszük a koronát? — mi a netán kötendő béke föltétele leend, azt feleljük: semmit.

Azonban, ha a körülményekkel avagy csak egy időre is alkuba kellene lépnünk; ha külső politikánkat tekintjük, tagadhatatlan: hogy . . . nyom a mérlegben, ha a marcziusi s ezek által nemzeti függetlenségünket az orosz udvar igéri biztosítani

s ha biztosítandja, meg is ismeri ahhoz jogunkat, megismeri azt, hogy követeléseinkkel mi állunk a jogterén.

Ám ki azt hinné, hogy már ezek elegendők lennének a köztünk s az orosz udvar közt kötendő állandó szövetség és béke megállapítására, igen csálódnék.

Igen is, mert még az orosz udvar nemzeti függetlenségünket meg nem ismeri, addig köztünk békeszövetség állandóan nem köttethetik.

Vigyázzunk a subtilitásokra: ne essünk kétségbe soha sem; vesztenünk lehetetlen.

Vigyázzunk, midőn egy vagy más balhir hallatára a kétség megszállja lelkünket: kedélyünk csüggedésében ne vessük magunkat egy vagy más hatautom karjai közé kegyelmet koldulva: mert mint lapdát fognak egymásnak dobálni, míg végre elunva a játékot: ketté szelik a konczot.

És elfogyna a temérdek emberélet és vér e játék-nál — annyi jobbra termett erő — haszontalanul! És elesnék az emberiség forradalmi céljától, mely egy hatalmas lépés a közszabadság felé.

Küzdjünk elcsüggedés nélkül.

— — — — —
Szaporítsuk és gyakoroljuk seregeinket.

Ez most főteendőnk.

És ne feledjük soha: hogy szabadságunkat s függetlenségünket csak saját erőnk és határozott akaratunk vivja ki.“

Tiszta igazságok, melyeket nagy részt mindig fontolóra vehetünk.

Igy hallatta szavát a szabadsajtó Komáromban a legvésezebb napok alatt.

S midőn hire járt, hogy némi megszorítás érné a sajtót, a mennyiben tudniillik oly eszméket terjesztene, melyek károsak, sőt veszélyesek leendhetnének a vár védelmére, Zsigrai a következő igen érdekes, fennkölt szellemű s szép, erőteljes irányu czikket közlött:

„A censura és a zsarnokság: iker testvérek.

Egyszerre jöttek ők a világra s együtt éltek át napjaikat.

Végzetes sorsuk volt egymásért és önmagukért élni.

Azért voltak oly elválhatatlan hü barátok.

Tudta a censura, hogy élete csak addig tarthat, míg a zsarnokság uralkodik; valamint a zsarnokság sem csalatkozott azon hitében, hogy hatalma, a censura halálával elenyészik.

És ezért támogatták ők egymást, a kimerültségig.

De megjött végre a világszellem, — véres pallossal s halálítélettel kezében.

S elvégezte fényes nagy munkáját.

A zsarnokság hatalma ekkor megsemmisült.

A censura pedig sirba szállott.

S mi volt a zsarnokság hatalma?

A nép örömeinek, jólétének hóhérbárdja.

Mi volt a censura?

Az elme rabbilincse, — a repkedő gondolat szük, hervasztó — koporsója.

S mi nőtt sirján az elátkozott zsarnokság hatalmának?

Nép-erő, — nép-hatalom.

Mi nőtt sirján az elátkozott censurának?

Szabad sajtó!

S mi a néphatalom?

A néphatalom az isten hatalma.

Mert ki lenne más az isten, mint a nép?

És ez ezredéveken át üldözött martyr, egy újvilágot fog teremteni, a testvériség tiszta szüzvilágát.

Hol tisztább lesz a nap, ragyogóbb a csillag, fényesebb a hold, elevenebb a szellő, illatosabb a rózsa, virulóbb a bércz, fennségesebb az aether és szelidebb a zivatar.

Hol a szeretet nem lesz a bánat, hanem az öröm szülője.

Hol a boldogságot nem az aljas káröröm, hanem az általános jólét önérzete teremti.

Hol milliók javáért dalol a költő: szabadon, korlátlanul, mint a légoczeánban repkedő pacsirta.

Hol milliók boldogságáért beszél a szónok, ir a politikus, kapál a földmivelő, izzad a kőfaragó.

Hol nem kincs, nem alacsony haszonreménye, hanem a közremunkálás fennsleges önérzete, fogja emelkedettségbe hozni a lelkeket.

Hol az lesz az önösség: minél több jót tenni, a milliók örömeiért.

Hol nem lesz irigység, nem lesz rágalom, szentségtörés és nyomor.

Hol nem a hiu ragyogás, hanem a munkás élet fogja megszerezni a társak tiszteletét, — hol nem a csábító kincs, hanem az értelem fogja kiemelni a polgárokat.

Hol a társadalom, nem tür heréket, hanem ha másképp nem, tehát dolgozó intézetben, éhség által kényszerít naplopókat a munkára hol virágozni fog a művészet, az ipar, kereskedés és a polgári boldogság.

És e lesz a testvériség fennséges világa.

Mi a szabad sajtó?

A szabadsajtó egy lángostor a szellem kezében, mely ragyogó fénynyel árasztja el a vakság, a tudatlanság sötét éjszakáját.

A szabadsajtó egy fényes meteor, a polgári élet láthatárán, mely boldogságot ad a szirtnek, a bércznek, völgynek, az állatoknak és a népeknek. Mely áhítatra ingerli az ígéret alatt létező milliókat s megmutatja az utat, mely a földi éden tündér világába elvezet.

A szabadsajtó varázs kéz, mely a rabbilincseket összetépi, a szabadsajtó varázsvessző, mely a rabszolgák gyarmatából, szabad, dicső, fennséges világot alkot.

Mig a sajtó szabad: addig nincs éj.

Mig a szabadsajtó él: addig él a népszabadság.

Ilyen a censura ilyen a szabadsajtó.

Szabad lett honunkban a nép, szabad lett a sajtó.

Szabadok lettetek, szegény hervasztó lánczok között szenvedett iker-testvérek.

Mert ti is ikertestvérek vagytok, mint a censura és a zsarnokság.

De alig hogy szabad lett a nép: azonnal felszadtak a zsarnokság koporsói, kiléptek belőle a halálmadarak és eljöttek kísérteni.

És vérrel borult el a szabadság.

Ez a népellenesség műve.

De hogy a sajtóra ismét censura nehezült, ez: saját compromissionális vétküink.

S mi volt ez irtózatosságig következetlen cselekedet indoka?

Az, hogy a veszélyes hírek ne jussanak az ellenesség kezébe.

De miatta az elvet a véres törekvést compromittálni, kislelkűség.

Akasztófát annak, ki az ellenségnek bármi uton használ.

De egy szabadságért harczoló nemzet, ne gyalázza meg magát censurával.

Ennyit elégnek tartunk most a „Komáromi Lapok”-ból idézni, hogy igazoljuk állításunkat, miszerint a sajtó a honvéd kezében ép oly hathatósan tartotta magát, mint a villogó kard.

XII.

A világosi borzasztó események hírét augusztus derekán tul Komáromban már mindenki hallotta, tudta.

A különféle álöltözetű honvédek, kik a fegyverletétel után azonnal Komáromba jövének bujdokolva, eleinte igen sok kellemetlenséget álltak ki. Senki sem akará hinni, hogy a legborzasztóbb eset megtörtént, őket mint félénk, harczkerülő egyéneket tekintették; még a legismertebb, legszavahihetőbb honvédbajnokok is erős gyanunak voltak kitéve oda érkezükkor, miként az előbbi cikkekből is láthattuk.

Tanuja valék ily tragikus szóváltásnak, mely csak ily megrendítő, kétségbeesett helyzetben hallható.

A külerösségek parancsnokával Krivatsi tüzér alezredessel a Kossuth-vonal megszemléléséről jöttünk meg, mely most nádor-vonal nevet visel.

E vonal a nagy Dunát köti össze a Vággal Komárom fölött Csalóközben, hatalmas, egymástól bizonyos távolra eső erődökkel s laktanyákkal szegélyezve.

Ez erődök megszemléléséről haza érkezve, négy egyén várakozott a parancsnoki irodában; egyik szürben gatyában, nagyszélű kerek kalappal, parasztosan öltözve; a másik rongyos vándorlóként, a harmadik kóczos rongyszedő zsidóképen, a negyedik mint drótos tót. Homéri komikum, a megrendítő tragikum lényegével!

— Bizonyosan önök is a szökevény hősök közé tartoznak, kik már a sikon megunták a csatázást s itt akarnak rossz hangulatot kelteni renyheségükkel! — így fakadt ki pirongatólag Krivátsi.

— Nem, oh nem parancsnok ur; gyalázatos árusítás következtében Világosnál le kellett tennünk fegyvereinket s mi éjjel nappal irtóztató helyzetek közt rejtekezve iparkodánk Komáromba jutni, hogy — ha még lehetséges — itt tegyünk valamint az elárult szent haza ügyeért.

— Való volna ez?

— A legborzasztóbb valóság, — szólnak mind a négyen.

— Oh árulás! árulás! sohajtánk fel mindnyájan, s majd megdermedtem e szónak hallatára.

— Majd rendelkezem önökkel. — szólt lesujtva Krivátsi s szállására ment a legmegdöbbenőbb valóság, a haza elvesztének tudatával.

Ez álöltözetű, a hazában bujdokolva menekült bajnokságokkal a parancsnok távozta után a fegyverlerakási eseményről rövid szóváltásba cseszkedém, kik mindig csak egy nevet — Görgeiét — hangoztatták átkaikkal, csak mindig egyet — Kossuthét — rajongó magasztalásaikkal.

Világos tudatunkká lett, hogy ez idő szerint a haza napja leszállt és „névben él csak s többé nincs jelen!”

De már ekkor, mint az eddigi közleményekből látható, mélyen elharapódzott a nyugtalankodás, a

bizalmatlanság, különösen a tisztek némely köreiből. Ezért indittatva érezte magát a tábornok oly napi parancs kibocsátására, mely leplezetlenül adja tudtára mindenkinek a honvédsereg s a haza helyzetét s ebből következőleg a komáromi helyőrség nagyfontosságú, nagy horderejű kötelelességeit.

A parancs augusztus 31-kén kelt s így szól:

A komáromi vár s hadsereg főparancsnoka, a komáromi várőrség tisztikarához.

„Megilletődve értesültek a parancsnokok, miszerint több tiszt urak, bizalmatlanságot mutató hangulatot nyilvánítanak. — Uraim! a nemzeti kormány ismerte e megbecsülhetlen kincsét, — ismerte Komárom várának fontosságát — ismernie is kellett azokat, kikre annak védelmét bízta, — s e bizalom próbákon nyugszik; oly próbákon, melyeket sokaknak önök közül még le kellene tenni, hogy a parancsnokok viszont bizalmára számolhassanak. Azonban az egyenes tiszta érzetű ember keble, haszontalan gyanukat s kétségeket nem élde, így a parancsnokok is a tisztikarnak hazafias lelkületébe és buzgalmába megnyugszanak, s számolnak arra, hogy őket nagy feladatuk kivételében, összezsúrt erővel támogatandják; de egyszersmind ezennel ünnepélyesen ovakodnak is, hogy senki a parancsnokok iránti bizalmat alapos ok nélkül ezen túl megkísérteni ne merészelje. — A ki ez ellen vét, vessen számot magával, mert akár lett kétségi nyilatkozatainak ártalmas következése, vagy hatása a

kedélyekre, akár nem, a törvény szigorának egész súlyát vonandja magára.

Ez uttal még czélja a parancsnokoknak, hazánk körülményeit is a tisztikarral világosan megismertetni: s kötelességüknek tartják, ezt azért, hogy senki kecsegtető ábrándokkal s hiu reményekkel magát ne táplálja; hanem lelki erejét, most ideje korán kérdőre vonja, ha képes-e a végső s legnagyobb áldozatra is a hazáért és nemzetiségünk becsületeért? ha nem, nyitva még most az ut annak, ki e vár romjai alá temetkezni gyöngének találná magát: de a komolylyá fejlődhető utókövetkezmények, senkit aztán váratlan ne érjenek. — Ugyan is honunk ügye bús alkonyára jár, alkonyára, egyes emberek hiusága, magán érdeke, gyáva ármánykodások s fegyveres seregeink ezek által előidézett megbomlása s tökéletes demoralisatioja miatt; jelenleg a komáromi had- sajátlag vár-őrsereg egész hazánkban Péterváradon kívül, magára áll, mint rendezett fegyveres erő, — minden egyéb, vagy megadta magát az orosz hatalomnak, vagy tulajdonságos erőtlől megtörve, gyámoltalanul bujdosik szerte széjjel a hazában, s így egy nagy, nemes nemzetnek vérrel szerzett s századokon át szentesült jogai veszélyben forognak, veszélyben ennyi küzdés és áldozat, ennyi kiomlott hazafi vér után, kitéve a zsarnok uralkodás önkényének.

Ily körülmények közepette, hol a nemzeti és polgári jogok, a vészörvény szélére jutottak, a szabadság sok ezer harczosai ősi vagyonuk vesztésével, földön-

futóvá lenni veszélyeztetnek; s hol egy haza egy egész nemzet, ezer meg ezer csapások után, meg meg annyi sebekből vérzik, Komárom vára áll még itt, mint utósó, annyi ezer sérelmet még valamennyire enyhíthető reménycsillag; s képes leend sok segélyt, hazánk sorsa felett sok könnyebbséget szülni, ha szilárd elhatározottsággal s egyetértéssel közreműködünk, s ha e nagy, e szent célra úgy összezsugorozunk, hogy azt semmi körülmény meg ne zavarhassa, föl ne dülhassa; mert akkor e vár rendithetetlenül álland, mint tenger közepén a kőszirt, melyen a habzó hullámok, híjába rágódnak.

Ezen elmondott helyzetbe tehát két természetes s bár ki által is könnyen megfogható, de mindig nagyszerű feladata marad Komárom várának:

az 1-ső: ismerve a kincsnek nagyságát s tudva, mily határtalan érdekében fekszik az ellenhatalomnak e vár birtokába juthatni; ha kiküldött követeink oly szomorú meggyőződéssel tértek vissza, hogy csakugyan elveszett minden, s nincs többé remény ügyünk kedvezőbb fordulatára, — Komárom várának árán, kialkudni a nemzet alkotmányos jogainak még csak lehető sérületlenségét, s mind azt a mi annyi nyomor s inség elhárítására, annyi ezer sebek orvoslására, üdvös lehet; s hogy ha ez hiteles biztosítás mellett megnyerettet, ama nyugtató öntudattal, hogy szerencsétlen megesett hazánknak, a mit még lehetett megmentettünk, e várat átadni.

A 2-dik s utósó föladatunk: ha ellenségünk, elől

érintett követeléseinket, e nemzet iránti kérlelhetlen boszujában megtagadná, az: hogy a magyar honvédsereg nevét s fegyverhíréét, melyekre az utósó események, oly szennyes bélyeget ütöttek, — a történet s utódaink előtt, végső csepp vérünkkel tisztára mosuk, s mindegyik itt elesve a magyar szabadsági harc gyászos végét, oly példásan, oly dicsően fejezzük be, — hogy arra a késő kor is, tisztelettel emlékezzék s elérzékenyülve tekintsen Komárom vára omladékira, mint 25,000 oly harczosok sirhalmára, a kik tántoríthatatlan hűséggel vívtak a nemzet jogait védő szent harcban halálig, s készebbek voltak elvérzeni, mintsem magukat; hírók s nevék gyalázatára megadni.

Fontolják meg mindezeket uraim! s győződjenek meg: hogy tudják a parancsnokok, mivel tartoznak a nemzetnek, a hazának, a honvédseregnek, s mivel Komárom városának felszámíthatatlan áldozataiért; — de igyekezzenek is egyszersmind felfogni, hogy mivel tartoznak önök parancsnokaiknak s mivel hazájoknak; mert annyi jellem-ingatagság s annyi éretlen ítélet, mit önök tanusítanak, csak az ellenkezőt mutatja: fellengző kalandorságra a gyáva is képes, de az alapszerű elvek nyomán elhatározott embert, csak hideg s nyugodt ítélet czimerezheti, s ez képes a sors minden viszonyaival dacolni, holott az előbbi, a legkisebb baleset csapása alatt semmivé lesz.

Az ide hátrább előfordulandó körülmények, annak idejében a tisztikarnak ismét tudtára fognak adatni; addig — tartóztassák meg magukat minden

lehangolásra ösztönözhető okoskodásoktól nyilvános helyeken; sőt inkább iparkodjanak a közönségnek megnyugtató példát mutatni, s a vezényletök alatt álló osztályrészeket, az elősorolt nagyszerű meghívatósokra, célirányosan elkészíteni; csak így, ha t. i. a tiszt urak, a legénységre lelkesítő s hathatós befolyással lesznek, fog Komárom vára, nagy feladatának megfelelhetni.

Az osztály, vagy az elhelyezéshez képest, zászlóaljparancsnok uraknak kötelességévé tétetik e napi parancsot, az e célra összehívandó tisztikaraik előtt felolvasni, s azoknak, a mennyiben szükséges, még bővebb felvilágosítást is adni, hogy pedig senki p. o. szolgálat által hátrálva, a felolvasástól el ne maradjon, ennek két egymásután következő napokon kell megtörténni. Klapka György, tábornok“.

E tisztikarhoz intézett erélyes s a helyzetet teljes világban mutató napiparancs a legnagyobb próba volt a várórség tisztikarára nézve.

Most kezdett kitünni, kik valóban a szó teljes és tiszta értelmében hősök, honvédek s kik csak névleg azok.

A komáromi helyőrségben — fájdalom — akadtak, kik meghunyászkodva, megijedve kivetköztek a honvéd dicssugaras öltönyből s elhagyák a várat; ily gyászvitézekkel bajos is lett volna harcolni!

A bennmaradtak a legnagyobb előkészületekkel s lelkesedéssel voltak az élet-halál harcra.

Az igaz és hű honvéd nem is tehetett másképp;

vagy kivivja a miért esküdött, vagy meghal, de gyáván — hacsak gyalázatos árulás kelepczébe nem viszi — meg nem adja magát!

XIII.

Az eddigiekből láttuk, hogy midőn valamely ügy — legyen az a legszentebb, mint most a haza ügye, — bármely oknál fogva alkonyára jut, mily elv, kedély, terv, bátorság, vitézség, hűség, stb. változtatólag hat sok emberre. De, hogy erről még több meggyőző adatot lássunk, im itt a szeptember elsői hadseregi parancs:

„A tegnapi napiparancs értelmében minden főtisztnek megengedettett, kik utósó csepp vérig a várát védelmezni elhatározottak nem lennének, felsőbbi jelentés után szabad a kivonulás. Tapasztaltatott azonban, hogy az orvosok a vár védelmezői közé számítván magukat, többen a szabad kivonulásért jelentkeztek; miután az ostrom alkalmával a betegek száma nem hogy szűnne, sőt az közönségesen növekedik, de különben is az orvosok nem mint közvetlen fegyveres védők tekintendők, elhatároztam, senkit közülök bár mi szín alatt addig, míg a várban betegek lesznek, el nem bocsátani. Klapka, tábornok.“

XIV.

Hogy maradhatnának nyugton az üzlet emberei, kiket buzgó fáradozásra — a haza ügye (!!) mellett

— a pénz szerelme üz, mikor ezen bálványuk is veszélyben forog?

Tódultak a külvidék kereskedői mint a raj Komáromba, hogy itt magyar bankjegyeiken tudadjanak; a fővezér e sürgő élelmiségnek szeptember 2-kán egy hadseregi parancsban következőleg vetett gátot:

„Tapasztaltatván, hogy a külvidéki kereskedők magyar bankjegyeiken tudadni kívánván, seregesen Komáromba jönnek s itt minden áruczikkeket a legfelcsigázottabb áron összevásárlanak, mi által nemcsak a lakosság, de különösen a várórség is különféle hiányokat szenvedhet, rendeltetik ennélfova, hogy Komáromból minden kivitel rögtön szigoruan eltiltassék; erre nézve a térparancsnokság oda utasittatik, hogy egy alkalmas és erélyes főtisztet a rendőrségi hivatal vezetésével azonnal bizzon meg, kinek kötelességévé teendő, hogy minden ilynemű kihágásokra felügyelvén, a városba folytonosan czirkálókat küldjön ki. Továbbá meghagyatik a térparancsnokságnak, hogy mai naptól fogva törvényes utlevél nélkül a városba senkit se be; se ki ne bocsásson. Erre nézve, azon elmaradott főtisztekből, kik beosztva nincsenek, minden kapuhoz s hidhoz felügyelőkép egy vagy több a szükséghez képest kiállittassék. Ennek következtében minden örparancsnok oda utasittatik szigoruan, miszerint minden kimenő szekeret a bejárásoknál álló örök által megállittassanak s azokon bármily áruczikkék lennének, az ott levő kormánybiztosnak általadják, ki azokat a városházhoz kísérteti.“

A várkormányi szeptember 3-diki parancsból tudjuk, hogy Hrabovszky törzshadbíró állásáról ünnepélyesen leköszönt, ki a létszámból azonnal kitöröltetni rendeltetett Assermann várparancsnok által s a kitörölnék semmiféle követelése nem maradt fenn.

Ez utóbbi napon egészsége helyreállván Klapka tábornoknak, Kászonyi ezredestől a főparancsnokságot átvette.

XV.

Most mielőtt tovább mennénk, egy nagyfontosságú hirdetményt, mely szeptember 2-káról van keltezve, kell közlenünk, hogy a reánk nézve gyászosan sújtó események sorrendjét ne tévesszük.

H i r d e t m é n y.

„Midőn a haditanácsnak a fegyverszünet iránti határozatát közzétettük: egyszersmind arról is lőn értesítve a közönség, hogy két rendbeli vegyes küldöttségek bizattak meg s küldettek ki hazánk távolabb részeiben szabadsági harcunk állását kitundandók.

E visszatért küldöttségek nem hozhattak minden tekintetben biztos tudósítást seregeink állásáról, — s e körülmény azon térre vezette a haditanácsot: hogy a haza közügyének nemcsak fegyverrel, de egyezkedési kiegyenlítésekkel is használni megkísértse: mi- nek folytán közakarattal következő föltételekben álla- lapodott meg:

1-ször. Az egész hazát illetőleg:

a) Általános polgári amnestia személy és vagyonra nézve.

b) Általános bocsánat a magyar, akár már lefegyverzett, akár még fegyverben álló seregbelieknek.

c) A magyar pénzjegyeknek egész értékük szerinti biztosítása.

d) A külföldre menni kívánóknak szabad uti leveleknek kiadása.

2-szor. A komáromi várőrizet s városra nézve:

a) Szabad bántatlan kivonulása a seregnek.

b) A tiszteknek egy havi, a legénységnek 10 napi díjnak ezüstpénzbeni kifizetése.

c) A várkormány s polgári hatalom által kiadott utalványoknak kifizetése.

d) A várkormány által kibocsátott pénzjegyeknek beváltása.

Kettős volt az ut, melyen a haditanács indulhatott: vagy egyedül s tisztán katonai becsületből, de a haza javára tekintet nélkül, a védelmi harczt folytatni, — vagy pedig enyhítést szerezvén a szerencsétlen hazának s minden honpolgárnak egy évi szabadságát biztosítván, — mely megőrzött erkölcsi drága elemekből ismét emelkedhetik egy hon, — föltételek mellett becsülettel lelépni azon pályáról, melynek az igazságtalan sors nem kedvezett.

A haditanács ez utóbbit választá, de midőn ezt oly elhatározott lélekkel tevő, hogy ellenkező esetben

a vár falai alatt fog elvérzeni s árulónak tekintend mindenkit, ki ezentul véleményét megváltoztatná.

Ha az ellenség a föltételeket elfogadandja, a haditanács e hadikötés végrehajtása előtt kellő garanciáról fog gondoskodni, és azt a nélkül nemis teljesítendi.

Midőn e hirdetményt ki akartuk adni, érkezik az ellenségtől azon értesítés, hogy a fegyverszünetnek f. hó 4-kén déli 12 órakor úgy is vége lévén, minthogy az egyezkedési pontok el nem fogadtattak, az ellenségeskedések ujra megkezdődnek. Komáromban szeptember 2-kán 1849. Komáromi t. h. kormánybiztos Ujházi László m. k. A komáromi vár s hadsereg főparancsnoka Klapka m. k. tábornok“.

E hirdetmény közrebocsátása után, mily duló érzelmek zajongtak a béke után sóvárgók keblében, és mily tüzelő, szilaj kedvcsapongások voltak az elszánt bátor harczosok között!

Az elfogulatlan ember előtt, a már tudvalevő körülmények közt mire lehetett kilátás? Hosszu, kinos szolgaságra. . . .

És a szegény zaklatott hon

Melynek képét bujdosó magzatja

Még Kalypsó keblén is siratja

S kart feléje búsan, vágyva nyujt,

hosszu, hosszú időre ismét martalékja lesz a szivtelen, rideg szolgaságban felnőtt poroszlóknak, kiknek kiváló tulajdonságuk gondolkozás nélkül automat-módra

mindent megtenni, amit felsőbb helyen parancsolnak, csakhogy zsoldot kaphassanak. Ilyen európai miveltség is van!

XVI.

A legutósó hirdetményben a legvilágosabban nyilvánított, hogy az egyezkedések utja el van vágva!

Mi teendője maradt fenn most a hű honvédseregnek és hű vezérének Komáromban? Csak egyetlenegy.

A magyar függetlenség és a magyar szabadság harcát élethalálra folytatni, hogy legszentebb javainkat, fegyverünk becsületét s nemzeti lételünket — ha még lehetséges volna — megmentjük, dicsőséges és férfias halált halván a hazáért.

De közbe zuhogott itt egy gyáva, kísérteties hang is, mely azt terjeszgeté, hogy a „föltétlen megadás“ is a teendők sorába tartozik (!?), hogy az iszonyu, sikertelen harc véget érjen (!!).

Még ma is pirulnunk kell e gyáva suttogásokon!

A mely haza harczosai aránytalan kisebbségben, hatféle irgalmatlan s igazságtalan ellenséggel, két európai ugynevezett nagyhatalomnak és négy nemzetiség elfogult gyűlöletéből támadt hadai ellenében, világra szóló dicsőséggel harczolának, — hogy azok „föltétlen“ megadják magukat most, midőn a kérlelhetlen sors könyörületlensége s igazságtalansága az élethalál harc kockáját oly megrendítőleg s

gyalázatosan görgeti, s végzetszerű kegyetlensége oly világos lett, hogy most adják meg magukat föltétlenül Komáromban: — ki tudta volna azt elhinni; soha nagyobb szégyen nem ért volna harczoló félt, mint e tény, mely még gondolatnak is gyalázat Az ácsi erdőben s a szőnyi sánczok és sikokon, a gyilkos csaták tüzeiben hősies halált halt vitéz honvédek még alig behantolt sirjaikban is megmozdultak volna, s hamvadó ajkaikkal szórták volna fel átkaikat.

S ha a föltétlen megadás a fondorkodások miatt még is megtalált volna történni, ugyan az ily undok példákön, hogy lelkesülhetne a haza nemes tüzi, jóra törekvő, lelkes ifjusága?! O e hazának pedig, hogy világtörténelmi hivatását betölthesse, még nagy napjai lesznek, a tűzpróbák még ujra előjöhetnek, a vérkeresztség polgári sacramentumán még sokszor áteshetünk!

Csak a szép, dicső, magasztos tettek lelkesíthetnek: a gyávaság, az árulás égbekiáltó büne csak undort, csak megvetést szülhet s égető fájdalmat — a haza sorsa miatt — az igaz honfi szivekben!

Ha a méltányos egyezkedés útja elvágva nincs, akkor minden elfogulatlan honvéd, ki e váratlan események gyászos fordulatát higgadtan mérlegelte, még egy más teendőt is czélul tűzhetett volna ki, a mint hogy volt is, t. i. a becsületes föltételek melletti capitulatiót.

De mint tudjuk, e pillanatban a remény e téren eltűnt.

E pillanat benyomása alatt keletkezett a következő vezéri nyilatkozat, mely erélyben és szépségben a többiek méltó társa.

„B a j t á r s a k!

A cselszövény és árulás végromlás szélére vezettek szegény hazánkat. — Ezt ti hirül vettétek a maga legtisztább valóságában, és hirül vevétek mély fájdalommal ugyan, de azon nyugalom és elhatározottsággal, mely az erőteljes, rendithetlen férfiúhoz illő, és melyet az igaz ügy, melyért eddig véretekent ontottátok, belétek önt.

Bajtársak! Én ismertelek benneteket, ismertem gondolkozásmódotok, — nem kellett hazugságokhoz folyamodnom, nem hazug reményeket elétek tükröznöm, reményeket, melyek a gyávák fölemelésére szükségesek, hogy elaltassák azon félelmet, mely az erőtlenekeket és gazokat remegésbe hozza, de mely előttünk, férfiak előtt, kik a halálnak százszor szemébe néztünk, ismeretlen!! — Én elétek adtam a valóságot, jól tudva, hogy az igaz beszéd a legjobb beszéd.

És ti bajtársak! megszégyenítétek mindazokat, kik azt hívék, hogy hazugság és csalás elkerülhetlenül szükséges arra, hogy szent tartozástok és eskütöket megtartsátok! — mert daczára azon szerencsétlen híreknek, erősen és elhatározottan álltok, lelkesültebben, mint valaha, mert megértettétek a nagy feladatot melyre benneteket a gondviselés kiválasztott.

Az egyezkedések útja, mely által a hazán —

nem magunkon . . . nem! — hanem csupán a szegény, halálra zaklatott hazán segíteni akartunk, most el van vágva; mert feltett követeléseink visszautasítvák s így kényszerítették a már már feladni készült harczot ujolag élethalálra folytatni; vagy legszentebb javainkat: fegyverünk becsületét s nemzeti lételünket megszabadítandók, vagy hogy dicsőséges és férfias halált haljunk a hazáért.

Bajtársak! Mi saját magunkra vagyunk szorítva, segedelem és szabadítás csak önmagunktól, egyetértésünk- s egységünkötől várható; jaj annak! ki ezt megzavarni megkísértené. A gondviselés kezembe tette le sorsotokat, és én isten és a világ előtt felelős vagyok róla gondoskodni, hogy az néhány roszakaratu gyalázatosága vagy árulása által el ne játszassék.

Bajtársak! Ti ismertek engem; eddigi működésem a hazáért és a közügyért nyíltan áll előttetek; — ítéljétek meg lépésem, s tetteim mindegyikét, s kérdjétek meg magatokat ekkor, — megérdemlem-e bizalmatokat?

A szeretet hozzátok, azon férfiukhoz, kikkel én örömet és szenvedést, dicsőséget és becsületet megosztottam, a szeretet irántatok, és a határtalan szeretet hazám iránt — az egyedüli indokok, melyek tetteimet eddig vezették és továbbra is vezessék. — Nézeteim tisztaságának öntudata megadja nekem az erőt ily elválasztó percekben vezérek lenni és az maradni; de ad egyszersmind erőt, ott hol szükséges, rendet is csinálni s fegyelem és engedelmességet fenntartani.

Hozzá nyulnék nehéz szívvvel a szigor legszélsőbb eszközéhez, ha ezeket a szükség és kitűzött becsületteljes célunk megkivánná, de tenném azt, ha ezeket becsületek és lételek gondja követelné, és nem rettennék vissza százakat megsemmisíteni, ha azok ezrek sorsát veszélyeztetnék.

Ott hol vész fenyeget, életeken fogtok engem látni; — halál a hazáért! marad jelszavunk, ha a sors másként becsületünk megmentését nem engedné.

Bátorság, egység és bizalom! és sorsunk kétes nem lehet.

Isten velünk! Klapka, tábornok.“

Ily hangon szólani bajnoktársaihoz a végveszély pillanatában, csak önérzetes, fennkölt lelkű, becsületes polgárkatona, csak honvéd volt képes.

Az igaz és férfias szó, mint máskor, úgy most sem téveszté hatását.

Remény, öröm és bátorság uralkodtak a honvédszivekben, aggodalom, bánat és félelem más részről.

XVII.

Azon várkormányi parancsból, mely szeptember 4-kén tétetett közzé, többek közt a következőkről értesülünk:

„A hadifoglyok közt a szökés annyira kezd elhatalmazni, hogy a legszigorubb felvigyázat igényeltetik. A térparancsnokságnak meghagyatik, hogy ezen-tul a hadifoglyokat, csak nagyobb csapatban küldje

dologra, illő őrizet mellett, kik egyszersmind kötelességükről kellően értesíttessenek, úgy szintén tudtul adassék minden egyes dologra kiküldött fogolycsapatnak: hogy ha valamely egyén a dolog alatt megszöknék, az egész csapat feleletre fog érte vonatni és megtizedeltetni; tábori helyükön a felvigyázat szintén megkettőztessék; a privát egyéneknél levő hadifoglyokról szökés esetében az illetők lesznek felelősök“.

Hát a következő parancs mire mutat?

„A legközelebb kibocsátott várkormányi parancs daczára következő orvosok mindeddig kórházi szolgálatra meg nem jelentek: 6-dik huszárezredbeli Fintovszky és Tauber, 66-dik zászlóaljbéli Farkas és Kirmpek, 52-dik zászlóaljban Salamon, 48-dikban Reich; ezen példátlan és megrovandó hanyagság következtében a Kossuth-vonali kórházban tegnap két osztályban körülbelül 400 beteg orvosi segély nélkül szükkölködött.

Némely orvosok, különösen a II-dik hadtestiek betegeknek jelentik magukat s egészségüket a kávéházban akarják visszanyerni, a zászlóaljak parancsnokai pedig, mint a 60. és 48-dik zászlóaljaké tulbuzgóságukban az őket nem illető felelősséget magukra ruházni akarván, az orvosok vezényeltetésébe avatkoznak, s őket kórházi szolgálattételre bocsátani nem akarják, holott a zászlóaljnál távolról sincs szükség az orvosra kint a kórházban, mert amannak betegei úgy is ide küldendők. Ha tehát a betegeket illető rendeletek ily hanyagul teljesíttetnek a közel 3000 be-

tegnek ápolásáról a felelősséget a törzsorvos lelkiismeretesen magára nem vállalhatja: annálfogva szigoru felelősség terhe alatt meghagyatik az illető orvosoknak, hogy még ma okvetlenül a kórházi szolgálatra megjelenni mulaszthatlan kötelességüknek ismerjék. Azon kívül parancsolom, hogy minden katonai orvos, ki megbetegszik, tüstént magát Buzai törzsorvos urnál jelentse, és ha betegsége hosszabb ideig tartana, a katonai kórodában a tiszt szobákban gyógyíttassa magát. Assermann ezredes, várparancsnok“.

E katonás napiparancs meglehetősen gyógyszerül szolgált a színlelt betegségekben szenvedő orvosokra nézve; de náluk is, mint másoknál elő-elő jött a recidiva, de az ujabban alkalmazott heroicus szerek — a szigoru parancsok — megtették hatásukat.

XVIII.

Mig Komáromban a honmentés gondolata foglalkoztatá a főket, az alatt az alvidéki események zúgó szele menekültképen számos honvédet hozott már a vár bástyái mögé, kik a zászlóaljok és csapatokhoz következőkép osztattak be:

„Leinberg Eduárd a 61-ik zászlóaljhoz főhadnagyul, Kazinszky János a 33-ikhoz hadnagyul, Slézinger Lajos a 15-ikhez hadnagyul, Magyar Lajos a 49-dikhez, Rucsek N. a tüzérséghez, Nováki Gusztáv a 98-ikhoz, Bubi János a 99-ikhez, mind hadnagyul; Czinner Eduard a 37-ikhez főhadnagyul, Szolcsányi Beniamin a Lehel huszárokhoz főhadnagyul, Freitepfer

Ferencz a szállító házhoz hadnagyul, Nemesi Antal a 18-ik zászlóaljhoz hadnagyul, Doktai István az 54-ikhez szintén hadnagyul, Horman József a 127-ikhez beosztott százados, a rendőrséghez alkalmaztatott. — Vámos Ferencz a 114-ik zászlóaljhoz, Smiling Imre a 108-ikhoz, Lovassi Gyula a 64-ikhez hadnagyokul, Szeke István a 25-ikhez főhadnagyul, Sümeg Lajos a 48-ikhoz hadnagyul, Vargha János a 201-sőhez századosul, Viszkei István 201-sőhez hadnagyul, Népálfi János a 203-ikhoz hadnagyul, Hertelendi a 46-ikhoz századosul, Borosdi Dienes a 15-dikhez szintén századosul, Posirti József, Steporai János, Hovke Alajos a tüzérséghez hadnagyul, Pilisi Józsa a várbeli számnok hivatalhoz hadnagyi ranggal. A rendőrséghez Szelenecsei András őrmester vezényeltetik. Assermann ezredes s várparancsnok“.

Mily szorongások közt juthattak e hű fiak az alvidékről Komárom vára falai alá, midőn szerte e hazában osztrák és muszka katonák száguldoztak s Komárom körül is mind ezek tanyáztak! És még is eljöttek, mert a hűség volt vezérük . . .

XIX:

Elborult kebellet, fájó gondolatok közt kell följegyeznünk azon gyászos tényt is, melyet némelyek meggondolatlan roszakaratu izgatásai következményeként tekinthetünk, melyre mindig megrendül szívünk, ha hű emlékezetünk, ama nagy mult enyészhetlen dicsőségei körül révedezvén, ezt is megpillantja.

Egy véres, életemésztő büntetés az, mely 1849-ben szeptember 4-kén hajtatott végre s melyről a hadseregi parancs a következő napon szeptember 5-én így szól:

„A tegnapi szomoru események következtében, melyek szerint a 60-ik zászlóaljból 28 szökevény köz-honvéd és 60 Bocskay huszár, kik a haza jelen vészes körülményeiben a tovább szolgálattételt erőszakosan megtagadni nem átalították, halálra ítéltettek; a honvédek közül 8, a huszárok közül 7, golyó által kivégeztetett, a többiek, némely könnyítő körülmények tekinteténél fogva, kegyelem útján a halálbüntetéstől fölmentettek; felhiva érzem magamat, a hadtest, zászlóaljak s önálló csapatok parancsnokságait ezennel komolyan felszólítani, miszerint a történt kivégeztetéseket tudomására juttatván a legénységnek, őket jelenleg nagyszerű feladatunk komolyságáról felvilágosítva, bennök a haza iránti szeretetet s ezzel kapcsolatban levő önfeláldozási készséget öregbiteni igyekezzenek, egy-szersmind figyelmeztessék s komolyan intsek, hogy a tegnapi szomoru eseten okulva, minden ellenszegüléstől s további megszökéstől ovakodjanak; ellenkező esetben kénytelen leszek a katonai szigorú törvény értelmé szerint a vétkeket büntetni. — Klapka, tábornok“.

Mit szül a roszakaratu izgatás, mit szül a meg-gondolatlan cselekedet, mit szül a szenvedély tüze!...

Azon hősök közül néhányan, kik a magyar haza századok óta sóvárgott függetlensége és szabadsága érdekében, önzéstelenül, tiszta meggyőződéssel har-czolának győzelmesen 1848—49-ben egész augusztus

3-kig a legvésebb csaták viharában s élve maradtak, most . . . főbe lövettek, mert . . . nem teljesíték kötelességüket! . . .

Mily ellentétes események! . . .

A sors — úgy látszik — tetszik önmagának az ellentétekben!

De hol és mikor jö meg az engesztelődés, a megnyugvás, a teljes kibékülés áldott órája, ember és ember, nemzet és nemzet, állam és állam közt.

A gyorsan muló időnek sok kibékítendője van minden korszakban.

XX.

Hogy a vezér minden tekintetben vezér legyen, úgy kell gondoskodni s intézkednie, mint a hogy a komáromi várórség vezére gondoskodott és intézkedett.

Szeptember 6-án azt adta tudtunkra a hadseregi parancs egy részről gazdálkodási tekintetből, hogy „az élelmiszerek naponkinti drágasága kényszerít a tisztikart, valamint az összes sereget felszólítani, miszerint ezen körülmény miatt, mely egyébiránt minden zár alatt levő várban bekövetkezni szokott, legkevésbé se csüggedjenek.

„Egy kis nélkülözést szeretett hazánk boldogítása tekintetéből mindenki örömmel tűrhet.

Én lelkiismeretesen fogok gondoskodni arról, hogy a legszükségesebbek, mint: hus, szalonna, bor, kenyér, a seregnek légpontosabban kiszolgáltassanak, oda utasítván egyszersmind a tisztikart, miszerint a

ratioját, a kiszabott csekély áron, az élelmi gondnokságtól mindenkor, akadály nélkül kivehesse.

Ezen kis visszatartóztatás egyuttal azon állapotba helyez, miszerint mindenki magának néhány forintot, habár bankóban is, megtakaríthat.

Minden esetre fogok gondoskodni arról, hogy az ostrom végével ezen bankjegyek ezüstre vagy aranyra, vagy olynemű pénzekre, mineműt a birtokos kíván, kiváltassanak.“

Más részről hadtani szempontból a következőkre figyelmeztetett:

„Az ellenség közeledése az előőrsökön a legnagyobb elővigyázatot igényli, azért hát meghagyatik az előőrson álló mindennemű parancsnoknak, hogy az előőrsi szolgálatot a legpontosabban teljesítsék, az őrséget mindenkor ébren, készen és rendben tartsák; minthogy én minden ebbeli hanyagságokat a legkeményebben s a körülményekhez képest halállal is fogok büntetni.“

XXI.

Szeptember elejéig, az alsó táborból menekült, s már említett főtiszteken kívül még a következő menekültek osztattak be szolgálattételre a zászlóaljokhoz: Havelka József vadászhadnagy a 18-ik honvédzászlóaljhoz. Bauman József zenemester a 38-dik honvédzászlóaljhoz hadnagyul, Kis János nemzetőri őrnagy 64-dik zászlóaljhoz századosul. Doktai István székelyhadnagy a 108-ik honvédzászlóaljhoz hadnagyul. Pre-

csinszky Pál a 25-ik zászlóaljhoz hadnagyul. Kovársai Pál 48-ik zászlóaljhoz hadnagyul. Jilliri Józsa 56-ik zászlóaljhoz hadnagyul. Rosti György 98-ik honvédzászlóaljhoz századosul. Nemesszegi Antal 111-ik zászlóaljhoz hadnagyul. Udvardi Pál 57-ik zászlóaljhoz századosul. Komáromi János 46-ik zászlóaljhoz hadnagyul. Kanász Ede 50-ik zászlóaljhoz hadnagyul. Kobcunt Gáspár 70-ik zászlóaljhoz főhadnagyul. Koncz Ferencz hadnagy a 6-ik huszárezredhez hadnagyul. Lonkart Károly hadnagy szinte a 6-ik huszárezredhez hadnagyul. Kovács Mátyás a Bocskay huszárokhoz hadnagyul. Szombati Ferencz Janik ezredes urhoz tábori lelkészül. Kern Károly hadnagy a térparancsnoksági irodába alkalmaztatott. Erdődy József az 52-ik honvédzászlóaljhoz hadnagyul. Ignáni József 54-ik zászlóaljhoz hadnagyul. Vizváry Dániel 60-ik zászlóaljhoz hadnagyul és Botz Lajos a Bocskay huszárokhoz hadnagyul.

Ezen derék menekült hősök Szabó ezredes ideiglenes várparancsnoksága alatt osztattak be az előadott módon, még szeptember másodikán.

Kiket az ügy és hazaszeretet lelkesít, azok nem ismernek akadályokat. E megnevezett bajnoktársak mily iszonyu helyzetek közt juthattak Komáromig! De eljutottak, mert a hazaszeretet csillaga ragyogott kietlen utjaikon!

XXII.

„Minthogy a rendőrség jelentése szerint némely komáromi kereskedő minden módot elkövet, hogy

árakat és élelmiszereket a városból kicsempészhessenek, meghagyatik minden előrsi parancsnoknak, hogy minden ilyen, a városból kimenő s árukkal vagy élelmiczikkekkel rakott kocsit azonnal letartóztassanak és azt a rendőri hivatalhoz bekísértessék“ — így szólt a szeptember 7-én kelt hadseregi parancs.

Az ily parancs, vajjon becsületes emberek ellen volt-e intézve? . . .

Ugyan e napon kelt „rendőrségi rendeletek“ is tétettek közzé, tartalmuk következő:

„A polgári és katonai hatalom részéről alakított s végrehajtói hatalommal felruházott vegyesrendőrség f. évi szeptember 6-án kelt határozatánál fogva a közönséggel szigorú megtartás és hozzá alkalmazkodás végett, tudatandók:

1. Megengedtetik ugyan a vidéki áruk és élelmiczikkek behozatala, kötelesek azonban:

a) a dunántúli vidékről bejövő eladók, áruikkal az ugynevezett dunai szigetben nekik kimutatandó helyen, mint piacon megállni s az ott felállított rendőrség felügyelete alatt azokat eladni.

A Csalóközből és a Vágdunántulról jövőkre nézve piaczul a Rozália-tér jelöltetik ki; e tér lévén egyébiránt a városiak piaczául is kimutatva.

b) Az így bejövendő vidéki eladók a katonai rendőrség legkülsőbb állomásánál, az illető rendőrségi tiszt felügyelete alatt, egy a mondott piaczra szóló szabad menetijegyet kapnak. Onnan pedig netán a városba vásárlás vagy más bármi ok végett bejönni szándéko-

zók, csak az említett piaczkon felállított rendőri tisztek tudta, beleegyezése s felügyelete alatt, a körülmények szerint kísérettel, vagy attól nyerendő szabadmeneti jeggyel eresztetnek be.

c) Mind ezen jegyek, — melyek egyszersmind kimeneti jegyül is szolgálnak, — ott hol a bejövétel alkalmával nyerettek, kimenetelkor az illető tisztnak visszaszolgáltatandók.

2. A városból a belső várba, látogatás vagy élelmiczikkék eladása végetti juthatás, ugy a városbelieknek, mint a fentebbi pontokban említett vidékieknek, csak a városi főörtanyán levő rendőri tiszttől nyerendő külön szabad meneti jeggyel engedtetik meg.

A várbeli családos tiszt urak oda utasittatnak, hogy mind nejeik s gyermekeik, mind cselédjeik számára, katonai rendőr felügyelő tiszt Boros Ferencz százados urnál (kis piaczk 1093. sz. a.) állandó szabad meneti jegyet váltsanak.

Szintugy a várerődítési, fegyvergyári és tűzérési intézetekhez dolgozás végett beviendő munkásokra nézve megállapittatik: hogy számukra, az őket alkalmazni kívánt tiszt urak ily állandó szabadmeneti jegyet szinte a katonai rendőrségi felügyelőnél szerezzenek.

Az e pontban említett cselédek és munkások számára váltott állandó szabadmeneti jegyek, azoknak elbocsáttatása esetében ugyanott a honnan váltattak, az azokat kivitt tiszt urak felelőssége alatt ismét visszaadandók. Minden egyéb szabadmenti jegyek amugy is csak a keletnapjára levén érvényesek.

3. Mindenki a városban tartózkodó vidéki vagy idegen — (a zászlóaljokban tettelegesen be nem sorozott, sőt a beteges, de akármely a városban levő katonai intézet mellett, u. m. a katonai intendáturánál, kórháznál stb. habár állandóan is alkalmazott tiszturakat sem kivéve) köteleztetik e rendelet kihirdetésétől számítandó 48 óra alatt, különösen a katonai egyének Boros Ferencz százados s katonai rendőrfelügyelő urnál (kis piacz 1093. sz. a.) a polgári egyének pedig a városi kapitányi hivatalban a polg. rendőrfőnök ellenjegyzése mellett nyerendő és határozott rövid időre szóló vagy állandó tartózkodási jegyet váltani.

Szintugy a városi ház — vagy laktulajdonosok, ugy a vendégfogadók a legszigorubb büntetés terhe alatt köteleztetnek: hogy a náluk eddig is tartózkodó bármi czimű, életmódú és nemű vidékieket, vagy idegeneket — ha azok a rendelet kihirdetésétől számítandó 48 óra alatt magokat szabad tartózkodási jeggyel el nem látnák — ezen idő lefolyta utáni legfőlebb 2 óra alatt följelenteni.

Az ezután a városba netán bejövőknek ily tartózkodási jegy nélküli befogadása, szinte a legszigorubb büntetés terhe alatt ezennel tiltatván.

4. A városból ennek határába munka végetti kimenetelt illetőleg: a kimenni szándékozók a városi kapitányi hivatalnál 24 órára szóló szabad kimeneti jegyet váltani s azt a katonai rendőri hivatal irodájában (kis piacz 1093. sz. a.) ellenjegyeztetni kötelesek;

— e kimeneti jegyek visszajövetelkor a város kapujánál az illető tisztnek ismét visszaadandók levén.

Végre, kik előre nem látható bárminő oknál fogva a város határából ideiglenesen eltávozni kívánnak, azok rendes utlevelüket megbírálás és ellenjegyzés végett Szabó Zsigmond ezredes térparancsnok s katonai rendőrfőnök urnál a várban, bemutatni köteleztetvén, az csak ily ellenjegyzés mellett leendő érvényes.

Kelt a komáromi várban, a rendőrségnek 1849-ik évi szeptember 7-én tartott vegyes üléséből. Térparancsnok s katonai rendőrfőnök: Szabó Zsigmond m. k. ezredes. Polgári rendőrfőnök: Pomutz György m. k.“

A riasztó végveszély napjaiban, midőn a kémek és gonosz hazafiak csoportosan tolongtak a várfalain kívül és belől, eszélyesség lett volna-e nem ily szigoruan intézkedni? . . .

XXIII.

Még egy rendőrségi rendeletet kell a hadi okmányok sorába fölvennünk:

„A polgári és katonai hatalom részéről alakított s végrehajtói hatalommal fölruházott vegyes rendőrség f. évi szeptember 6-ik és 8-kán kelt határozatainál fogva, a közönséggel szigorú megtartás és hozzá alkalmazkodás végett tudatandók:

1. Az árszabályozással megbízott választmány e részbeni munkálata és 675. k. b. sz. a. helybenhagyott

jelentése folytán, az alább irt élelmiczikkekre nézve következő árszabályzat tétetik közhirré:

1. Muntliszt mázsája 15 frt pengő. 2. Zsemlye-liszt 10 frt. 3. Czipóliszt 6 frt. 4. Vám vagy kenyér-liszt 4 frt. 5. A zsemlye muntlisztből készüljön 3 latos legyen s ennek ára leend 1 kr. 6. Czipólisztból készítettő 6 latos zsemlye 1 kr. 7. A fehérebb pékkenyér egy fontot nyomjon és ennek ára 10 kr. 8. Barnább pékkenyér egy fontos 6 kr. 9. Disznózsir fontja 50 p. kr. 10. Szalonna fontja 40 kr. 11. Sertéshus fontja 20 kr. 12. Egy pár tojás 3 kr. 13. Borsó itczéje 10 kr. 14. Lencse itczéje 10 kr. 15. Bab itczéje 6 kr. 16. Köleskása itczéje 8 kr. 17. Árpakása itczéje 8 kr. 18. Marhahus fontja 10 kr. 19. Juhhus fontja 7 kr. 20. Bor itczéje, közönségesebb 10 kr. 21. Jobb bor itczéje 15 kr.

2. Ez árszabályt megszegni s a kitett árnál többet követelni vakmerősködők, az egész cikknek elkobzása mellett, szigoruan fognak büntettetni.

3. Tapasztaltatván, miszerint az árszabályok megszegésére néha a vevők magok szolgáltatnak alkalmat: hasonlókép szigoru büntetés határoztatik mindazon vevőkre is, kik a fönnebb elszámolt cikkekért, e megállapított árszabályon felül többet adnak.

4. A korcsmák és kávéházak az illető bérlők s tulajdonosok személyes legszigorubb felelőssége alatt éjfélkor bezárandók; — a zene pedig ugy a korcsmák s kávéházakban, mint utczákon is éji 10 óra után okvetlen megszünend. Kelt Komáromban 1849-dik évi

szeptember 8-án. Térparancsnok és kat. rendőrfőnök: Szabó Zsigmond, ezredes. Polgári rendőrfőnök: Pomutz György.“

Mind ezen szigorú, vegyes rendőrségi rendelet mellett is történtek tömérdek visszaélések: vásároltak a város- és várbeliek egy birkát 20 pengő forintjával, egy pár puskát 25—30 forintjával pengőben; ez igénytelen cikkek írója nem egyszer fizetett egy adag tejes kávéért 5 frtot Kossuth-bankjegyekben, pedig a honvéd-tűzmesteri „lénung“-ból nem igen került, míg végre a hadnagyi fizetésből pótoltam volna ki, de már akkor Haynau — gondolom e név ismeretes — vette át a kommandót . . . Iszonyú idők voltak ezek! . . .

XXIV.

A haza, ez annyi hü fiak vérével áztatott föld legkomorabb napjaiban is, hogy az elszánt hősök némi vidám szórakozást leljenek, Assermann ezredes s várparancsnok szeptember 8-án esti 9 órakor tartandó zenére, minden szolgálattól ment törzs és táborkari tiszt urat a vártermében szívesen látja. Ennek következtében ma este — mondja a várkormányi parancs — a vár főkapuja nyitva marad s annak megőrzésére a tüztartalékból 20 ember, egy főtiszt vezénylete alatt a kapuba kiálljon, ki megítélendi, kit kelljen be és kibocsátani és kit nem.

E napról kelt hadseregi parancs pedig, másnap tartandó ünnepélyre hívja meg a hadsereget következőleg:

„Holnap délelőtt tíz órakor, ha az idő megengedi a 8-ik sáncz előtt való téren nagy egyházi ünnepély fog tartatni, mely alkalommal a rendek kiosztása is történendik. Ezen ünnepélyhez Kosztolányi ezredes parancsnoksága alatt, következő seregek fognak felállittatni, mint: Kosztolányi hadosztályból két zászlóalj és egy 6 fontos üteg; Rakovszky hadosztályból hasonlóul két zászlóalj és egy 6 fontos üteg; ezeken kívül egy osztály a 6-ik huszárezredből. Ezen seregek felállításával Ramming vezérkari őrnagy bizatik meg; az isteni tiszteletet tartandja Kosztolányi hadosztálybeli tábori lelkész, mely osztály a kápolnasátor fölvevéséről is gondoskadjék. Minden más zászlóaljtól ezen ünnepélynél még 2 százados, 2 főhadnagy, 2 alhadnagy és 2 őrmester, továbbá minden századból 2 tizedes és 2 közvitéz vezényeltessék. A rendek kiosztásához, mely az isteni tisztelet után történend, a már az augusztus 25-ki parancsban megnevezetteken kívül még megjelennek: Schumayer főorvos, Heszterényi Mihály, Ország István, Gangó Sándor, Kisalik János, Varga Péter tüzemesterek, Steiner Jakab szekeres-tizedes, Schneider Ferencz, Kugler Károly, Fürcht János tüzér-tizedesek. A 49-ik zászlóaljtól Basák János közvitéz, 61-ik zászlóaljtól Fogarasi Ferencz, Medgyesi, Náhocky J. őrmesterek és Török János tizedes. Klapka tábornok, fővezér.“

Ezen ünnepélyről — mely oly megható volt! — örömkönnyes szemekkel tértek meg a kirendelt hős honvédek.

De ez örömkönniek nem sokára a honfi-bú s a lebilincselte haza irtóztató sorsa miatt, fájdalomgyöngyökké változának. S miként a pontus parti sirról élénklé a költő lelke fájdalmában, igen meghatóan, hogy:

A pontusparti sir göröngyei

Tiprott igazság drága gyöngyei,

ugy a honvédek s a hon egyéb hűséges polgárainak szemében csillogott búkönyvekről s a hazában szerte emelkedő honvédhősök sir-göröngyeiről is ugyan ezt zenghetné lantja: „tiprott igazság drága gyöngyei.“

XXV.

Az önvédelmi s később függetlenségi harcaink alatt bámulatos módon történt rendelkezési és erőki-fejtési mozzanatokban sok oly figyelemre méltó, sőt lényeges dolog van: hogy ha kellő térről és idővel rendelkezhetnénk, nem volna időszerűtlen, nem lenne érdek és tanulság nélküli azon rendben közzé tenni mind, melyben történtek; de tekintve mind a kiszabott tért, mind a nagyérdemű olvasók másnemű érdeklődését, csak szigoruan a komáromi helyzetet jellemző s felvilágosító hiteles adatokra szoritkozunk röviden s azon viszonyra, melyben Komárom az általános hazai kétségbeejtő állapottal állt.

S ez alkalommal szeptember 10-ről ismét néhány hű bajnok megérkeztét kell följegyeznünk, kik az alvidéki lefegyverzett táborból menekültek Komáromba s itt a zászlóaljakra beosztattak: Udvardy Endre a 201. zászlóaljhoz, Krusovszky Kálmán száza-

dos az utászokhoz, Fuchs János hadnagy a szekeresekhez, Bartalos Kálmán hadnagy a várbeli számnoki hivatalhoz, Asztalos Sándor százados a fegyvergyárhoz, Rottenstein Kálmán főhadnagy, Sági Ignác hadnagy, Kerekes József főhadnagy a rendőrséghez, Pálffy János százados pedig a térparancsnoksághoz.

Minden újabb menekvő érkezte keserűn fokozta a rémületet . . .

A szeptember 11-diki hadseregi parancsból következő pontot említjük fel:

„Minthogy sorainkban az izraeliták is igen hasznosan harcolnak, méltányosnak tartá a főparancsnokság egy izraelita lelkészt állítani 50 pengő frtnyi illetményre s ezen állomásra Einhorn Ignác, ide menekült budapesti lelkész alkalmaztatik.“

A szeptember 13-diki várkormányi parancs egy pontja így szól:

„A hadifogoly tiszteknek a szabad kimenetel a várból megtiltatik, az örök tehát beoktatandók, hogy azokat visszautasítsák; csak oly esetben, ha őrszemlézeti tiszttel vagy porkolábbal a vársíkra sétálni vezettetnek, akkor szabadon bocsátandók, de akkor is csak délelőtt 10 és délután 2 órákor. A kitett órákon kívül nekik a kimenetel tilos.“

Minthogy a fogolytiszt urak becsületszavukat adták, hogy meg nem szöknek s mégis szökdöstek: kellett a várkormányának a becsületes magyar vendégszeretettel visszaélő, a szolgaságban növekedett s azt megszokott tiszt urak ellenében ily parancscsal föllépni.

Karcsai Károly azelőtt is a 49-dik zászlóaljnál szolgált s most menekült főhadnagy a 49-ik zászlóaljhoz szolgálatra beosztatott.

A szeptember 14-diki várkormányi parancs ismét több menekült tisztról következőleg rendelkezik: „Szigeti Zsigmond 5. zászlóaljbeli hadnagy az 56. zászlóaljhoz, Bere Antal 5. zászlóaljbeli hadnagy a vezérkarhoz, Kostyál Sándor 19. zászlóalji hadnagy az 52. zászlóaljhoz, Nyitrai Márton hadnagy a Lehel-huszárokhoz, Mozgó János 65. zászlóalji hadnagy a rendőrséghez.

Ugyan e nap haditanács tartatott, délután négy órakor vevén kezdetét.

Szeptember 15-dikén a várkormányi parancs ezt mondja:

„Minthogy öblös lövetek, az az bomba és granát és ágyuk is fognak öntetni s lőpor készíttetni, minden zászlóaljak és csapatok oda utasíttatnak, miszerint valamennyi létszámukban találtató, az öntő mesterségben jártas, vagy valamely löpormalomban dolgozott egyéneiket, haladék nélkül még ma bejelentsék a várkormánynak és rendes átadási jegyzékkel ellátva, a helybeli lőszertárnak adják.”

Ez intézkedések csak fokozták a honvédsereg harczágyát; azonban a várt döntő csaták helyett bekövetkezett szeptember 29-én a nem várt várfeladás.

Hej, de ez ideig mily roppant küzdelmek folytak

a haditanácsban a fel- és felnemadás végett, s a föltételek miatt!

Ha, ki e vitákat, s az érveléseket följegyezte volna, miként én a tűzértishti tanácskozmányokat, — melyeket alább szinte szerencsém lesz közleni, — azok nyilvánra hozása lenne ám csak nagy érdekü!

Hisz annyi köztiszteletü bajnok van életben, kik ama nagy horderejü vitákban részt vettek, tegyék közzé, hacsak vázlatosan is: a magyar függetlenségi harczok történelmének geniusza hálásan mosolyogna e műre!

Ugyan e napról kelt hadseregi parancs első pontja rendeli:

„A héber hitvallás jövő hétfőn az az f hó 7-kén sátoros ünnepet tart, Einhorn héber hadlelkész ez alkalommal, az izraelita honvédek számára isteni szolgálatot kíván tartani, azért felszólíttatnak a zászlóalj parancsnokok, hogy zászlóaljukban találtató minden hébert, a nevezett isteni tiszteletre kirendeljék. Az áhítatosság ideje reggeli 10 óra s helye az evangélikus egyház leend.“

A szeptember 16-ki várkormány-parancs ismét az alvidéki események több szomorító hírnökét, életveszélyek közt, elszántan menekvő honvédtisztet nevez meg, kik következőleg osztattak be: Knezoviczky István százados a Lehelhuszárokhoz, Bodó Alajos százados a 48-ik zászlóaljhoz, Truzsovsky százados az utász kartól a 61-ik zászlóaljhoz, Szabó Endre 15.

zászlóalji élelmező tiszt a Kossuth-vonali térparancsnoksághoz.

A világsi események mindinkább megrendítő hatása alatt, fájón látható a hazafiúi lélek, hogy a magyar szabadság és függetlenség — oly sokféle áldozatok árán megváltandott — szent temploma, dúló vészek karjai közé jutott; mely dicső templomnak pompás ajtaját — melyre a szabadság, egyenlőség és testvériség vagy is az igazi polgári élet magasztos eszméi kitörülhetlen véres betűkkel írvák — az csapta be a boldog életre méltán érdemesült nagylelkű nemzet előtt, kinek kezébe tette le e haza örökké nagy nevű fia — a turini nagy száműzött — a háladatos haza nevében a polgári és katonai legfőbb hatalmat, melylyel az a Klagenfurtban és Viktringben időzött katona rút idiosyncrasiája következtében oly galádul visszaélt. S ily tettet még menteni is lehetne?! Igen, ha csak akkor született volna, az adott körülményeknél fogva az elhatározás, midőn a megdöbbentő nemzetélet gyilkoló tett végrehajtatott: de hónapok óta tervszerűleg készült s növekedett ez eléggé meg nem bélyegezhető csalfogás, míg végre egész borzasztóságában lett bemutatva a bámuló világnak e rémtett, a legocsmányább hazaárulás formájában. Itt megkövül érzetünk és gondolatunk, ha a menteni akarás enyhítő terére lép valaki, mert a munka ugy is csak erőt pazarló volna és még is igen háládatlan.

XXVI.

A komáromi várórség, vagyis a megtámadott haza, az 1848-ki törvények, az 1849-ik április 14-ki függetlenségi határozat s a királytalan kormány legutósó védőinek helyzete, az eddiginél még komorabbá vált, melyet eléggé jelez a szeptember 17-ki várkormányi parancs egy része, mely azt mondja:

„A gránátos osztály egy alantos főtisztet, egy tizedest és csinosan öltözött 6 granátost kirendeljen, kik holnap délelőtti 10 óra előtt a hadi foglyokat a pozsonyi kapun át kikisérendik Ujfalura; de a tiszt ur előbb nálam jelentse magát s egyszersmind a gránátosokat is nekem bemutassa.“

De még inkább, mondhatni megdöbbenőleg világítja meg a helyzetet ugyan e napról szóló hadseregi parancs első pontja, melyek tartalma következő:

„A szenvedő haza legfontosabb pillanatait éli most, midőn ügye a végfordulaton áll, s e nemzet méltán követelheti minden harczosától, hogy minden erejét fölhasználja azon ügy védelmére, melynek szentsége által arra felhivatott. S tapasztaltatott még is, miként több tiszt ur e szigoru kötelességet szem elől téveszti, betegeknek jelentik magukat, hogy a szolgálatot kikerüljék s a kávé- s korcsmaházakban egész kényelemmel tivornyázhassanak. E végből a haditanács határozata nyomán czélszerű intézkedés tétetett arra, hogy az említett közhelyek többször megvizsgáltassanak s ha talál-

koznék oly lelkiismeretlen tiszt, ki hazáját csalva, föntebbi esetben részes lenne, az tisztségétől rögtön minden mellékes tekintet nélkül megfosztatik s a vár körvonalából kitiltatik.“

A végveszély szerencsétlen csillagzataként tünt fel szeptember 18-ról a várkormányi parancs ama része is:

„Ezentul minden nap reggeli 5 órakor és esteli fél nyolczkor a vár-tüzérség az ó-vári várfokról egy vak ágyulövést adand ébresztőül s takarodóul; ezen jelekre a táborokban s külművekben álló seregek fegyverbe lépnek és fél óráig az alatt maradnak, mi után, ha semmi különös elő nem fordul, a hadsereg ismét sátraiba vonulhat.

Nemkülönben a szeptember 19-ről kelt hadseregi parancs, a helyzet ziláltságát, a nem soká késő vég-csapás közelségét elég megrendítőleg tudatja:

„Előfordult tegnap az eset, hogy az előörsök 4 ellenséges tisztet, kik itt fogva tartott bajtársaik elbocsátását kérni jöttek, bekötetlen szemekkel, a Kossuth-vonalon a városba jönni engedék; ezen szolgálat elleni eljárás, mind az ezt megengedő előörsi parancsnoknak, mind pedig a velük együtt jött tulajdon törzstiszteinknek szigoruan rosszaltatik. Megjegyezvén, hogy ily szolgálati hanyagságért s illetőleg engedményezésért, a még netalán előforduló esetben, az illető minden tekintet nélkül, haditörvényszék elé fog állíttatni.“

Kostyán János, menekült őrmester a 99-ik zászlóaljhoz osztatott be.

Hasonlag e napon kelt várkormányi parancs is a gyászosan muló időnek tanuja, mely így szól:

„A tegnap parancsolt reggeli és esteli ágyulövést illetőleg, utólagosan rendeltetik: miszerint minden a táborban, külvonalokon és szolgálatban álló főtisztek rendben, az az illető helyeiken a legénységgel kiálljanak, a jelen nem levők pedig megbüntettessenek.

A várteremben ma délután 5 órakor tartandó haditanácsba a felügyelőkön kívül minden törzstiszt meghívatik.“

Rendkívüli élénkség, rendkívüli izgatottság mindenfelé a városban.

XXVII.

Szeptember 19-dike nagy fordulópontot jelez a komáromi vár végnapjaiban.

A haditanácson kívül e napon kezdtek a tüzértiszti tanácskozmányok is; melyeket érdekléssel olvashat bár mikor is a hazafi.

Szerencsés valék e tüzértiszti tanácskozmányokon jelen lehetni, s egyszersmind a honvéd-szónokok előadásait, érveléseit szóról szóra gyorsan följegyezhetni, melyeket, a mennyire a mai alkotmányos viszonyok közt, nem feledve az ildom és eszély korlátait, közölni lehet, ezennel nyilvánra hozok. Tán ki lehet mondanunk, hogy a komáromi várőrség egy része antidynasticus levén a köztársasági eszmékbe merült el, s a köztársasági kormányformához szitott. Ily eszmék és érzelmek lengték át beszédeiket. Mi azonban,

bár e nagy korszak már a történelemé, de egyes nagy érdekek szálai erősen átnyulnak még onnan napjainkba, csak azokat tárjuk itt fel a beszédekből, melyek a transactió által is újra megóvott érdekeket s érzelmeiket nem sértik.

Midőn mindinkább bizonyosodni kezdett a honvédsereg pusztulása a hazai földön Komárom jutott a végső szorongásba. Csalóközi részen orosz seregek, a Duna jobb partján osztrák zsoldosok vettek körül. Parlamentairek kezdtek jönni egyre-másra a várba. Ekkor kezdődtek aztán Komáromban a legrendkívülibb izgalmak a teendőkre nézve, ily izgalmas napok elseje szeptember 19-dike volt. E napon esti fél 9 órakor volt az első tüzértiszti tanácskozmány Krivátsi alezredes és külerösségi parancsnok vezérlete mellett, a már elpusztított „Arany sas“ czimű vendéglő épületében a tüzérsségi irodában, hol most egy modern alakú, nagy tisztii laktanya áll.

A tanácskozmány folyama következő:

Krivátsi alezredes: Uraim! azért hivatám össze önöket, hogy egy-két szóval megjelentsem, miszerint tábornok ur — Klapka — s ezzel együtt a haditanács titokban semmiféle hazaellenes tettet nem visz véghez. Ugyanis tegnapelőtt — szeptember 17-kén — volt parlamentair a beteg foglyokért; a tegnapiak barátjaikat jöttek kikérni; a ma jöttek a föltételeket hozták meg.

Most, a mai haditanács végzéseit mondom el, s

ezután is minden végzést leplezetlenül önök elibe terjesztek, hogy tudják magukat tájékozni.

Uraim! Szerte e hazában nincs többé magyar sereg, részint lefegyverezve, részint szétriasztva vannak honvédeink; Bemnek sincs nyoma sehol, magunkra vagyunk hagyatva, ezért nincs egyéb hátra, mint becsületes capitulatio mellett a várt átadnunk, mert ha csak egy reménysugár villanna is fel valamely tájról, mely a magyar sereg létezését tanusítaná, a várat minden áron védnénk, a szent elhatározás harczával. De uraim nincs! Áruló Görgei után Vécsey, Kazinczy előkészítve embereiket, letétették velök a fegyvert, gyalázat s átok neveikre!

— Gyalázat, átok neveikre, zúgák mindnyájan csörtetve kardjaikat.

A várat még tarthatnók, mert a világ erősségei közül egy Komárom vára, de mit használna, utóbb is csak át kellene adnunk, mert kiéheztetve lennénk.

Lukácsy szekerész-hadnagy: Kérem alezredes ur, szabad legyen szavait keresztül vágnom. Nézetétől eltérve, megvallom, miszerint én a várfeladásba épen nem egyezem, én régi szolgált katona vagyok, én itt akarok meghalni inkább, hogy sem oly gyalázatos nép hatalma alatt élni. Ha mindnyájan kivonulnak is a várból, magam maradok a bástyákon s ha oda felmászni akar az ellenség, egyiket a másik után taszítandom a mélységbe vissza (zaj), míg életemnek vége nem szakad.

Lapinszky százados, (a 10-dik 6 fontos gyalog-

üteg parancsnoka). Én nem tudok oly borus képeket teremteni magamnak, sőt ha a körülményeket jól tekintetbe vesszük, nincs mitől tartanunk. Hiszen istenem! e nemzetet, ha csakugyan nem volna rajtunk kívül több harczosa már, mi menthetnők meg 30,000-en vagyunk itt, egy részét várvédelemre itt hagynók, többivel kirohanást tennénk a hegyekbe. Nem tartom oly lelketlennek a népet, hogy rövid napok alatt egy tekintélyes erőre vergődött sereget ne szedhetnénk össze. Hiszen az a sok bujdosó honvéd is, ki csak alkalomra vár, hogy ismét fegyvert ragadhasson, mind zászlóink alá jönne, s addig retirálnánk, míg egy hatni tudó s ellentállni merő sereg jön össze s így megkezdhetnők a támadó harczokat. Én — mondom — nem tartok semmitől, hiszen a magyar forradalom páratlan a világtörténetben, más nemzetek száz, kétszáz legföllebb egy pár ezer emberrel kezdték forradalmaikat és reusiroztak a zsarnok porontyok ellen, és e nemzet, mely százezer lelkesült bajnokkal lép ki a zsarnokság ellen a véres küzdelmek terére s győzelemről győzelemre kel, mennyivel inkább célhoz juthatand. A küzdeni és halni merő honvédek neveit a dicsőség szárnyain hordja a hir szerte a nagy világba; most, hogy a gaz cselszövők s árulók miatt tönkre jutottak ott kinn seregeink, mi is gyáván, gyalázattal egy utált fajzat karjaiba vessük magunkat? Oly bünt követnénk el, melyet soha semmi tettünk helyre nem hozhatna, soha e nemzet átkát el nem kerülhetnők, hisz e vár míg áll, a hon veszve

nincs! Nem lehet erre alkudozni; akkor is rá érünk, ha az idő egészen elkomorulna lételünk felett.

Rosty Zsigmond főhadnagy: (a tüzérség 1-ső ezredének 3-dik századától) Ugyan kérem alezredes ur, mialapokon nyugszik eme kapitulációba való keveredés? Hát bizonyos az, hogy nekünk nem volna már többé seregünk? Hiszen ezt terjeszténia ellenfélnek érdekében áll, hogy annál könnyebben juthasson e vár birtokába. És kérdem, az alantas főtiszt urak közül kik voltak ott a haditanácsban, mert azt igen szeretnénk, hogy mikor így a bőrünkben áll valami, nekünk is volna valami beleszólónk. Ki volt ett?

Többen: Tóth százados.

Rosty: Tóth százados, ki tán szólni is alig mer, ki járatlan az ilyesekben; oda avatottabb embert szükség küldenünk, kit vagy kiket mi magunk fogunk közülünk választani, ez a jogosság, ez a méltányosság.

Krivátsi: Jól van, tessék! én azt szeretem.

Többen: (Lapinszky nevét hangoztatják).

Lapinszky: (Németül szólván, mint előbb is) Nem tudok magyarul.

Többen: Magyarul!

Mások: Nem tesz semmit, németül is lehet, szóljon németül.

Lapinszky: (Németül szól): Uraim! Mit jelentsen az a sok parlamentair érkezete?! Hiszen, ha rendén volna szénája, azt semmi esetre sem tenné a bűnben ázott osztrák. Ma egy, holnap kettő, holnapután há-

rom, negyedik napon hat, ötödiken tiz s így tovább mindegyre jönnek parlamentáirozni. Ha biztosítva volna állása, ha semmitől tartani nem kellene, bizonynyal körülkerítve tartaná e várt a nélkül, hogy csak alkudozásba is bocsátkozni eszébe jutna. A zsarnokság, míg kapaszkodhatik erejével, nem enged, gyilkol, üldöz, — ha sorsa nehezül: tágit, enged, alkudozik, így van most. Miért nem ereszti kiküldötteinket szabadon mindenfelé? Miért utasíták vissza Aradról? Azért, mert ott, bár mily állásban, de kell lenni magyar erőnek. Erre mutatnak a körülmények is. És ha nem volna! magunkra hagyva volnánk?! . . . Istenem! hát egy ily erősség nem menthetné meg e nemzet életét! „Nem“-et csak a gyáva, e nyomorult életet szerető ember mondhat, nem igazi férfi.

Krivátsi alezredes: Igen is uraim! de husunk is csak legfőlebb 50 napra van még, per fél font.

Lapinszky: Hiszen ezt, bizonynyal tudni fogja az ellenség, tán még jobban mint magunk, s ha ő csakugyan jó lábon állana, épen nem parlamentáirozgatna, hanem azt a 40 vagy 50 napot minden kísértés nélkül elvárna. De őt oda kinn valami igen nyugtalanítja.

Többen: Ugy van!

Krivátsi: Uraim, becsületes kapituláció mellett mondom a várfeladását, mert azt én is nyilvánítom, ha a feladás becsületünket s fegyvereink becsületét sértené, semmi esetre sem egyezném bele s Klapka tábornok ur is ezt mondá 280 fő- és törzstiszt előtt,

s hogy fejét teszi rá, ha becsstelen kapitulációba beleegyeznék.

Többen: Nincs ideje az alkudozásnak, a kapitulációnak annál kevésbé.

Lapinszky: Becsületes kapituláció! Hát van becsületes kapituláció? Hiszen katonának örökké szégyene a magamegadás. Vagy ki kell vivnia a miért küzd, vagy makacsul meghalni.

De és mi az az élet, a katona élete, a mi életünk? . . .

Ugyan midőn harczban, vértengertől borzalmassá lett harczban álltunk az üvöltő golyók közt, volt-e értéke életünknek? ki mert volna valamit feltenni érte? Hányszor néztünk ott a halál szemébe s most itt, ily biztos helyen ne tudnánk becsülettel fenntartani magunkat? Istenemre, nagy szégyen, gyalázat ránk nézve!

Krivátsi: De uraim mit nyerünk azzal, ha mi utósó emberig itt tartjuk magunkat? Higyjék meg uraim, ha most megadjuk magunkat, több hasznot teszünk a hazának ha életben maradunk; mert hogy e hon így nem marad, szent hitem, két-három év múlva feltámadand s akkor ha a dolgok élére állunk, helyre hozhatjuk, mit most szorult helyzetünknel fogva tenni kénytelenek vagyunk.

Lapinszky: Hallottam mondani, miszerint a császári felség atyáskodólag mindent elkövetend, a dolgok minél hamarábbi helyrehozására. Istenem, fel kell sóhajtanom, hiszen abszolút hatalom van Ausztriá-

ban! S mi az az abszolút hatalom? A folytonos ármányok, hitszegések bűnös szelleme, mely hatalmi rendszer csak azért ígért, azért szentesített valamit életének a nemzetekre nézve igen is hosszú folyamán keresztül, hogy legyen mindig mit megszegni, megszentelteleníteni. Ugyan mutasson fel valaki nekem csak egy fénypontot életéből? Az ártatlanok vére, mely az abszolút rendszer miatt kiömlött, sok tisztakeblű honfi elítéltetése, megmérgezések, lenyakazások, tömlöcöztetések, számkivetések, mind megannyi sötét bünfoltok e rendszer életén s ily rendszertől eredő ígéretre hajtsunk mi? Ennek bókoljunk mi most? Egy ily nemzet, mely hasonló erővel működött ropant ereje ellen, egy ily nemzetadja meg magát neki? Hallatlan gyávaság! . . .

Krivátsi: Igen, de írásban fogja szótartását megigérni s alá fogja írni császáruk: Ferencz József, Nugent az osztrák és Grabbe az orosz tábornok.

Többen: (gunynyal) Ismerjük ez utóbbiakat!

Lapinszky: Az orosz sereg itt van még?

Krivátsi: Nagyobb része kihuzódott.

Lapinszky és többen: Hát itt Komárom körül vannak-e számosan?

Krivátsi: Ugy 20,000 muszka és 60,000-nyi osztrák.

Több hang: Csak!

Lapinszky: No 80,000 várvivó ellen 30,000-nyi várórség! Ezt az erőt többszöri kirohanásunkkal annyira megrezzenhetnők, hogy cernirozásra többé

ereje nem lenne, csak akarni kell! De mi, hogy az átadásra térjek vissza, ha már csakugyan meg kell történnie a kapitulációnak, kérjünk annyit ki e nemtelen ellenségtől, hogy mi küldhessünk oly embereket e haza minden vidékére, kik Bemről hozzanak biztos hirt s kik, ha lehet Kossuthtal beszéljenek s nekünk biztos tudomást nyujtsanak. S ha csakugyan nincs többé seregünk, akkor igen kapituláljunk hát, de még így sem tudok nyugodt lélekkel beleegyezni, mert ha katonák, honvédek lettünk, gyáván ne hagyjuk el magunkat; akkor maradtunk volna otthon pelyhes ágyaink körül, étellel rakott asztalaink mellett, melyeknél a pompásan készített puncsos poharakat forgathattuk volna fegyvereink helyett.

Krivátsi: De uraim mint mondtam, ha csak egy reménysugár volna, melyhez ragaszkodnunk lehetne, de nincs sehol!

Lapinszky: Hiszen a most jöttek állítják, miszerint Bem Oláhországba költözött, hol hiszem nagyobb sympathiára találand még mint a magyar földön, most már, ha ő csakugyan, mint hiszem, hogy él, akkor ő seregét rövid időn sokra növelendi s Komáromig utat fog törni.

Barla főhadnagy (a 12 fontos üteg parancsnoka): Szabad-e nekem is egy-két szót magyarul mondanom?

Krivátsi: Oh igen, csak tessék; én azért beszéltem németül, mert a tiszt urak közt több német van, mint magyar.

Barla: Én, hogy jól mérlegeljek az mondom:

Komáromot magát nem adom Ausztriáért, mert Komárom maga többet ér Ausztriánál. Ez magyar hazánkban azon szirt, melyen a zsarnokság hatalma még megtörhet s a szabadság hajósai még kiköthetnek. Én, hogy Kossuth és Bem élnek, hiszem; mert ha elvesztek volna valahol, nemcsak itt, de Európában, sőt az egész világon szanaszét hirlapok útján hirdetnék, s minthogy e két ember él, ha most nem volna is, de rövid időn, — mint a tapasztalás bizonyítja — teremtenek sereget, mert ha tudják, hogy Komárom áll, annyival inkább iparkodni fognak s Bem biztonnyal utat törendő idáig. De mi érzet lepheti meg őt s bajnokságait, ha a nehéz küzdelmek után Komárom bástyái alatt megállanak s ügybarátoké helyett ellenséges ágyuk golyóit fogják maguk között süvölteni hallani? S ez így lesz, ha a várat átadjuk. Én is azt mondom, mit már Lapinszky is, hogy menjenek ki egyének, biztos híreket hozók s ha nem lesz seregünk, úgy tán becsületes uton kapitulálni lehetne, ha kinek kedve van rá, de nekem nincs, nem is lesz.

Egy hadnagy: Én poroszhoni vagyok; nőm augusztus végén küldött levelet, melyben írja, Poroszhon Ausztriának hadat üzent. (Zaj, békétlenség.) Én is azt mondom: Semmi esetre se kapituláljunk; — én ki mintegy 40,000 forintig álltam, most koldusbottal barangoljak? inkább itt haljak meg.

Lapinszky: Oh, az mind csak egoismus, az nem tartozik ide, itt magasabb ügy, egy haza ügye forog fenn, hol minden individualitás elenyészik, semmi.

(Zaj, felszólalások: Nem adjuk fel, védni fogjuk a várat! mit tennénk ott kinn? mivé lennénk? Ugy is kötél vagy golyó lenne a fizetés! Ismerjük az abszolutisták kegyelmességét.)

Rosty: Hát kérem alázatosan, azokban a kapitulationalis pontokban a hazáról legkevesebb sincs? Csak a magunk bőrére alkudozunk: se alkotmányról, se nemzetiségről egy szó sincs?

Krivátsi: Köszönjük meg ilyen állapotunkban, ha ezt is elfogadják.

Többen: Ugyan mik azok a pontok?

Krivátsi: Szabad kivonulása a seregnek, a tisztek kardjaikat megtarthatják, be nem soroztatnak. (Boszus kitörések, nagy zaj; Krivátsi a tanácskozmányt eloszlatottnak nyilvánítja; sokan ezt, mások azt mondják, de mindenki a feladás ellen nyilatkozik, és mindegyik a szólottak nézeteit egy-két szóval ismétli. Lapinszkyt — mint a tüzér főtiszték képviselőjét a haditanácsba kikiáltják s küldik.)

Mindnyáján: Tehát Lapinszky a haditanácsba menend holnap.

Kanalasi tüzérszázados a gyűlés vége felé jött s gyalázatos tettetnek mondja a feladást. Jelenti, miszerint Bem a római sánczokban van s Pétervárral összeköttetésben működik.

Zajos elégedetlenséggel távoztak el mindnyájan.

XXVIII.

Nagy események — jók, rosszak — nem törté-
nek nagy rázkódások nélkül.

A várfeladás mindinkább határozattá lett.

A haditanács végzései szenvedélyes birálat tár-
gyai lettek.

Igen természetes dolog is volt ez!

Ki ne érdeklődött volna a hamleti „lenni és nem
lenni“ nagy kérdések felett!

De minthogy a dologba mélyebben be nem ava-
tottak sokszor nyilatkozataikkal inkább kárt, mint
hasznot mivelnek: helyén látta a fővezér, nagy veres
betűkkel nyomtatott „Rendelet“-et — mi még eddig
nem történt — kiadni, mely következőt tartalmazott:

„Tapasztaltam, hogy a haditanács végzései nyil-
vános helyeken, mint közbeszéd tárgya, egyesek által
taglalgatva, bíráltnak; a haditanács végzéseit, mint
a legfőbb hatalom akaratának kifolyását szent s meg-
változhatlannak tartván, senkit jogosítva nem akarok
tudni arra, hogy a felett jóváhagyását vagy rosszalá-
sát kimondja; rendelem ennél fogva, hogy ezek bírál-
gatásától vagy izgatásokra leendő felhasználásától
mindenki ovakodjék, mert ünnepélyesen és komolyan
kimondom most s mindenkorra, hogy legyen az polgári
vagy katonai egyéniség, különbség nélkül, ilynemű
vétekért haditörvényszék elébe állíttatom s minden
kegyelem nélkül elítéltetem. Klapka, tábornok.“

A szenvedélyes zajgások e rendeletre kissé csilla-

pultak. Azok ütöttek legnagyobb zajt sokszor, kik kevésbé voltak a legbátrabbak, kevésbé voltak a hősök közül valók.

Az e napi vagyis szeptember 20-diki várkormányi parancs Bangya János alezredest, a vele érkezett Paletta századost és Thaler főhadnagyot segédeivel együtt a külső rendőrséghez rendeli: Csikász János 13-dik honvéddzászlóalji századost a katonai rendőrséghez osztja.

Most naponkint érkeztek részint polgári, részint hadi menekültek.

A második tüzértiszti tanácskozmány e nap délután $3\frac{1}{4}$ órakor következőleg folyt le:

Krivátsi: Csak egyetlen okból hivatám össze önöket, miként megjelentsem, hogy a haditanácsban mi végzetetett. A pontok, melyszerint mi feladandók vagyunk a várat, ezek: a várőrség vagyon- és személybátorsága s biztosítása; a főtisztek egy havi dija, őrmestertől lefelé a közvitézeknek 10 napi zsoldja a magyar hadi díj szerint, a rokkantak ápolása, a komáromiaknak kárpótlás, a várőrségnek, komáromi polgárok és papoknak, kik itt benn vannak, amnestia.

A pontokat orosz és osztrák tábornok írja alá és császáruk ö felsége.

Közbeszólások: Nem kell alkudozni, védjük a várat, mi készen vagyunk halálig!

Krivátsi: Jézusom, Jézusom, csak mind így éreznének, mint önök, de a honvéd csak mig enni kap, lesz kitartó, azontul a „krisztusát“ veszi elő s kimondja,

hogy nem szolgál; aztán meg hány tiszt van itt olyan, a ki úgy vette rangját Nádosytól! s még utóbb ezek lesznek legtöbbre s ha még utóbb valami szerencse érhetne, ők dicsekszenek majd, hogy hány csatában vitte el a golyó kardjukat, likasztá ki nadrágjukat, zugott fülük körül, pedig a kályha mellett üldögéltek mindig. Mit hát mondtam, arról gondolkodjanak; most nem maradhatok tovább, mert 3 órakor a küldöttség indul Ácsra megvinni a pontokat.

Többen: Kik a küldöttség tagjai?

Krivátsi: Janik ezredes, Rutkay alezredes, Brunszvik őrnagy, Mándi huszár ezredes és Krivátsi tüzér alezredes. (Zaj. Nem helyes!)

Fanquett tüzérhadnagy: Sajnáljuk, hogy a főb-
bek nem úgy végeznek, mint mi reméljük és megvár-
juk, mi védjük a várat.

Ezzel eloszlott a tanácskozmány heves kitörések kíséretében, elégedetlenséggel, épen úgy mint az első.

XXIX.

„Minthogy az ellenség az újabb egyezkedési pontokat el nem fogadta s így hihetőleg mielőbb megtámadás várható — azt mondja szeptember 21-dikén a hadseregi parancs — ezen s részint azon okból is, nehogy egyes, önmagukról megfélelvezőknek, a kávé- és legaljasabb bordélyházakban, tivornya közben felhordott hazug mendemondáik s hirkoholásaik által az egész tisztikar becsületének szenvedni kelljen: ennek folytán szigoruan rendelem, hogy minden tiszt

ur, kivéve a betegeket, kinek hadtestülete tábori szolgálatban van, városi szállását minden késedelem nélkül oda hagyva, illető testületéhez csatlakozzék; dolgai végett is csak úgy engedtetvén meg a városba jönnie, ha illető parancsnokától elbocsátó jeggyel el van látva.

Ellenkező esetben, minden olyan, ki a parancs értelmében engedelem nélkül a városban kapatik, rögtön minden tekintet nélkül haditörvényszék elé állíttatik.“

Harmadik tanácskozmánya a tüzértiszteknek ma reggeli 8¹/₂ órakor volt.

Krivátsi: Az éjszaka 2 órakor tértünk vissza Ácsról, beszéltünk a tábornokokkal, ott voltak jelen Borics, Csórics, Nugent, Nobili és több törzsztiszt, kik Klapkát tisztelettel említék, s mondták, hogy a pontokra nézve holnap estelig majd várhatunk nyilatkozatot. Mondhatom uraim, hogy a várfeladással ne késedelmezzünk, mert minél tovább halogatjuk, annál inkább nehezítjük állásunkat s mondhatom, hogy Klapka személyisége az egész, mi alkudozásra bírja őket, mert ha ő vagy leköszön, vagy leteszik, vagy elhal, az alkudozást senkivel sem fogják folytatni, ostromot kezdenek, vagy föltétlen megadást követelnek. Az igaz, hogy most támadást nem tesznek, nem tehetnek, mert készletük nincs, még ezután hoznak Arad, Temesvár alól s máshonnan, s ha volna is készletük, nem hiszem, hogy most bele kapnának, hanem csak tavaszra.

Többen: Addig istenem, mennyit is változnak a körülmények.

Krivátsi: Igaz, hogy gabnafélénk van 7 és fél óra, de hús, csak 49 napra már.

Többen: Ki kell törni, lesz marha elég!

Krivátsi: Egyre kérem önöket, mondják meg őszintén, van-e bizalmuk bennem és a tábornok urban? ha nincs, én azonnal leteszem hivatalomat és a tábornok ur is. (Mély csend.) Ha mindenki oly lelkesedéssel volna itt, mint önök, akkor nem volna semmi kifogásunk; jól tudom én azt, hogy a honvéden fát is vághatunk, de csak addig, mig enni kap.

Többen: A honvédek jobban tudnak nélkülözni és tünni, mint bármely vén katonák.

Ezzel a tanácskozmánynak vége szakadt, épen oly zajosan, mint a két elsőnek.

Ujházy László, a tisztes ősz kormánybiztos, kinek erélyéről minden tette hiven tanuskodik, a fővezérrel egyetértőleg, mindig a leghatályosabban intézkedett. — Ma egy „Nyílt rendelet“-et bocsátott közre, melyet azért is kell közölnünk, hogy a végfordulat felé siető időjeleik e tekintetben is felmutassuk.

A nyílt rendelet így hangzik:

„E város kebelében sokaknál még katonai lőfegyverek találkozhatván, ezennel rendeltetik:

1-ször. Minden akár komáromi lakos, akár pedig ide menekült, ki katonai akár szuronyos, akár szuronytalan fegyvert bir, azt a várba a fegyvertárnál beszoigálni tartozik.

2-szor. Ezen fegyver beadástól annyiban kivétetnek a komáromi nemzetőrök, hogy minden nemzetőr egy alkalmas katonai fegyvert megtartand a maga részére, — ha pedig több ily fegyverrel birna, azoknak beadása köteleztetik.

3-szor. A mennyiben a beadandó fegyver állományinak ismertetnék, a beadó 5 p. forintot fog kapni; a mennyiben pedig másféle magán tulajdona lenne, róla térítvény fog adatni a becsár megjegyzésével, hogy vagy ezt, vagy a fegyvert természetben annak idejében megkaphassa a tulajdonos.

4-szer. A ki a fentebb elősorolt fegyvereket eltitkolná, a vegyes rögtönítélőszék bírósága elibe fog állíttatni.

Komáromban szeptember 21-kén 1849. Komáromi kormánybiztos Ujházy László, m. k.“

A fegyverek eme beszolgáltatása, hogy mi célból rendeltetett el, mi elhatározni nem tudjuk. Vég-harczot küzdeni-e? Vagy a netáni belzendülést akadályozni? vagy az ellenség kéz alatt történt ohajtása — mit egyáltalán nem hihetünk — volt-e? vagy csakugyan előzékenység a várvédők részéről a már alku-dozásba bocsátkozott ellenség irányában?

Még e napon volt nagy közös haditanács.

Először a tüzéség volt Klapkánál, ezek nem győzhettek, az az a várfeladás elhatározott dolog lett: délután 5 óra tájban a gyalogság és lovasság gyűlt össze s itt az elszántság tultett a feladni akarás érzetén.

Öröm, lelkesültség minden arczon, az egész városban jó kedv, a kávéházakban, korcsmákban zene. Este Klapka szállásán fáklyás zene és szónoklatok. Hárman szónokoltak, Ujházy volt az egyik, ki egyszerű modorában, de őszintén bevallá, miként saját személyiségük érdekében soha egy lépést sem tesznek, az ő érdekük összefügg mindnyájunkéval, kik itt Komáromban vagyunk.

Szép tiszta csillagsugáros éjszaka volt.

XXX.

Szeptember 22-dikén ismét parlamentairek jöttek, pedig kapitulationalis pontjainkat nem fogadták el.

A tegnapi kormánybiztosi intézkedést pedig ma a vegyes rendőrség intézkedései követték, melyek rendeletek alakjában következőleg nyilvánítottak:

„A polgári és katonai hatalom részéről alakított s végrehajtói hatalommal felruházott vegyes rendőrség folyó szeptember 22-kén kelt határozatánál fogva, a közönséggel szigorú megtartás és hozzáalkalmazkodás végett tudatandók:

1-ször. Tapasztaltatván, hogy az e városban tartózkodó idegenek s vidékiek közül némelyek, különösen a katonai egyének, őrnagy Boros Ferencz katonai rendőr-főfelügyelő urnál (kispiacz 1093. sz. a.), a polgáriak pedig a városi kapitányi hivatalnál, tartózkodási jegy nyerése végett magukat a kiszabott határidő lefolyta alatt nem jelentvén, ily szabad tartózko-

dási jeggyel most sincsenek ellátva; sőt ezt, az illető ház és laktulajdonosok az illető helyre föl sem jelenték.

Ezennel újabban rendeltetik, miszerint mindazon házi gazdák s laktulajdonosok, kik a náluk szállásozó de tartózkodhatási jeggyel el nem látott vidékieket s idegeneket, bármi czimü, életmódu s nemüek legyenek azok egyébiránt, e rendelet keltétől számítandó három nap alatt a fönnebb írott illető helyen föl nem jelentenek, minden egyes esetért első ízben 10 p. fttal, sőt a körülmények szerint a legszigorubbán is fognak büntettetni.

Ugy a vidékiek s idegenek is, bár minő czimü, életmódu s nemüek legyenek azok, maguknak tulajdonítsák, ha tartózkodási jegy nélkül találtatván, szigorú eljárás alá fognak vonatni.

Vége azoknak, kik előre nem látható bárminő oknál fogva a város határából eltávozni szándékoznak, tudtul adatik, miszerint az itteni hatóságoktól nyerendő rendes utleveleiket megbirálás és ellenjegyzés végett ezentul Bangya János alezredes és katonai külrendőrségi főnök urnál (városház, rendőrfőnöki teremben) bemutatni lévén kötelesek, azok csak ennek ellenjegyzése mellett leendnek érvényesek; az e nélkül kimenni szándékozó a külső katonai állomásoknál elfogatván, mint fogoly leend visszakisérve.

2-szor. Tapasztaltatván a helyben tartózkodó mesterlegényeknek abbeli szokása, melyszerint mes-

tereiket kényök-kedvök szerint elhagyván, a városban munka nélkül kóborolnak, ezennel rendeltetik:

a) Semmiféle mesterlegény gazdáját további rendeletig nem változtathatja.

b) A városi kapitányi hivatal megbizatik, hogy a dolog nélkül hétköznapi kóborló mesterlegényeket összefogatván, őket kényszerített ingyen munkára szorítsa.

3-szor. A kereskedőknél találtató bármi színű s minőségű posztó-, szür- és vászonkészlet mennyisége folyó szeptember 29-ki estig Butz Lajos százados urnál (győrdunai-vonal társzekér épületben) pontosan bemondandó, a hol is a becsárnak lefizetése mellett a katonaság szükségeinek pótolhatása végett mindazok átvéetni fognak.

Az eltitkolóktól, házmotozás esetében őket érendő egyéb büntetésen kívül, a fönnebbi czikkek el fognak koboztatni.

A feladók neveinek elhallgatása ezennel biztositatik, azok a közjó érdekében teendő ily fontos szolgálatukért illő jutalmat is nyerendvén.

4-szer. Mindazon polgári egyének, kik bárminő színű katonai szabásu köpenyeggel, vagy a legszükségesebb téli kabát, nadrág és mellényen felül több eféle ruhadarabbal bírnak, a szent ügy névében ezen felszólíttatnak, hogy ezeket folyó szeptember 29-ike estéig a fönnebbi pontban említett Butz Lajos százados urnál a becsárnak azonnali lefizetése mellett átadják.

5-ször. A csizmadiáknál találtató csizmakészlet szintén a becsár befizetése mellett ugyanott beadandó; ellenkező esetben azok megtaláltatván, el fognak koboztatni.

Kelt a rendőrségnek 1849-dik évi szeptember 22-kén tartott vegyes üléséből. A vegyes rendőrség által.

A vasárnapokon való isteni szolgálatra nézve a szeptember 22-diki várkormányi parancs megállapítja, hogy fölváltva kath. és protestans hadlelkész urak által tartassék.

XXXI.

Az események legkomolyabb fordulató jelzi a szeptember 23-diki hadseregi parancs, mely a legfigyelemreméltóbbak egyike a komáromi vár 1849-iki történelmében, tartalma következő:

„Csorics ellenséges altábornagy ismételt felhívásai következtében, ki velem a haza és vár érdekében értekezni kíván, a két előrs közt, holnap délelőtti 10 órakor összejövétel fog tartatni; melynél az osztályparancsnok urak, egy-egy maguk mellé veendő törzs- vagy főtiszttel, továbbá a két tüzérparancsnok ur, valamint az erődítéstől is egy törzstiszt megjelenjenek s reám a 6-dik huszárezredtől e végre vezénylendő század, délelőtti tizedfél órakor a 3-dik számú sáncz előtt várakozzanak.“

Mennyi és miféle gondolatok, miféle remények tartának bennünket zajongásban e parancs hallatára?!

Alig elmondható! . . . Lenni és nem lenni, ez tehát a kérdés Annyi dicsőséges küzdés után oda jutotunk, hogy azon ellenséggel, kit Isaszegtől Komáromig egy hét alatt hatszor annyira tönkre vertünk, hogy halottait, sebesültjeit s a zsákmányt nem győztük eltakarítani, ellátni s rendbeszedni, azon ellenséggel kell alázó alkudozásba bocsátkoznunk s kegyétől várunk szabadulásunkat, midőn részünkön az igazság, mert csatánk nem volt pártcsata, a védelmezett népjog csatája volt!

E napon Krivátsi alezredes átjő az irodába, a segédi szobába lép, kérdvén:

— Megérkezett-e az a hadnagy, kit hivatott?

— Nem, felelék.

Kissé várakozik.

A hivatott megérkezik, s a segédi szobába lép, én mint a dologba be nem avatott kinn maradtam, bajtársammal beszélgetve a féltett haza féltett ügyeiről. Azonban egyszer kiáltás a szobából:

— Hamary!

Az alezredes hangja volt.

Teljes készséggel besiettem s megállva előtte, vártam mondandóit.

— Van-e kedve Péterváradra menni? kérdi tőlem katonai határozottsággal.

— Igen! feleltem fájdalmas örömmel.

— Meg kell tudni miben van a dolog, mert annyi mindent összevissza beszélnek.

— Oh igen, hiven eljárók az ügyben! felelém.

— Pénze lesz önnek elég, arany, ezüst és bankó; ezzel tetszése szerint bánhat a maga, de legkivált a nemzeti közügy érdekében, öltözetét azonban meg kell változtatnia, úgy biztosabban mehet. Hisz ezer és ezer módja van a maszkirozásnak, most hát menjünk a tábornokhoz.

Krivátsi haza ment, én oldalamra kötém azonnal kardomat s átmenék lakására, onnan rögtön Klapka tábornokhoz indultunk.

— Csak siessen ön vissza, mondja menetközben Krivátsi, hogy tudjuk minél előbb állásunkat.

— Három hét alatt megjáróm, mondtam.

— S ha Péterváradhoz ért s cernirozva volna, keressen módot, hogy bejuthasson a várba s tudtukra adhassa, hogy Komárom áll s végharcot küzdend.

— Azon leszek, hogy bejuthassak.

— Ha azonban be nem juthatna, elég azt nekünk tudnunk, hogy Pétervárad cernirozva van s nem adta fel magát. Ha visszafelé tér, a Zsitván, mint valami paraszt fiu, lóháton átusztathat.

E beszélgetés közben Klapkához értünk. Krivátsi bement hozzá, bár kinn az örök azt mondták, hogy fekszik. Én az előszobában maradtam, forrott agyamban veszélyes utam célja. Egy kis vörös szakállu férfi lép ki, kérdvén:

— Én vagyok-e, ki bátorságot vesz magának Péterváradra menni?

— Igen, én vagyok az!

— Bátran mehet, mint mondják, Aradnál elver-

ték a mieink az osztrákokat. Ezzel elment. Egy kis idő múlva kijön Krivátsi, kérdém:

— Mi hír?

Mondá, hogy már mások menendnek.

— Kik, kérdém.

— Két főtiszt, kik Nugent aláírásával kapnak utlevelet szabadon utazhatni.

— Hát én nem mehetnék azért el?

— Már most nem szükség!

— Pedig már Péterváradon képzeltem magamat.

Ezzel haza tértünk, Krivátsi lakára, én az irodába; egykedvű lettem. Képzeletem aranyvilágából az élet közönséges spherájába szálltam vissza. Életveszély közt elmenni Péterváradra majd senki sem ajánlkozott, biztos utlevéllel akárhányan.

XXXII.

Szeptember 24-dikén reggeli 9 óra tájban ment több törzs- és főtiszt Klapkával a nagy horderejű tanácskozássra. Mi lesz a határozat? Vágy-epedve vártuk.

E napi hadseregi parancsban is van még egy, az alvidéki elárult táborból menekült vadászhadnagyra Petrovicsra nézve intézkedés, ki a rendőrséghez osztatott be.

Szeptember 25-kén a főparancsnokság szükségesnek látta a rendőrséghez tartozó következő szabályokat megállapítani:

„A rendőrtisztek szoros kötelességüknek ismer-

jék, minden a városba bejövő tisztet felszólítani, hogy átbocsátó jegyét felmutassa, melyet azután a tiszturak visszamenet alkalmával a rendőrtisztnak átadni köteleztetnek.

A zászlóalj - parancsnokok átbocsátó jegyeket csak bizonyos kiszabott időre adhatnak.

Mind azon tiszturak, kik ily jegy nélkül a városba a rendőrtiszt által visszautasítandók, az ellenszegülők a reggeli jelentésben névszerint megneveztesse.

Minden tiszt és tiszti rangban levő egyének u. m. orvosok s élelmezési tiszteknek stb. megtiltatik a polgári öltöny viselése.

A beteg vagy gyöngélkedő tiszt urak, minden negyedik nap új orvosi bizonyítvánnyal tartoznak magukat a rendőri irodában (városházi nagy terem) délelőtti 9—12 óráig Bangya alezredes urnál igazolni.

Minden nap egy rendőrtiszt felügyelést tartand és kötelessége leendő a város minden nyilvános helyeit átvizsgálni s különösen a bordélyházakban és másutt némely önmaguk s rangjukat meggyalázó tiszt urak aljas dombórozásainak véget vetni s rendre felügyelő eljárásainak minden katonai egyén rangkülönbség nélkül engedelmeskedni köteleztetik.

A rendőrség pontosabb és gyorsabb kezelhetése tekintetéből, de azért is, mert ez egy önálló bíróság, minden jelentését egyenesen a vár és hadsereg főparancsnokságához adja be.

Boros rendőri főfelügyelő ur pedig reggeli jelentéseit a rendőrfőnökhöz küldje.

Azon tárgyak, melyek a térparancsnokság körébe tartoznak hivatalos uton hozzá jelentendők.“

A várkormányi parancs pedig a mai napról következőt tartalmazott;

„Mától fogva a főkapu kis vonó hidja többé nem fog felhuzatni, hanem a mögötti kis ajtó bezáratni: ennek megörzésére pedig kapun kívül az eddig szokásban volt kapun belölin és fölöttin kívül még új két őr felállítandó, ki minden jövőt jól meg fog vizsgálni s kikérdezni és csak, ha annak állításáról valamennyire meggyőződött, szólítja fel az ajtó felnyitására a belől álló őrt, ki az ajtót kinyitja és a kívülről jövőt beereszti, miután az ajtó ismét becsukatik.

Szabó ezredes urnak meghagyatik, az ottani öröket élőszóval kötelességeik felől jól megtanítani és az őrszemlészeti századost a főörtanya parancsnokával együtt vigyázatra felszólítani.“

XXXIII.

Szeptember 26-kán semmi különösebb várkormányi vagy hadseregi parancs nem adatott ki.

Elfojtott csend, borús tünődések és várakozások közt telt el a nap, olyformán, mint a világtengeren hajózóké, midőn következő virradatkor, a helyett, hogy reményeik, czéljaik révpartja felé való közeledhetésről vennének biztató hirt, — riasztó, kétségbe

ejtő, keserű hangon azt hallják kiáltozni: sülyedünk! végünk van! a nagy háborgó tenger hullámaiba kell temetkeznünk, a mikor aztán kiki szokása, erkölce, felfogása és természete szerint cselekszik. Egyik sir, másik kinjában felkaczag, a harmadik imádkozik, a negyedik átkozódik, az ötödik kétségbe esik, a hatodik megőrül, a hetedik összeroskad, a nyolczadik örvöl, így tovább.

Ily képe volt másnap — szeptember 27-kén — a komáromi várőrségnek, midőn a tábornok a vár feladási föltételeket következő nyilatkozattal adá tudunkra:

„Vitézek!

Ugy határozá a sors: hogy küzdelmeinket bevégezzük.

Kénytelenit erre a józan ész, mely a további harczfolytatás hasztalanságát könnyen átláthatja, kénytelenit erre Komárom környéke lakosainak sorsa, melyet a hosszab, reménytelen hadjárat sulyosbitani honárlás lenne; s kénytelenit végre ama sajátos öntudat, amaz alapos meggyőződés: hogy a komáromi várőrségen kívül egész Magyarhonban, honvédő fegyvererő nem létezik.

Alkudozás folytán tehát, Komárom vára kapituliója megkötöttet, az átadás azonban, csak akkor történhetik meg: midőn Péterváradra küldött követeink visszaérkezvén, személyes meggyőződésük alapján tudatandják, hogy ama hatalmas vár is, meghajolt a sors végzései előtt.

A feltételek, melyek mellett Komárom magát megadja, oly diszesek s szerintek, sorsunk, a magyar hadsereg, minden más részeinek sorsához képest, oly előnyteljes: miszerint azokra büszkék lehetünk; s büszkék annyival is inkább, mivel azokat csak szilárd, elhatározott s férfias viseletünknek köszönhetjük.

Ezen jellemeink, tisztelettel töltik el irányunkban, még ellenségeink keblét is.

Ebbeli jó hitünket s nevünket fenntartani tehát, legelső s legfőbb kötelességünk most, midőn e pályáról, melyen annyi havakon át dicsően működünk, tiszta öntudattal lelépünk.

Tartsuk fenn tehát ezeket, bajtársim! s mert becsületesen harczoltunk, vigyük e szép öntudatot el magunkkal jövő pályánkra.

Örizzük meg e kincset s utósó katonai jelenetünk is legyen példás és lovagias.

Maradjunk hivei a kötelesség, rend és engedelmességnek, ama vég perczig, mely utat nyitand tartósan s békével amaz édes földre visszatérni, hol szerető szülők, rokonok s testvérek sohajtoznak ezerek után tárt karokkal. — Azon ezerek után, kiket egy szebb s reményteljesebb multban, lelkesülten állítottak a haza szent oltárára.

Ha azonban, ezen őszinte felhívásom ellenére nyugtalanságok, vagy rendetlenségek adnák elő magukat, ünnepélyesen kinyilatkoztatom, miszerint a vétkesek, — kik a mától fogva megkettőztetett rendőrség figyelmét el nem kerülhetik — minden

kegyelem nélkül, halállal kénytelenítettém büntet-
tetni.

A mi végre a várátadási szerződés pontokat il-
leti, azok az eredetivel szóról szóra megegyező hiteles
másolatban ezennel magyar s német nyelven a vár-
őrséggel közöltetnek. Klapka tábornok.“

Ki írhatná le ez események után a hű honvéd
keservét!

Ki írhatná le azon fájdalmakat, melyek akkor
minden becsületes honfi kebelt megleptenek, elbori-
tottak!?

XXXIV.

Komárom vár megadásának föltételei:

1-ször. A várőrség, fegyver nélkül szabadon bo-
csáttatik.

A tisztek kardjai tulajdon gyanánt megmaradnak.

Oly tisztek, kik ez előtt a cs. kir. hadseregben
szolgáltak! külföldre szóló utileveleket nyernek. A
kik ilyeneket nem kívánnak, szabadon haza bocsáttat-
nak, kivéve azokat, a kik magukat önként jelentenék.

A honvéd tiszteknek, t. i. azoknak, a kik ezelőtt
nem szolgáltak, szabad tartózkodás engedtetik a ha-
zában, minden fenntartás nélkül, jövőendő alkalmazá-
sukra nézve.

A cs. kir. ezredekbeli legénység közbocsánatot
nyerve, mindazon egyénekkel együtt, a kik időközben
tiszti állásra léptek, — szabadon elbocsáttatik s a ké-

sőbb törvényes üldözés elől valamennyien fölmentetnek.

2-szor. Külföldre szóló utilevelek mind azoknak adatnak, a kik olyakat 30 nap alatt követelnek.

3-szor. A tiszteknek egy havi díj, a legénységnek 10 napi zsold adatik osztrák bankjegyekben cs. kir. szabályszerű hadi illetmény szerint.

4-szer. A várőrségnek, kincstári utalványok kiadása által előidézett kötelezettségei kiegyenlítésére 500,000 pengő forint fizettetik osztrák bankjegyekben.

5-ször. A Komáromban létező elnyomorodott s beteg harczosok jövője biztosittatik.

6-szor. Ingó s ingatlan magán vagyonát egyáltalában mindenki megtartja.

7-szer. Hogy hol, mikor s mi módon tétetnek le a fegyverek, később fog meghatároztatni.

8-szor. Az ellenségeskedések ezennel, mindkét részről megszüntetnek.

9-szer. A vár, -- hadi szokás s mindkét részről ratificatio után átadatik.

Kelt a Herkály pusztán, szeptember 27-én 1849. Haynau s. k. táborszernagy. Takács, százados. Gasparicz, százados. Mednyánszky, alezredes. Rutkay, alezredes. Prágay, alezredes. Gr. Zichy Otto, ezredes. Gr. Eszterházy Pál, ezredes. Janik Ján., ezredes. Szabó Zsigmond, ezredes. Kászonyi Józs., ezredes. Asserman F. várparancsnok. Klapka Gy., vár s hadsereg parancsnok.

E nevezetes napon a „Komáromi Lapok“-ban megjelent Bulesu Károlynak egy költeménye, mely a

hangulatra jellemző világot vet s a forradalom költészetéhez, valamint a többi ez időszakban megjelent költeménye is, igen méltó joggal sorolandó, az említett szép költemény következő:

A szabadság védangyalához.

Szüz szabadság! lelkem istennője!
Pihenjek még egyszer kebleden,
Hadd leheljem szüz ajkadra csókom,
S csókom legyen véges-végtelen.
Luna arczán, miként Endimion
Hadd merengjek angyal vonásidon.

Az elválás megszakítja lelkem,
Én eldobom tépett lelkemet,
S így még élve elfagyott szívemmel
A zsarnok kény engemet eltemet.
Tenger-mélyre s fellegekbe szálllok
S bujdosom, míg téged feltalállak.

Átkozom, hogy embernek születtem!
Rab világ ez. S szabad szellemem.
Lennék bár a puszták oroszlána,
Megáldanám boszus istenem,
Mert a kigyó, a kigyót nem bántja,
S ember, társát martyrpadra rántja.

Te vezetted Árpád lobogóját,
Adtál földet kincsesol gazdagot,
A mely földet érted a magyar nép
Ezreden át vérrel áztatott. —
Hogy a gyermek ősz apját ne bántsa,
Ne légy népem hűtlen hites társa.

Ne légy hűtlen anyja a magyarnak,
Ne légy hűtlen, im kér jó fiad,
A ki, ha kell, százezer csatában
Érted szívvért, érted éltet ad;
Ne nézd el, hogy a szabad magyarnak
Karjaira rablánczot csavarnak.

Te elfordulsz lelkem üdvössége,
Te elfordulsz élttem kedvese!
Ah! egy pár szó zeng le ajkaidról,
Mi megrázó fájós zengzet e': —
„A mely hon egy Görgeit teremtett,
Oly hon engem meg nem érdemelhet!“

XXXV.

A tegnapi vagyis szeptember 27-diki nagyfontosságú várfeladási okmányok közrebocsátása után, mely úgy is elég megrendítő vala, ma, azaz: szeptember 28-kán a hadseregi parancs, a dicsőséges honvéd csatázások és hadjáratoknak eme néhány szóval vet véget (tán örökre!):

„Mától fogva a várőrség és a császári királyi sereg közt minden ellenségeskedések megszűntetnek.“

Tehát a dicssugáros honvéd életnek, a hős honvéd világnak 1849. szeptember 28-kán lett vége Komáromban. Igen nevezetes nap!

E nap az, melyet Görgei és Haynau páratlan modorral törekedtek elérni, hogy az alig kizöldült magyar szabadság és függetlenség diszvirágára, me-

lyet annyi honfi vér öntözött, rá hengerítsék ama követ, mely nemcsak az élő hősöket, de a hazát is 18 hosszú éven át agyonnyomással fenyegette.

Kérdehetjük a szent hajdan szavaival: ki hengeritendi el rólunk a követ egészen? . . . És mikor? . . .

Ma több befogadás is történt.

Nagy levertség, kétségbeejtő kedvetlenség mindenfelé a városban. Nagy drágaság, mert se a magyar, se a német bankjegyeknek nem volt hitele.

XXXVI.

E napi — szeptember 28-ki — hadseregi parancs egyéb részleteit is érdekes tudni. Láthatni mindezekből, mint készül, mint siet a felbomlás, az enyészet felé minden, mit egy dicsőséges év teremtet!

A zászlóaljoknak meghagyatott, hogy 48 óra alatt okvetlenül jelentsék föl név szerint, hány egyén van minden egyes megyéből létszámukban; a század parancsnokok pedig készítsenek egy névsort, mely kezüknél maradván, minden a századhoz tartozó egyének névsorát magában foglalja. E névsorokat — valószínűleg — az ellenfél kezébe kellett szolgáltatni, hogy később az egyezkedési pontok ellenére az üldözés, a boszantás, a kötekedés ezer és ezer neme könnyebben történhessék a szivtelenek által.

Az osztály parancsnokoknak kötelességeül tétett, hogy azok névjegyzékét, kik az életbe lépett egyezkedés után külföldre szándékoznak menni a hely megnevezésével 48 óra alatt beküldjék.

Minden a vár erődítést illető levél és okirat beadatni rendeltetett.

E napon minden hadifogoly tiszt és legénység őrmestertől lefelé ki nincs, szolgálatban délutáni 3 órakor Ácsra az osztrák táborba átküldetett, ezekkel együtt Máj alezredes is saját kívánságára elbocsátott.

Az élelmezést illetőleg, mától fogva minden főre kilehetett venni ingyen, egy font marhahúst, egy itcze bort és a többi élelmi czikkeket.

Minthogy azonban a zsir, szalonna, dara, borsó, bab, gyertya és szilva pálinka elfogyott, ezek mind nem kaphatók, hanem zsiradék helyett minden napra egy lat turó járt.

A főtisztek 10 napi rátiót fölvehettek, s a még levő élelmi czikkekből is ingyen az őket megillető részt, szivart 50 darabot.

Megparancsoltatott továbbá, hogy minden zászlóalj és csapat holnap reggeli 8 órára okvetlenül beadja lelkiismeretesen számított pénzszükségletét, még pedig a legénység számára 10 napra, a főtisztek számára pedig egy hónapra. Egyformaság tekintetéből az is rendeltetett, hogy minden közvitézre egyaránt 10 kr. p., tizedesre 18 kr. p., őrmesterre 26 kr. pengő számíttassék. Minden néven nevezendő katonai tisztviselő kap egy havi tiszta fizetést; ide nem értve a szállásbért, havi potlékot, lórészletváltságot stb. A mely testület holnap reggeli 8 óráig a pénzszükségleti ada-

tokat be nem küldi, az magának tulajdonítsa, ha pénzt nem kap.

Minthogy ezen beneficiumban mindenki egyformán részesült, minden további beváltása az álladalmi pénzjegyeknek komáromiakért azonnal megszüntetett, hanem az is nyilvánított, hogy kinek még magyar bankjegyei vannak, azokat tegye el, mert idővel ezeknek, értékbeni alábbszállítása által egyéb módon némi kárpótlás reménylhető.

Gyönyörű kárpótlás adatott: ijesztgetések és fenyegetések közt szedettek be százak és ezrektől a magyar bankjegyek s elégettettek, a beszedők hitvány nyugtát adtak, melyre még most is keserű fájdalommal pillant a hazafi. És kik eszközködtek e bankjegyek beszedésén? Köztünk élő kameleonok, kik minden fölmerült hatalmi rendszer alatt főszereplők tudtak lenni a becsületes hazafiak veszedelmére. És ma? Ma? Ők a legzajosabb patrióták, övék ma is a küzdőtér, a győzelem. Az ember lelke fáj, látva azt a sok viszásságot, miket a kamelconféle színjátások tervszerűleg még ma is minduntalan készítenek.

XXXVII.

Lehet-e követelni öntudatos, szellemmel bíró honvédseregtől, mely a polgári élet legszebb, legfőbb javáért a függetlenség és szabadságért küzdött: hogy még akkor is pontosan cselekedjék önérdékéért, mikor

már cselekvésének legszentebb tárgya a haza lánczokba verve nyög!? . . .

A várkormányi parancs szeptember 29-ről elég világot vet e tekintetben a dolgok állására; mely azt mondja, miután még mostanig sem küldettek be a tegnap parancsolt pénzszükségletek, minden zászlóalj és csapat erre, a már kimondott pénz elvesztés büntetés alatt utoljára emlékeztetik.

Tehát nógatni, ismétlen fenyegetni kellett a honvédeket, hogy pénzüket fölvegyék: látszik, mily bozult ég volt felettük!

XXXVIII.

A további — szeptember 29-ről kelt — várkormányi intézkedés végkép megszünteti a százas bankjegyeknek komáromi bankjegyekért való beváltását, mert némely sok bankjeggyel ellátott egyén sokat beváltott volna, mit más szegényebb sorsu nem tehetett, ennek tehát kevés utiköltséggel kellett volna távozni Komáromból, annál fogva igazság tekintetéből rendeltetett, miszerint az osztrákoktól ígért bankjegyeken kívül, még minden főtiszt egy havi díjt és a legénység 10 napi zsoldot kapjon komáromi bankjegyekben; az álladalmi bankjegyeket pedig kiki megtartsa és eltegye, mert egynehány hét múlva a pénzügyminiszterium ezek iránt valami rendeletet adand ki, mely szerint minden esetre fog némi kárpótlás adatni.

Adatott-e?

Az abszolút rendszert ígérete beváltására ki kötelezheti? . . .

A hadseregi parancs e napról figyelmezteti a zászlóalj, huszárezred, tüzér, valamint minden katonai testületi parancsnokokat, hogy másnap délig a létszámukban levő minden egyén névjegyzékét a rang megnevezésével okvetlenül beküldjék, mert különben az osztrákok által a tiszteknek egy havi s a legénységeknek 10 napi biztosított díj élvezetében nem részesülendnek.

. . . . Éjjeli 2 órakor Krivátsi alezredes az irodájába jő s említi, miszerint őt a tábornok hivatá s tudatá vele, hogy a várórség közt összeesküvést hallott, azért én azonnal egy parancsban — melyet rögtön fogalmaztam — tudattam a tüzértisztekkel, miszerint reggeli 7 órára nála megjelenjenek.

Önhittség és dicsekvés nélkül jegyezhetem fel, miszerint parancsnokom adjutansa német ajku lévén, a magyar nyelvet nem jól beszélte, helyette mindig én irtam a rendeleteket, ő csak nevét írta gyakran igen olvashatlanul alá. Egy másik adjutansa magyar volt ugyan, de ez meg inkább értett az ágyusütögetéshez, mint a parancsok fogalmazásához, meg egy kissé kényelmet szerető is volt, tehát akkor is csak én, mint honvéd-tüzmaster s a magyar nyelvben és fogalmazásban is meglehetősen jártas én irtam a rendeleteket, sokszor buzdítva, lelkesítve a tüzértársakat a napi parancsokban, melyek Krivátsinak is tetszettek, mert mindannyiszor helyeslő tekintetével ta-

lálkozám, sőt ha csatanapok voltak kilátásban, mindig hangsúlyozva említé a napiparancsok gondos megírását — Nem egyszer azon vakmerőséget is követtem el, hogy a parancsnok meghagyása ellenére egy-két ágyuval többet szegeztettem az ellenség ellen; különösen a monostori, igmándi és csillag sánczokban.

Az éj idején gyűlésből jött Krivátsi, mely a várteremben tartatott, hol Assermann előadá hazánk sorsát s megnyugvásra kért fel a jövő reményében, ha még egyszer lesz alkalmunk — mondá — majd máskép álljuk ki a sarat. A magyar bankjegyeket tegyék el kinek van, még lesz idő, midőn kevés érték csökkenéssel beváltatnak. Hej e remény — úgy látszik — elrepült örökre! A pénzügyi zilált viszonyok legtöbb gondot adnak az államoknak! Gyümölcstelen érdekekért elpazaroltatik a pénz, s az egyes polgárok nyögik a pénzhiány súlyát keservesen. Van-e a magyar álladalomnak annyi arany és ezüst bányája, melyet ki nem pusztított volna az absolut rendszer?!

A falakra kifüggesztett várátadási föltételek különféle megjegyzésekre, helyeslésekre, kifakadásokra, kárhoztatásokra, gyanúsításokra stb. szolgáltattak alkalmat.

A reményeiben csalódott többnyire nyugtalan, elégedetlen, vádaskodó, — a lélektan rég bizonyítja ezt.

XXXIX.

A sajtó, értjük a szabad sajtót, a legelső nagy hatalom a földön.

A „Komáromi Lapok“, mely a fényes honvédcsaták dicső fegyver tényei mellett, a leghatályosb szellemi fegyverekkel harczolt végiglen a legszentebb ügy mellett, szeptember 29-kén a nagy eset következtében mintegy szárny-szegetten leszállt a magosból s meghunyászkodva, sajátságos önmegadással s a vád némi árnyékával szólott utójjára az olvasókhoz, jelképül a végzetes eseményhez egy sirhalmot is hozván a lap homlokzatán, alatta a következő feliratu cikket:

Imádkozzatok a halottakért!

Ma, nagy véres emlékezetü napot ülünk.

Évnapiját a Pákozd alatt vívott első csatának, mely a habsburgi dynastia iránt háromszáz éven át, páratlan hűséggel viseltetett magyar nemzet s császári seregek között, folyt le.

Istenem! mit nem képes a felbőszített kedély tenni, ha vak szenvedély árja borítja el.

Mily gyorsan üti ki helyéből a legszentebb pietást, a legnevezetesebb gyűlölet, az iszonyatos boszu.

Ez óta egy év, egy súlyos, véres év gördült az enyészet ölébe.

S a különbség, az 1849-ki és 1848-ki szeptember 29-dike között?

Iszonyul! Ma egy éve, felriasztva csendes nyu-

galmából e nemzet, megragadta a véres zászlót, vivni kész hazájáért életre, halálra.

Ma, megmosta véres kezét, megragadja az átnyújtott fehér zászlót, mint a kötendő béke jelképét, s seregének utósó maradéka, átadja Komáromot a legnagyobb kincset, mint jegygyűrűjét az uralkodó házzal kötendő folytatódó házasságának, melyet a nem kedvező sors s a kölcsönös félreértések már-már szét akartak tépni.

Isten áldása legyen o frigyen!

Új jövőnek kapuját tárjuk fel előttünk.

Isten legyen velünk! midőn a küszöböt átlépjük.

Imádkozzatok az elvérzett hősökért!

Ez alkalommal nyujtsuk a hű emlékezet egy kis zöld levelét azoknak is, kik a „Komáromi Lapok“-at becses műveikkel ellátták s folyton egész utósó megjelenéseig nagy érdeküvé tették: Árki, A nép közül: Egy, B. K., B. M., Baka Pál, Beöthy László, Bulcsu Károly, Brzekci, Czini, D. J., Éder József, Egressy Béni (egyszer ideiglenes szerkesztő is s a Klapka vagy Szabadság induló szerzője), Egy honleány, Erdélyi József, Engert Tivadar, E. T., Fáy Mór, Friebeisz István (szerkesztő), G. F., Gömöri Frigyes, G. (R). Hamar Dani, Hencz, H. V. (R), Jankay, Janka, Jenőfi, Jókay Károly, Kemenczky Dénes, Keserű Jenő, Kisbéri László, Klein Bódog, Kunfi, L., L. J., Lisznyay Kálmán, N. N., Nagy Jenő, Petőfi Sándor, (R), r., Szathmári Pál, Sz. P., Szent-

királyi Gábor közlő, XYZ. x, Zalár, Zsigrai, Várki Vas Andor, □, △.

Ezek közül ma is — 20 év után — mennyire tündöklenek néhányan a magyar irodalom fényeskedő egén! s a hálás nemzet, hánynak nyitott nagy elismeréssel örököld babért ragyogó műveiért! . . .

XL.

A hadseregi parancs szeptember 30-káról rendeli, hogy „a térparancsnokság rögtön alakítson egy törzsorvos, két törzs és két főtisztból álló bizottmányt, mely részint felhívás, részint a rendőrség segédkeznyújtása által a hadjárat alatt megcsukult itt levő tiszteket s katonákat felkutatván, azokról egy névsort készítsen; — e névjegyzékben, — mely holnap estig befejezve ide mulhatlanul beküldessék, — az érintett egyének testi hibája is meglegyen nevezve, hogy így azon osztrák bizottmánynak, mely az alkudozási pontok értelmében jövőendőápoltatásuk s becsületes ellátásukról gondoskodni köteles, átadathassanak.“

A magyar álladalmi bankjegyek elfogadására szorító rendőri rendeletek ismételtettek.

A csillagsáncz mellett isteni tisztelet tartatott. Szabó Pál mocsai ref. lelkész mondott egy bucsu beszédet, imádkozott a fölséges uralkodóért, tanácsosaiért s ki ezen „szent béke kieszközölője“ volt Klapka tábornokért. . . .

A megyeház kis termében gyűlést tartottak azok, kik a leigázott hazát elhagyni, kivándorolni szándé-

koztak. Ausztralia, Észak-Amerika és Svájc volt a három fővilágrész kijelölve, főlemlítve, hova vándorlani elhatározzák ez alkalommal magukat honfitársaink.

„Ördög része“ című vigjátékot Scribetől adatá e napon Pázmán színigazgató. Tragikomikus gondolat és tett.

Este ágyulövések történtek az igmándi és monostori sánczokban, a népség és az osztrák katonaság nagy zavarba jött, — kinn a sánczokban egy főtiszt sem volt, az altisztek elkeseredésükben sütötték ki ágyuikat.

Többekkel találkozáva, lesújtó érzelmek közt beszélgeténk. „Nem sokára!“ volt mindig reményünk szava egymáshoz; erősen hittük, hogy nem sokára lesz ismét polgári „feltámadás.“

A kávéházakban katonaörök, kettős felvigyázat.

Az osztrák bizottmányi tisztek négy lovas kocsi-kon járnak ki s be a városba, a nép felzudult átka kíséri nyomaikat, elnyomott keserű sohajok röppentek több részről utánuk.

XLI.

Bátory Sulcz Bódog ezredes egy „Felhívás“-ban október 1-én tudtul adja minden a hadjáratban megcsonkult tisztnak és honvédnek, hogy magát nála — Rozáliatér, Domonkosház 590. szám alatt — e f. hó 2-kán reggeli 8 órakor bejelentse.

A várkormányi parancs pedig kijelenti, hogy a tiszteknek egy havi, a legénységnek 10 napra ígért

pénzbeli járandósága, a komáromi pénztárból, időnyerés tekintetéből osztrák bankjeggyel fizettetik ki, megtartván azon viszonyt, mely létezik 8 és 5 között.

Derült, szép csendes őszi nap volt. Délfelé befellegzett. Ekkor az 5-dik számú gőzös tele osztrák zsoldosokkal, rengett a Duna hullámain, zajos katonai zene a „Gott erhalte“-t hangoztatá. Mily érzelem tölté el a parton állókat mindezek láttára és hallatára! . . .

Délelőtt sok muszka tisztalacsony hasas lovakon nyargalózott a városban.

Délután a kávéházakban magyar zene mellett konversáltak velünk, velünk honvédekkel! Mi már helyünket alig találtuk e végzetes időben, leverttek, kedvetlenek voltunk, s csüpa merő illemből még társalognunk is kellett ellenségeinkkel a haza alkonyán!

Este Klapka tábornok lakása előtt zene és szurokoszorúk égetése. Ekkor mintegy 9 óra lehetett, érkeztek meg Péterváradról a küldöttek Barla Károly tüzér- és Sebő Antal gyalogsági főhadnagyok azon leverő hírrel, hogy Pétervárad csakugyan feladta magát!

Még az éjszaka nagy gyűlés tartatott.

XLII.

Október 2-dikán reggel zordon boru fogta el az eget, de már délre kiderült az idő.

Ma kaptuk meg a híres „Geleitschein“-t is, melyet emlékezet okáért eredetiben ide írok:

G e l e i t s c h e i n.

Für den welcher von hier ungehindert in seinen Heimatsort Comitatus zurückkehren kann, und als zur Garnison von Komorn gehörig, der derselben gewährten Begünstigungen rücksichtlich der Sicherheit der Person und des Eigenthums theilhaftig ist. Komorn, am 1-ten Oktober 1849. Bayersfeld, k. k. Feldkriegskommissär.

Krivátsi alezredes adta át nekünk ez igazolványt, ki a tábornoki irodába utasított e szavakkal: „írja kiki a ház közé nevét, születése helyét és megyéjét, majd aztán ráütik ezimerét, a kétfejű sást!“ Elmentem, ráütötték, boszuságomra kettősen.

A várkormányi parancs kijelenti e napon, hogy a komáromi várőrség, nevezetesen a tisztek havi díja s a legénység 10 napi zsoldját, az illetményt 5: 8-hoz hasonlítva, az 500,000 frt oszták pénzből 126,105 forintot vesz igénybe, a beváltásra tehát 373,895 frt osztrák pénz marad, melylyel a forgásba eső 747,790 frt komáromi utalványok 50%^o fognak a várban és pedig a katonaság számára 2-dik, 3-dik és 4-dikén, a polgárság számára 5-kén beváltatni. — Ez utóbbi összegből még néhány ezer forint készlet levén, a zászlóaljok és huszárezredek 1000 frt, az ütegek 500 frt álladalmi pénzt komáromira még beválthattak.

Ma minden osztrák hadi fogoly még a kórházakban levők is délután 3 órakor elbocsátattak, a 202-dik honvédszászlóalj vezényelt egy alantas főtisztet kíséretül.

Délután 3—4 óra közt a csillagváracs és sánczai adattak át.

Az óvár sark-ormán s a főkapu felett fehér lobogók lengtek.

A nemzeti lobogó átkanyarogta rudját, mint repkény a fát, hűsége jeléül.

Midőn délután 3 óra tájban a „Czigány mező“-n Kosztolányi brigádja fegyverét kezdé lerakni, a nap homályba veszett, zordon, sötétkék felhők leplezék el.

De lássuk e komor pillanatot az utósó előtti hadseregi parancs nyomán.

XLIII.

„Miután a péterváradi küldöttek tegnap este beérkeztek azon hirrel, hogy az csakugyan feltétlenül megadta magát s a cs. kir. seregektől már meg van szállva, azért a vár átadása ma megkezdetik — október 2-kán. — Ennek folytán Kosztolányi ezredes urak meghagyatik, hogy ma délután 2 órakor egész hadosztályával a Czigány mezőn megjelenjen s ott magát fölállítsa. Rakovszky, Janik ezredes urak hadosztályai ott a hol jelenleg állanak s a 6-dik huszárezred Ó-Szőny mellett minden előőrsöket behuzva délutáni 3 órára csatarendben készen álljanak; a tiszt urak minden pogyászaikat összeszedve, magukat az elindulásra készen tartásák.

A tüzérparancsnok uraknak meghagyatik, hogy az elsánczolt táborban levő 5-dik tüzérszázad szinte délutáni 3 órára az ó-várba hivattassék, a tiszt urak

a löszerek átadása végett kinn maradván. Részünkről Kászonyi, Eszterházi ezredes s Mednyánszky alezredes urak fognak jelen lenni s a rend fentartására ügyelni, kik nálam a jelen parancs vétele után azonnal megjelenjenek.

A nevezett hadosztályok még ma elindulandnak, azon egyének maradván csak hátra, kik külföldre jelenték magukat.

A csapatok zászlóaljok szerint elosztva, saját tisztjei vezetése alatt indittatnak el. A zászlóalj parancsnokok nálam megjelenjenek, hogy tölem a további utasítást megkapják.

A Duna mentében lefelé menők számára egy gőzös és több vontató hajó rendeltetett.

A csapatok felszólítatnak, hogy magukat az utósó pillanatban is férfihez illő komolysággal viseljék, hogy a magyar fegyver becsületének megtehessük azon utósó lépést is, melyre bennünket a szigorú körülmények hatalma kényszerített.

Az utósó honvédek így költözködtek ki oroszlány barlangjukból, hogy helyet engedjenek a szűz várban azoknak, kiket a harci sikokon igen gyakran nagyon is kifárasztottak.

A kivonulóké marad mégis mindig az érdem, a bevonulóké a soha nem irigylendő szomorú dicsőség, mert

..... ámbár győzőnk neve büszke nyomokban
A történet írás lapjain égve ragyog,
Átok ül a szabadok sziveit gázolta dicsőség,

Hadjárása fölött, átok örökre s boszu.
Sokkal drágább a sir, a börtön, melybe világot,
Eltapodottan bár, önt el a honfi neve,
Mint minden diadaljeleik, kik hirre jutottak
Ősi szabadságunk gyászteli romja felett.

1849. október 2-kán este, tehát már osztrák katonák tanyáztak a csillagváracsban, az igmándi és monostori sánczokban, összesen egy zászlóalj granátos s félszázad tüzér volt.

A kávéházakban mindenütt zene, vigadtak a győzők vagy inkább a kisegítettetek, de mit törődtek ezek azzal, hogy mint jutottak a vár birtokába, az erkölcsi oldallal nem szoktak számolni az abszolút rendszer eszközei.

A lefegyverzett honvédek siralmas estéje volt ez, mely egy hosszú szenvedésnek kezdetét jelzé.

Az éj csendes volt, a kelő hold sápadtan rejtezett a sötét fellegek közé.

Távol a láthatáron égvillogás.

XLIV.

Az utósó nap s az utósó lap az 1848⁹/₉-ki honvédek történetében, mely által ragyog időn, enyészeten.

1849-ben október 3-dika Kamáromban bezárja a vérviharos multat.

E nap hajnala borus volt, esett is.

Egész délig nagy sürgés-forgás a városban; levert alakok, bus arczok, kesergő szemek, bánatos honvédek mindenfelé.

A fegyver-lerakás borzasztó tény a győzelem és hir koszorúsaira nézve!

A megtestesült kétségbeesést láthattátok volna, boszutól hullámozó kebellet, mindegyik vitéz honvéd alakján.

Letenni a fegyvert, mely egy hont annyi szenvedéstől menthetett volna meg, mely annyi dicsőséges győzelmeket nyert a már annyiszor szép hirt kivivott magyar név becsületéhez.

Borzasztóan nagyszerű pillanat: egy ragyogó multu, lovagias, hű nemzet igaz ügyének alkonya!

XLV.

A honvédek utósó napi parancsa Komáromban
1849. október 3-kán:

„Bajtársak!

Keblem elfogul, mert utójára szólok hozzátok, kikhez annyi öröm és szenvedés, annyi drága honfivér-
ren nyert dicsőség, s kikhez egy szent kötelesség közös
érzete fűzött elválaszthatlanul.

Egy szép, de küzdelemteljes pályára léptünk
nem rég. A legmagasztosabb feláldozással törtünk a
cél felé.

Megtettük, mit ember saját erejével tenni képes s
pirulás nélkül állhatunk isten és a világ színe elé. Ám
a sors könyvében máskép volt megírva . . . És most
lelépünk a pályáról, melyre oly sok szép reménye-
ket hintett a közérzelem s melyen elvérezhetünk
ugyan, de vele a nemzet ügyének többé használni nem

fogunk. Lelépünk e térről, mert a haza kívánja, melynek tovább is leendő szüksége hű fiakra; lelépünk, mert szent tartozásaink vannak, azon haza iránt, mely úgy lehet, fennmaradásunkban leli a jövő minden vigaszát.

Maradjatok hát továbbra is támoszlopai! . . .

A feladatot, mely elöttetek állt, férfiasan s mindvégig következetesen teljesítetek. Meghajoltatok, mert kellett; — — az események törhetlen hatalma előtt hajoltatok meg, . . . ez és a megmentett becsület adhat megnyugvást mindnyájatoknak.

Vegyétek férfias, elszánt küzdelmeitekért a haza legforróbb köszönetét!

Vegyétek egyszersmind szives végbucsumat.

Isten veletek! Klapka György, tábornok.

XLVI.

E pillanatban becsapta a kegyetlen sors történetünk szép lapjait s elkezdett zúgni felette a vihar . . .

XLVII.

Mi e vihar első óráiban azonnal elhagytuk Komáromot, hogy szülőföldünkre juthassunk, de bús nyomdokainkat a földiekkel játszó csalfa vak remény kísérte ama jósigével:

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hijában onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért!

XLVIII.

Ha a letűnt 1848/-ki kort Kossuth-kornak nevezik, a mai Deák-kornak méltán nevezhetjük.

Vajha e két, ragyogó nagy szellem ismét karöltve járhatna, — hogy ez annyit szenvedett jó haza a béke ölében ismét nagy és boldog lehessen.
